

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟΥ ΣΤΗ ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΓΡΑΦΗ.
Ο ΚΡΥΦΟΣ ΗΛΙΟΣ ΤΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗ.
ΠΡΩΤΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Είναι περίεργο και βεβαίως θλιβερό, αλλά η ελληνική θεατρολογία δεν αναζητεί λανθάνοντα κείμενα παλαιότερων μόνο συγγραφέων, μα και συγχρόνων. Ακόμα και για τον Καμπανέλλη δεν διαθέτουμε τον πλήρη χάρτη της εργογραφίας του. Ανάμεσα στα έργα του που λανθάνουν μέχρι σήμερα είναι και η *Γειτονιά των αγγέλων*.¹ Άλλα πάλι, αφού γράφτηκαν δεν δημοσιεύτηκαν ποτέ, όπως ο *Εχρός λαός* και η *Ασπασία*, από τον *Χορό πάνω στα σπάχνα* έχει χαθεί η δεύτερη πράξη, ενώ κάποια άλλα, όπως η *Αποικία των τιμωρημένων*² και το *Μεγάλο μας τσίρκο*,³ εκδόθηκαν στο παρελθόν, αλλά σήμερα είναι δυσπρόσιτα αφού δεν έχουν συμπεριληφθεί στην επτάτομη συγκεντρωτική έκδοση των έργων του από τις εκδόσεις «Κέδρος».⁴ Το κείμενο του *Κρυφού ήλιου* εντοπίστηκε τυχαία πριν από λίγα μόλις χρόνια. Το έργο είχε υποβάλλει ο συγγραφέας προς κρίση στην Καλλιτεχνική Επιτροπή του Εθνικού Θεάτρου στις 22 Μαρτίου 1951. Στη συνέλευση της Επιτροπής συζητήθηκαν οι εισηγήσεις της Ελένης Ουράνη και του Αγγελου Τερζάκη.⁵ Το έργο θα συζητηθεί εκ νέου στη συνέλευση στις 3 Μαΐου 1951, μαζί με άλλα δέκα νεοελληνικά έργα, όμως θα απορριφθούν τελικά όλα και θα προταθεί από τον Αιμίλιο Χουρμούζιο ο *Ιουλιανός ο Παραβάτης* ή η *Μέλισσα* του Ν. Καζαντζάκη: οι τυπικές «εύκολες» λύσεις στα προβλήματα σύγχρονου ελληνικού δραματολογίου, που αντιμετώπιζε το Εθνικό Θέατρο.⁷

¹ Από το έργο αυτό έχουν σωθεί μόνο τα τραγούδια, τα οποία έχουν μελοποιηθεί από τον Μίκη Θεοδωράκη. Το άλλο έργο που θεωρείτο χαμένο, το *Κονί και το Ρεβύθι*, εντοπίστηκε μόλις πρόσφατα. Τα τραγούδια και των δύο έργων παρουσιάζονται και αναλύονται στο Γ.Π. Πεφάνης: «Τα θεατρικά τραγούδια του Ιάκωβου Καμπανέλλη», μελέτημα που θα δημοσιευθεί στην προσεχή *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, 2004, όπου και οι πρώτες αναφορές στο νεοευρεθέν κείμενο.

² Βλ. Ιάκωβος Καμπανέλλης: *Η αποικία των τιμωρημένων*, Αθήνα 1970.

³ Βλ. Ιάκωβος Καμπανέλλης: *Το μεγάλο μας τσίρκο*, Ερμεία, Αθήνα 1975.

⁴ Για την παραστασιογραφία των έργων βλ. Ι. Βιβλάκης: «Παραστασιογραφία Ιάκωβου Καμπανέλλη. Μια πρώτη καταγραφή», *Δρώμενα* 14, 1995, σσ. 59-84 και, συμπληρωμένη, στο Γ.Π. Πεφάνης: «Παραστασιογραφία Ιάκωβου Καμπανέλλη», στον τόμο-πρόγραμμα *Ιάκωβος Καμπανέλλης. Πενήντα χρόνια θέατρο του Ανοικτού Θεάτρου*, για την παράσταση του έργου *Βίβα Ασπασία* το 2001, σσ. 40-62. Βλ. επίσης Γ.Π. Πεφάνης: «Χρονολόγιο Ιάκωβου Καμπανέλλη», στο έντυπο πρόγραμ-

μα της παράστασης του έργου *Τα τέσσερα πόδια του τραπέζιου* από το Αμφι-θέατρο του Σπ.Α. Εναγγελάτου το 2003, σσ. 16-31.

⁵ Την ίδια ημέρα συζητήθηκαν οι περιπτώσεις 10 έργων συνολικά, μεταξύ των οποίων ήταν το *Σταυροδρόμι* του Μ. Σκουλούδη, η *Αρπαγή της Σμαράγδως* του Μιχ. Κουινελάκη και το *Μεράκι του άρχοντα* του Ν. Κατηφόρη. Στα πρακτικά της συνέλευσης αυτής δεν αναγράφεται καμία συγκεκριμένη απόφαση.

⁶ Ως γνωστόν, και τα δύο έργα δεν θα ανέβουν από το Εθνικό Θέατρο παρά πολύ αργότερα: Ο *Ιουλιανός ο παραβάτης* τον Φεβρουάριο του 1959 σε σκηνοθεσία Κωστή Μιχαηλίδη και η *Μέλισσα* στις 12 Σεπτεμβρίου 1962 στο Ηρώδείο σε σκηνοθεσία Αλέξη Σολομού.

⁷ Στην απορριπτική απόφαση δεν υπάρχει στα πρακτικά καμία αιτιολόγηση. Μαζί με τον *Κρυφό ήλιο* είχε υποβληθεί και η *Ηλιόγέννητη* του Νότη Περγιάλη. Για το έργο αυτό βλ. Γ.Π. Πεφάνης: «Το τραγούδι της Λιογέννητης. Τρεις περιπτώσεις: Βουτερίδης, Περγιάλης, Κωτσόπουλος», υ.δ. στον προσεχή τόμο της *Παρουσίας*, Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών. Οι πληροφορίες για τις δύο αυτές συνεδριάσεις αντλούνται από την έρευνα της θεατρολόγου Ειρήνης Μουντράκη στο αρχείο του Εθνικού

Η ακριβής χρονολόγηση του *Κρυφού ήλιου* δεν μπορεί να είναι ακριβής. Γνωρίζουμε ότι τα πρώτα χρόνια μετά την επιστροφή του από το Mauthausen, ο Καμπανέλλης ασχολήθηκε με τη συγγραφή τεσσάρων έργων, τρία εκ των οποίων αντλούσαν το θέμα τους από τη ζωή στο στρατόπεδο και τον επαναπατρισμό. Το πρώτο ήταν το τρίπρακτο *Ανθρωποι και ημέρες*. Πρόκειται για το πρώτο πραγματικά έργο του συγγραφέα, το χειρόγραφο όμως έχει χαθεί. Πραγματεύεται την επιστροφή ενός νέου στην πατρίδα, ύστερα από χρόνια κράτησής του σε κάποιο χιτλερικό στρατόπεδο συγκεντρώσεως και τη διάψευση των ελπίδων του για έναν πιο ανθρωπινό κόσμο. Ήταν επηρεασμένο από την ιφενική δραματολογία, που ο συγγραφέας μελετούσε συστηματικά εκείνη την εποχή και έφερε τα σημάδια της πρώτης θεατρικής δοκιμής.⁸ Το δεύτερο έργο ήταν η *Οδός...* και το τρίτο ο *Κρυφός ήλιος*, που γράφεται λίγο μετά την *Οδό...*⁹ Ο Καμπανέλλης είχε δώσει την *Οδό* στον Αδαμάντιο Λεμό για να τη διαβάσει το καλοκαίρι του 1949. Θεωρήθηκε τότε ως ένα «συνταρακτικό μονόπρακτο», το οποίο όμως δεν μπορούσε να παρασταθεί εν μέσω καλοκαιριού «λόγω της βαριάς δραματικής του ατμόσφαιρας».¹⁰ Εντούτοις στάθηκε η αφορμή ο σκηνοθέτης να γνωρίσει τον συγγραφέα και να γίνουν φίλοι και συνεργάτες. Ο πρώτος βρήκε ένα νέο συγγραφικό ταλέντο και έναν εισηγητή δραματολογίου· ο δεύτερος, έναν σκηνοθέτη που δεν εκτίμησε μόνο, αλλά ανέβασε και ένα από τα πρώτα έργα του, το *Χορός πάνω στα σάχνα*, που αντλεί το θέμα του από την παραλογή *Τ' αγαπημένα αδέρφια κ' η κακή γυναίκα*.¹¹ Συνδυά-

Θεάτρου, η οποία ανακοινώθηκε υπό τον τίτλο «Ο Ιάκωβος Καμπανέλλης και το Εθνικό Θέατρο» στο Πανελλήνιο Συνέδριο για τον Ιάκωβο Καμπανέλλη, που οργανώθηκε από το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πατρών στο Ρίο στις 22-24 Οκτωβρίου 2004.

⁸ «Πριν από την *Οδό...* είχα γράψει δύο τρίπρακτα, το *Ανθρωποι και ημέρες* και το *Χορός πάνω στα σάχνα*. Το πρώτο ήταν και η πρώτη απόπειρα να γράψω θέατρο. Έχει σαν δραματικό υλικό το γυρισμό, από ένα χιτλερικό στρατόπεδο συγκεντρώσεως, κάποιου νέου που κρατήθηκε εκεί χρόνια. Στην προσδοκία της απελευθέρωσής του και μετά του γυρισμού του στο "σπίτι" έχει φορτώσει ένα σωρό όνειρα — τα όνειρα του μετά τον πόλεμο ανθρώπου. Όταν όμως γυρίζει, νομίζοντας πως θα βρεθεί σ' έναν κόσμο-αντίδοτο στον κόσμο-τέρας του πολέμου, διαπιστώνει ότι βρίσκεται πάλι σ' έναν κόσμο-τέρας άλλης μορφής. Φυσικά ήταν πρωτόλειο, πολύ επηρεασμένο απ' τον Ίψεν, που μετά μανίας διάβαζα και ξαναδιάβαζα στις πρώτες μου εκείνες δίψες να μάθω θέατρο! Ωστόσο θα 'λεγα πως ήταν μια σωστή αρχή». Βλ. Ιάκωβος Καμπανέλλης: «κάποιες πληροφορίες για το έργο», εισαγωγικό σημείωμα στο έργο *Η οδός...*, στον τόμο *Θέατρο*, τόμ. Δ', Κέδρος, Αθήνα 1989, σ. 21.

⁹ Βλ. Καμπανέλλης, ό.π., σ. 22. Η *Οδός...* δεν ανέβηκε ποτέ στη σκηνή, αλλά παρουσιάστηκε τον Απρίλιο του 1977 από το Β' Πρόγραμμα της ΕΡΤ.

¹⁰ «Απ' όλα αυτά πήρα μαζί μου για διάβασμα στην τουρνέ μονάχα αυτό [το έργο], που είχε για τίτλο του τη λέξη "Σιλωάμ". Το διάβασα στο πλοίο. Ήταν ένα συντα-

ρακτικό μονόπρακτο θεατρικό κείμενο, που η υπόθεση του διαδραματιζόταν σ' έναν θάλαμο Εβραίων μελλοθανάτων στο Mauthausen. Μπορεί το έργο αυτό να μην ήταν παραστάσιμο για καλοκαίρι, λόγω της βαριάς δραματικής του ατμόσφαιρας, όμως επρόκειτο για δραματολογική ποιητική σύνθεση, με κάποια ποιότητα χωρίς άλλο». Αδαμάντιος Λεμός: *Η οντοπία του Θέσπη. Θεατρικό οδοιπορικό*, Φιλιλότης, Αθήνα 1989, σ. 253.

¹¹ Βλ. Ν. Πολίτη: *Εκλογές από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, Αθήνα 1913, αρ. 80. Σε αυτό το δημοτικό τραγούδι αναφέρεται και ο Καμπανέλλης, όταν θέλει να περιγράψει ένα χαρακτηριστικό των παραλόγων: «Υπάρχει ένας κύκλος δημοτικών τραγουδιών, οι παραλογές, που πρωταγωνιστούν γυναίκες. Τέτοια είναι το τραγούδι του Κωσταντή και της αδελφής του, της πεθεράς και της νύφης, του Κάστρου της Ωριάς, των δυο αδελφών και της κακιάς γυναίκας, το τραγούδι του Νεκρού αδελφού. Σ' αυτά τα τραγούδια, αντίθετα με κείνα του ακριτικού κύκλου όπου πρωταγωνιστούν οι άντρες και μιλείται η παλικαριά τους, παينةύονται οι αρετές της γυναίκας και καταδικάζονται οι αδυναμίες της. Ακόμα κυριαρχούνται από ένα πολύ τρυφερό λυρισμό Εμένα μου δίνουν την εντύπωση πως είναι γυναίκα λόγοτεχνία, γυναίκα προσφορά στο δημοτικό τραγούδι. [...] Δεν αποκλείεται αυτός ο κύκλος των τραγουδιών να είναι δημιουργία της συντροφιάς των γυναικών όταν ομαδικά κεντούσαν τις προίκες ή ασχολούνταν μ' άλλες οικολογικές δουλειές». Βλ. Ιάκωβος Καμπανέλλης: *Από σπηλές και από πλατείας*, Καστανιώτης, Αθήνα 1990, σ. 110.

ζοντας τα δύο στοιχεία, δηλαδή την παράδοση της *Οδού...* στον Λεμό το καλοκαίρι του 1949 και την κατάθεση του *Κρυφού ήλιου* στο Εθνικό Θέατρο τον Μάρτιο του 1951, δεδομένου δε ότι ο δεύτερος γράφεται αμέσως μετά την πρώτη, μπορούμε να συμπεράνουμε, ότι το έργο που δημοσιεύεται εδώ για πρώτη φορά πρέπει να γράφτηκε ανάμεσα στο φθινόπωρο του 1949 και στον χειμώνα του 1950-1951, με τις περισσότερες πιθανότητες συγγραφής να βρίσκονται εγγύτερα στην πρώτη χρονολογία.

Το στρατόπεδο του *Κρυφού ήλιου* δεν περιγράφει το Mauthausen, αλλά το Inzersdorf, ένα μικρότερο στρατόπεδο μεταγωγών στην Αυστρία, όπου οι κρατούμενοι έμεναν συνήθως για ένα σύντομο σχετικά διάστημα, έως ότου μεταφερθούν σε κάποιο άλλο μεγαλύτερο στρατόπεδο ή εκτελεστούν επί τόπου. Καθώς γνωρίζουμε, ο Καμπανέλλης παρέμεινε φυλακισμένος στο στρατόπεδο αυτό, ύστερα από τη φυλάκισή του στη Βιέννη και στο Innsbruck επί τριάντα επτά ημέρες.¹² Τα πρόσωπα του έργου δείχνουν να έχουν αποκτήσει ήδη κάποια εμπειρία του στρατοπέδου, όμως ο εγκλεισμός τους δεν πρέπει να είναι πολύ μακροχρόνιος, (ίσως το διάστημα των τεσσάρων μηνών, κατά το οποίο παρέμεινε και ο συγγραφέας, είναι το πιο πιθανό)¹³, ούτε ο έλεγχος που ασκείται στους κρατούμενους απολύτως εξουσιαστικός — εάν κρίνουμε από το ότι ο Φαγιάς κατάφερε να κρατήσει τη βέρα του, («Άκου. Έχω τη βέρα μου χωμένη μες στη φόδρα. Τι λες... να τη στείλουμε μαζί με το σημείωμα;») ή από το ρολόι που δόθηκε από τους τρεις κρατούμενους ως αντάλλαγμα στον Τσέχο για να τους φτιάξει το κλειδί της απόδρασης. Τα στοιχεία αυτά δεν ανταποκρίνονται στις συνθήκες εγκλεισμού του Mauthausen, όπου ίσχυε μια ασφυκτική επιτήρηση, ένας απόλυτος «πανοπτισμός»,¹⁴ ιδίως στα τιμαλφή αντικείμενα. Στον *Κρυφό ήλιο*, ο Επιθεωρητής μπορεί να κρατήσει το σακάκι του και να το ανταλλάξει ύστερα με λίγο κάλτσιο. («Μ' έχεις δει όμως και να πουλώ το σακάκι μου για λίγο κάλτσιο όταν ήταν άρρωστος ο Γιατρός, στο κάτω κελί.») Όμως το γεγονός ότι το σκηνικό παραπέμπει στο στρατόπεδο του Inzersdorf δεν εμποδίζει τον συγγραφέα να επενδύσει το κείμενό του με μνήμες, παραστάσεις και βιώματα από το στρατόπεδο του Mauthausen. Η υπενθύμιση λ.χ. των νεκρών που βγαίνουν από το νοσοκομείο μας θυμίζει τις περιγραφές του *Μαουτχάουζεν*: «Φαγιάς. [...] Να... τώρα θέλει σώθει και καλά να κρατάει άρρωστο δω μέσα τον Αράπη. Γιατί φοβάται μη μαρτυρήσει σα βρεθεί μονάχος. Αν πηγαίνει όμως το παιδί στο νοσοκομείο... Επιθεωρητής. Τώρα μιλάς σα να μη ξέρεις τι γίνεται. Δεν βλέπεις πόσους πεθαμένους βγάζουν κάθε μέρα από 'κει μέσα;» Το ίδιο συμβαίνει και με την αναφορά του Φαγιά στα βασανιστήρια που υφίστανται: «Σκεφτήκανε σαν φύγανε πως θα ξεφυτάμε εμείς οι επίλοιποι στην αυλή φορτωμένοι με πέτρες τριάντα κιλών; Πως θα τρέχουμε και θα μας δέρνουνε κι από πάνω ώσπου να πέσουνε καταγής με σπασμένα κεφάλια και μ' ανοιχτές μύτες;» Όπως είναι φυσικό λοιπόν, στον *Κρυφό ήλιο* αναμειγνύονται και αλληλοδιηθούνται στοιχεία και από τα δύο στρατόπεδα. Η διάκριση των στοιχείων αυτών είναι ελάχιστα ευχερής, δεδομένου ότι ενώ για το Mauthausen έχουμε ως πηγή το ομώνυμο βιβλίο του Καμπανέλλη, για το Inzersdorf δεν έχουμε παρά μια δυο αναφορές μόνο και το κείμενο του *Κρυφού ήλιου*. Σχεδόν τίποτα δεν

¹² Βλ. Ιάκωβος Καμπανέλλης: *Μαουτχάουζεν*, Κέδρος, Αθήνα 1995 (17^η έκδοση συμπληρωμένη), σ. 226: «Εγώ έμεινα στις φυλακές του 'Ινσμπουργκ και της Βιέννης. Σύνολο τριάντα επτά μέρες. Άμα με βγάλανε για να με στείλουν στο 'Ιντσεντορφ, είχα δυο δάχτυλα γένια. Δε με νοιάζει να ξαναμτώ σ' ένα κελί για τρεις μέρες».

¹³ Στο κεφάλαιο «Μια πολιτεία με θανατηφόρα σύνο-

ρα...» από το *Μαουτχάουζεν* διαβάζουμε: «Οι πιο πολλοί έχουμε κιόλας περάσει σαράντα μέρες στην απομόνωση και τέσσερις μήνες σ' ένα μικρό στρατόπεδο κοντά στο Ζίμερινγκ», ό.π., σ. 48.

¹⁴ Κατά το «πανοπτικόν» του Michel Foucault στο *Επιτήρηση και τιμωρία*, Ράππας, Αθήνα 1989, σσ. 259-298.

εμποδίζει ένα περιστατικό να έχει συμβεί και στις δύο περιπτώσεις εγκλεισμού, ενώ σχεδόν όλα τα χαρακτηριστικά των προσώπων θα μπορούσαν να διαμορφωθούν από μια σύνθεση διαφορετικών χαρακτηριστικών από τον πληθυσμό και των δύο στρατοπέδων. Επομένως, κατά την ερμηνεία του έργου θα πρέπει οι αναγωγές στα ιστορικά συμβάντα να μην ακολουθούν απαραίτητα τη μία ή την άλλη κατεύθυνση.

Οι σκηνικές οδηγίες

Το διδασκαλικό κείμενο¹⁵ του έργου είναι ευρύ και αρκετά πυκνό: ο Καμπανέλλης προσφεύγει εξήντα οχτώ φορές στη χρήση σκηνικών οδηγιών,¹⁶ τις οποίες «απλώνει» από την αρχή έως και το τέλος του έργου. Βεβαίως, η έκταση των οδηγιών δεν είναι ίδια σε κάθε περίπτωση. Χάριν ευκολίας ταξινόμησης, μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις περιπτώσεις: τις εκτενείς οδηγίες, τις μεσαίες έκτασης οδηγίες, τις μικρές ή σύντομες και τις απλές, οι οποίες μεταφέρουν ένα μόνο πληροφοριακό στοιχείο. Μια τέτοια διάκριση διαμορφώνει μία κλίμακα έκτασης και συνθετότητας, στη βάση της οποίας τοποθετούνται οι απλές οδηγίες, ως οι πλέον σύντομες και ελάχιστα σύνθετες, ενώ στην κορυφή τοποθετούνται οι εκτενείς οδηγίες, ως οι πλέον σύνθετες, λεπτομερείς, χρονοβόρες, (καθώς απαιτούν περισσότερο χρόνο ανάγνωσης, αλλά και παρακολούθησης από τον θεατή) και περιεκτικές σε πληροφοριακό υλικό. Στις ενδιάμεσες θέσεις τοποθετούνται οι μεσαίες έκτασης και οι μικρές οι σύντομες σκηνικές οδηγίες. Η αναγνωστική εμπειρία, ασφαλώς, διδάσκει ότι η διάκριση των κατηγοριών αυτών δεν είναι και τόσο ευχερής. Αυτονόητος και εύκολος είναι ο διαχωρισμός των μικρών οδηγιών, καθώς μεταφέρουν ένα και μόνο πληροφοριακό δεδομένο: στην περίπτωση αυτή, μια και μόνο λέξη θα αρκούσε για να δοθεί η οδηγία (λ.χ. το όνομα του ομιλούντος προσώπου ή το πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται ή ακόμα και ο τρόπος της απεύθυνσης). Σχετικά εύκολος είναι και ο εντοπισμός των εκτενών οδηγιών, καθώς ξεχωρίζουν από την έκταση που καταλαμβάνουν στο κείμενο ή τη διάρκεια και τη συνθετότητα της δράσης που απαιτούν επί σκηνής. Πώς θα ξεχωριστούν όμως οι μεσαίες από τις μικρές οδηγίες; Οι μικρές οδηγίες μεταφέρουν τουλάχιστον δύο διαφορετικά πληροφοριακά δεδομένα του ίδιου όμως σκηνικού κώδικα (λ.χ. του κινησιολογικού, του σκηνογραφικού ή του ενδυματολογικού) και εκτείνονται σε έκταση λίγο μεγαλύτερη από εκείνη των απλών οδηγιών. Αντιθέτως, οι μεσαίες οδηγίες, έχουν μεγαλύτερη έκταση από τις μικρές και μεταφέρουν κάποια πληροφοριακά

¹⁵ Βλ. ενδεικτικά: P.M. Levitt: *A structural approach to the analysis of drama*, Mouton, The Hague-Paris 1971, σσ. 35-52, M. Issacharoff: *Le spectacle du discours*, J. Corti, Paris 1985, σσ. 30-40, J. Alter: *A sociosemiotic theory of theatre*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1990, σσ. 165-168, El. Aston – G. Savona: *Theatre as a sign-system. A semiotics of text and performance*, Routledge, London-New York 1991, σσ. 71-95, Β. Πούγγρε: *Μελετήματα θεάτρου. Το χρητικό θέατρο*, Μπούρας, Αθήνα 1991, σσ. 428-444, Γ. Π. Πεφάνης: *Το θέατρο και τα σύμβολα. Διαδικασίες σύμβολωσης του δραματικού λόγου*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, σσ. 206-214, με τη σχετική βιβλιογραφία.

¹⁶ Οι οδηγίες που περιλαμβάνονται σε μία ρήση του ίδιου προσώπου θεωρούνται, κατά την αρίθμηση τους εδώ, ως μία οδηγία: π.χ. η ενδέκατη κατά σειρά οδηγία περιλαμβάνει δύο επιμέρους οδηγίες: α. (Έξω φρενών.) και β. (Τον αφήνει να σηκωθεί, και αποτραβιέται λίγο προσδοκώντας την ομολογία απ' τον Καλόγερο). Η συμπερίληψη αυτή αποβλέπει στην ενοποίηση μικρότερων διδασκαλικών τμημάτων μέσα στην ίδια ενότητα λόγου – ενότητα που μας προσφέρει η ένδειξη αλλαγής του ομιλούντος προσώπου. Φυσικά, από μια άλλη αναλυτική σκοπιά, οι οδηγίες θα μπορούσαν να καταμετρηθούν και να μελετηθούν χωριστά η κάθε μία.

δεδομένα, τα οποία αναφέρονται σε δύο τουλάχιστον σκηνικούς κώδικες. Ο συνδυασμός, επομένως, της μεγαλύτερης έκτασης και του σύνθετου πληροφοριακού υλικού από δύο τουλάχιστον σκηνικούς κώδικες, θα μπορούσε να διαφοροποιήσει τις μεσαίες από τις μικρές σκηνικές οδηγίες. Με τον τρόπο αυτόν, μολονότι η διάκριση δεν ορίζει επακριβώς τα αντι-κείμενά της και παρεισδύει πάντα ένας παράγοντας υποκειμενικής επιλογής, οι οδηγίες δεν διακρίνονται μόνο βάσει του ποσοτικού κριτηρίου (η κειμενική ή η χρονική έκταση που απαιτούν), αλλά και του αναλυτικού (ο σύνθετος χαρακτήρας των πληροφοριών που μεταφέρουν), δίνοντας μια ευκρινέστερη εικόνα της συγγραφικής παρεμβολής στο κείμενο.

Εκτενείς οδηγίες συναντούμε στον *Κρυφό ήλιο* τρεις φορές. Η πρώτη εισάγει το έργο, προσφέροντας πολλά στοιχεία, απαραίτητα στον αναγνώστη-θεατή για μια αφετηρία κατανόησης του χώρου δράσης, της κατάστασης και των προσώπων. Η πρώτη πληροφορία αφορά στον δραματικό χώρο και στο σκηνικό. Αναφέρεται στο μικρό μέγεθος του στρατοπέδου, (που δίνεται εδώ ως διηγητικός χώρος), αλλά και στην ευρυχωρία του κελιού, με πόρτα με δύο σκαλιά στα αριστερά και παράθυρο με σιδεριά στα δεξιά, όπου είναι κλεισμένα τέσσερα πρόσωπα. Το ένα, ο Αράπης, είναι ξαπλωμένος «καταγής» και θα παραμείνει εκεί βουβός μέχρι και το τέλος του έργου. Δύο άλλοι, ο Γαπωνέζος κι ο Κλέφτης είναι γονατισμένοι δίπλα του και τον κοιτούν, ενώ ένας άλλος, ο Γιατρός, βρίσκεται πιο πέρα και σηκώνει κάτι σε ένα χαρτί. Περισσότερες πληροφορίες για την κίνηση των προσώπων δεν δίδονται, αφού ακολουθούν στιγμές σιωπής, οι οποίες διακόπτονται από «ένα τραχύ τριζύμο από τους σύρτες της πόρτας.» Τα βλέμματα όλων συναντούν τον Φαγιά, το πέμπτο πρόσωπο, που μπαίνει γυμνός από τη μέση και πάνω και με το πουκάμισο στο χέρι στέκεται και τους κοιτάει. Το έδαφος έχει ήδη προλειανθεί για να αρχίσει να εκτυλίσσεται ο δραματικός διάλογος.

Η δεύτερη εκτενής σκηνική οδηγία, (η δέκατη κατά σειρά στο κείμενο), εμφανίζεται όταν ο Φαγιάς πιέζει τον Καλόγερο να αποκαλύψει την πλάτη του, για να εξακριβωθεί εάν μαστιγώθηκε από τους Γερμανούς. Η οδηγία θέλει τρομαγμένο και άφωνο τον Καλόγερο, ενώ ο «Φαγιάς ασυγκράτητος χύνεται πάνω του, τον αρπάζει απ' τον λαιμό και τον ρίχνει κάτω. Ύστερά πέφτει πάνω του και του ανεβάζει το πουκάμισο. Μια έκφραση ικανοποίησης τον πλημμυρίζει όταν η πλάτη του Καλόγερου φανερωθεί ανέπαφη.» Αυτή η επισήμανση, ότι ο Φαγιάς είναι γεμάτος ικανοποίηση που δεν μαστιγώθηκε ο συγκαταλεγμένος του θα σχολιασθεί παρακάτω από τον Επιθεωρητή, γι' αυτό και η παρουσία της εδώ δεν είναι άνευ σημασίας. Η λειτουργικότητά της όμως δεν συνίσταται μόνο στην προοικονομία εκείνης της σκηνής, αλλά και στη δημιουργία μιας αμφισβησίας για το αν η ικανοποίηση προέρχεται από την ανεύρεση του πιθανού προδοτή ή από την εμφάνιση μιας πρώτης τάξεως ευκαιρίας να αλληφθεί ο αληθινός προδοτής. Η αμφισβησία αυτή βεβαίως προκαλεί και μια ανάλογη αμφισβησία στους θεατές. Πάντως, η αβυσσάνιστη και απλήγηση πλάτη του Καλόγερου, εκπλήσσει όλους, πλην του Επιθεωρητή. Και αυτή η επισήμανση δεν μένει χωρίς συνέπειες στη σκέψη των θεατών: ο Επιθεωρητής βρισκόταν μαζί με τον Καλόγερο και, ως εκ τούτου, θα γνωρίζει περισσότερα για τη διαφορετική μεταχείριση που του επεφύλαξαν οι Γερμανοί.

Η τρίτη εκτενής οδηγία, (η εικοστή δεύτερη κατά σειρά), είναι η μεγαλύτερη που εμφανίζεται στο έργο και αποτελεί σχεδόν ένα ημιαυτόνομο αφηγηματικό τμήμα του κειμένου· γι' αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως αφηγηματική οδηγία. Ο επιθεωρητής που έχει καταλάβει τον ρόλο του Φαγιά, τον πολιορκεί ψυχολογικά με ασφυκτικό τρόπο. Βρίσκεται κοντά στο παράθυρο και κάνει μία ανατριχιαστική περιγραφή ενός απαγχονισμού. Ο Φαγιάς ελκύεται σα μαγνητιζόμενος και τον ακούει άφωνος. Όλη αυτή η ρήση του Επιθεωρητή πρέπει να θεωρηθεί ότι συνδέεται με μία και ενιαία σκηνική οδηγία, καθώς τόσο η περιγραφή, όσο και οι αντιδράσεις του Φαγιά αποτελούν μία ενότητα δράσης. Ο Καμπανέλλης δείχνει σιγά και προ-

σεκτικά τη δεινή θέση του προδότη, χωρίς να τον αποκαλύπτει εντελώς: «τα μάτια του έχουνε κολλήσει στην αυλή και τρέμει ολόκληρος. Δεν λέει λέξη στον Επιθεωρητή. Ύστερα από λίγες στιγμές γυρίζει το κεφάλι και ράκος σωστό πάει και χώνεται σε μια γωνιά του κελιού». Η οδηγία θα συνεχιστεί, αποκτώντας το ύψος και την έκταση μιας μικρής αφήγησης, με επιμονή στη λεπτομέρεια, με οπτικές γωνίες που αναδεικνύονται μέσω της φωνής του αφηγητή, με προσεκτική παρακολούθηση των κινήσεων των προσώπων («...ο Καλόγερος [...] βγάζει απ' την τσέπη ένα τοιγάρο, ένα κομματάκι ασφάλεια κι ένα σπρίτο. Ανάβει το τοιγάρο, τραβά με μανία μια-δυο φορές, ύστερα τ' αφήνει σε μια γωνίτσα. Πάει στον Κλέφτη και τον τραβά απ' το πανταλό-νι. Ο Κλέφτης ανασηκώνεται κι ακολουθεί τον Καλόγερο που του κάνει νόημα να μη μιλήσει και να πάει μαζί του. Κάθονται πλάι-πλάι στο σκαλοπάτι. Ο Κλέφτης κοιτά λαίμαργα το τοιγάρο, περνά το χέρι του στον ώμο του Καλόγερου») ή με μικρές γλαφυρές εικονοποιίες: («Έξω φαίνεται να ξημερώνει και μια πρώτη αχτίδα ήλιου, διαπερνώντας το παράθυρο, χαρακιάζει οριζόντια το κελί. Ο Καλόγερος έρχεται στη μέση του κελιού και χώνει τα χέρια του μες στη δέσμη το φως. Το πρόσωπό του φωτίζεται από εκστατική χαρά και γονατίζει σε στάση προσευχής»).

Οι μεσαίες έκτασης οδηγίες είναι περισσότερες. Αυτές, αναστέλλοντας για συντομότερο χρονικό διάστημα τη ροή των διαλόγων, μπορούν να παρεμβάλλονται ευκολότερα ανάμεσά τους και να συμπληρώνουν το πληροφοριακό τους υλικό με μη γλωσσικά στοιχεία. Μερικές φορές λειτουργούν ως συμπεριληπτικά πλάνα: κατά τη διάρκεια της ρήσης ενός προσώπου, είναι εύλογο ότι η προσοχή του αναγνώστη και του θεατή στρέφεται προς αυτό το πρόσωπο. Τα υπόλοιπα πρόσωπα όμως δεν μπορούν να μένουν άπραγα: ακόμα και όταν είναι σιωπηλά ή ακίνητα οφείλουν να συμμετέχουν στη σκηνική δράση. Γι' αυτό και οι οδηγίες στρέφονται σε αυτά, περιγράφοντας τις κινήσεις ή τις στάσεις του, αφήνοντας υπονοούμενα για τις σκέψεις τους ή σκιαγραφώντας με λίγες λέξεις τα συναισθημάτα τους. Με τον τρόπο αυτόν, παραμένουν ενεργά ανά πάσα στιγμή στο προσκήνιο της δράσης, οι θεατές αναγκάζονται να είναι πιο παρατηρητικοί και να προσλαμβάνουν τις σκηνές ως σύνολα και όχι αποσπασματικά, ενώ παράλληλα καταδεικνύονται τα «αποτελέσματα» που επιφέρει ο λόγος του ομιλούντος προσώπου, ο οποίος παύει έτσι να είναι απλώς μία εκφορά και γίνεται μια δύναμη που κινεί τη σκηνική δράση. Ως συμπεριληπτικό πλάνο λειτουργεί π.χ. η δέκατη οδηγία κατά σειρά οδηγία, μετά την αφήγηση του Κλέφτη για την παιδική του περιπέτεια: «Γυρίζει ενθουσιασμένος να μαζέψει βλέμματα θαυμασμού. Μα ο Γιαπωνέζος κι ο Γιατρός έχουν ξαπλώσει στο βάθος του κελιού και προσπαθούν να κοιμηθούν. Ο Επιθεωρητής καθισμένος στο σκαλοπάτι έχει ριγμένο το πρόσωπο ανάμεσα στις χούφτες κι απέναντι ο Φαγιάς μισοξαπλωμένος καταγής έχει καρφώσει στο κενό το βλέμμα του». Αλλά για να μη μείνει μετέωρο το βλέμμα του θεατή, περιτρεφόμενο από πρόσωπο σε πρόσωπο, η οδηγία το καλεί και πάλι στον Κλέφτη, δίνοντας έτσι συνέχεια και στη δράση: «Απογοητευμένος ο Κλέφτης κάνει να τραβηχτεί στο βάθος μα γυρίζει στο Φαγιά και λέει παρακαλεστικά». Πολύ συχνά, οι μεσαίες οδηγίες παρακολουθούν τις κινήσεις και τις ενέργειες των προσώπων, παρ'όλην ή μετά την εκφορά του λόγου. Για παράδειγμα, στην εικοστή κατά σειρά οδηγία διαβάζουμε: «Ρίχνει [ο Κλέφτης] μια ματιά όξω απ' το παράθυρο. [...] Ακούγεται το ρολόι μιας εκκλησίας. [...] Φεύγει στο βάθος του κελιού και ξαπλώνει κοντά στους άλλους. Ακολουθεί ένα διάστημα σιωπής απόλυτης. Ο Φαγιάς ρίχνει μια εξεταστική ματιά στους ξαπλωμένους και πλησιάζει αργά στον Επιθεωρητή. Ο Επιθεωρητής τον αισθάνεται, σηκώνει το κεφάλι του και κοιτάζονται για λίγο κατάματα». Το ίδιο παρατηρείται στην 33^η οδηγία, στην 35^η, όπου, επιπλέον, βλέπουμε τον Φαγιά να σπεύδει ενστικτωδώς να βοηθήσει τον Επιθεωρητή που ζαλίζεται, στην 41^η, στην 44^η, όπου η περιγραφή θυμίζει τελετουργικό δρώμενο και στην 56^η, όπου παρουσιάζεται η συμπλοκή των φυλακισμένων με τον Επιθεωρητή. Συχνός επίσης είναι και ο συνδυασμός των δύο λειτουργιών, του

συμπεριληπτικού πλάνου και της παρακολούθησης των κινήσεων, όπως συμβαίνει στην η εικοστή τέταρτη κατά σειρά οδηγία: «Ο Κλέφτης πάει παραπατώντας και ξαπλώνει. Ο Φαγιάς που δεν κοιμάται και που σ' όλο το προηγούμενο διάστημα γυρίζει ανήσυχος τότε απ' τη μια πότε απ' την άλλη βλέπει τον Καλόγερο που κοιτάει παρατεταμένα έξω και τα μάτια του προσηλώνονται έντρομα στο πρόσωπο του Καλόγερου. Σηκώνεται αργά και πάει δίπλα του χωρίς όμως να κοιτάξει έξω». Ο ίδιος συνδυασμός και στην 42^η οδηγία, στην 49^η, όπου περιγράφεται διαδοχικά η συναισθηματική έξαρση του ξυλοδαρμού του Γιατρού και η νεκρική σιγή που ακολουθεί, στην 52^η, στην 54^η, όπου το συμπεριληπτικό πλάνο αναζητεί τις αντιδράσεις των φυλακισμένων από την είσοδο του φρουρού για να φέρει φαγητό και στην 57^η, όπου περιγράφεται η ψυχική κατάρρευση του Φαγιά και η προετοιμασία του για ομολογία.

Οι μικρές σκηνικές οδηγίες έχουν ακόμα πιο πυκνή παρουσία στο κείμενο, (ανέρχονται στις είκοσι μία), αφού μπορούν με μεγαλύτερη ευελιξία να εισέρχονται ανάμεσα στους διαλόγους, για να προσφέρουν κάποιες λεπτομέρειες ή σύντομες φωτοσκιάσεις. Έτσι, ο Φαγιάς στέκεται με γυμνή την πλάτη μπροστά στους συγκρατούμενους του έως ότου βεβαιωθεί ότι όλοι τον είδαν καλά (2^η οδηγία), στη συνέχεια οι φυλακισμένοι υποδέχονται καχύποπτα τον Επιθεωρητή και τον Καλόγερο (7^η και 8^η) και πιο επιθετικά τον δεύτερο (11^η και 12^η). Οι οδηγίες αυτές μπορούν να δώσουν ένα συμπεριληπτικό πλάνο, αλλά με πολύ γενικό τρόπο, όπως συμβαίνει στην εικοστή δεύτερη οδηγία: «(Το τσιγάρο τώρα πηγαίνει από χέρι σε χέρι)», ή στην τεσσαρακοστή τρίτη και τεσσαρακοστή έβδομη, να επισημαίνουν κάποιους ήχους (43^η, 46^η) να σχολιάσουν το βλέμμα (16^η), τη φωνή (59^η), τη στάση (14^η) ή την κίνηση (9^η, 39^η), τις ενέργειες (19^η) και τις φυσιογνωμικές εκφράσεις (40^η, 51^η) των προσώπων ή κάποιος συνδυασμός τους (24^η -28^η, 34^η, 37^η, 56^η, 65^η).

Τέλος, οι απλές σκηνικές οδηγίες είναι εικοσιπέντε και εντοπίζονται στις ίδιες, με τις μικρές, λειτουργίες: σχολιάζουν κινήσεις και ενέργειες (13^η, 17^η, 36^η, 33^η, 38^η, 53^η, 58^η, 60^η - 62^η, 64^η, 66^η, 68^η), επισημαίνουν ήχους (48^η, 50^η), περιγράφουν βλήματα (3^η), αλλά επιπλέον υποσημειώνουν τα κρυφομυλήματα (6^η), τις σιωπές (15^η), διευκρινίζουν το ύφος του λόγου (29^η, 30^η) και το πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται (63^η), ενώ σημειώνουν, μαζί και με τις μικρές οδηγίες τις σημαντικές στιγμές της παύσης ή της σιωπής, είτε στο εσωτερικό των ρήσεων (46^η, 47^η, 51^η) είτε ανεξάρτητα, έξω από αυτές (4^η, 5^η, 20^η, 67^η.) για να δηλωθεί και η μεγαλύτερη διάρκειά τους.

Ο τρόπος διανομής, αλλά και το περιεχόμενο του διδασκαλικού κειμένου στο έργο δεν προδίδουν κάποιον άπειρο συγγραφέα: αντιθέτως δείχνουν, τις περισσότερες φορές, τη φροντίδα του να ενημερώσει τους αναγνώστες την κατάλληλη στιγμή και με τις κατάλληλες πληροφορίες. Όταν οι διάλογοι πρέπει να γίνονται με γρήγορους ρυθμούς και η διαδοχή των ομιλούντων προσώπων να γίνεται σχεδόν στιγμιαία, τότε αποφεύγει οποιαδήποτε οδηγία, αφήνει τα πρόσωπα του μιλήσουν και να εκτυλιχθεί άμεσα η δράση. Όταν πάλι νιώθει ότι χρειάζονται κάποιες διευκρινίσεις, προσφέρει επιπλέον πληροφοριακό υλικό. Αλλά αυτό είναι συνάρτηση των πληροφοριών, που καλείται ο αναγνώστης να αντλήσει μέσα από τους διαλόγους, στα σημεία εκείνα όπου λειτουργούν οι έμμεσες οδηγίες και όπου εντοπίζονται οι πιο λεπτές κινήσεις της στρατηγικής πληροφόρησης. .

Οι στρατηγικές πληροφόρησης και εστίασης της προσοχής

Στην εισαγωγή του δράματος, όπου πρέπει να γίνει η έκθεση των παραμέτρων της δράσης, παρουσιάζεται ένα πληροφοριακό υλικό που, για τον κόσμο της σκηνής, είναι χαμηλής αξίας, αλλά πολύ μεγαλύτερης για τον κόσμο της πλατείας. Ο διάκοσμος του ευρύχωρου κε-

λιού είναι ασφαλώς οικείος για τα πρόσωπα που κατοικούν εδώ και όλα τα στοιχεία του προ-σλαμβάνονται σχεδόν αυτόματα. Για το κοινό όμως αποκτά αμέσως πολύ μεγαλύτερη πληροφοριακή αξία, αφού γίνεται ο πρώτος, (ακόμα πριν και από τον λόγο των προσώπων) και ο κυριότερος φορέας πληροφοριακού υλικού, αποκαλύπτοντας σημαντικά στοιχεία για τον περιβάλλοντα χώρο των προσώπων, ακόμα και γι' αυτά τα ίδια τα πρόσωπα: πρόκειται για φυλακισμένους ανθρώπους, που διέπονται από μια ξεχωριστή ψυχολογία, η οποία επηρεάζει τις επιμέρους αντιδράσεις και τη γενικότερη συμπεριφορά τους. Παρόμοια διαφοροποίηση μεταξύ εσωτερικού (κόσμος της σκηνής) και εξωτερικού (κόσμος της πλατείας) επικοινωνιακού συστήματος ισχύει και για τους πρώτους διαλόγους. Ότι λέει ο Φαγιάς στους συγκρατούμενούς του είναι γι' αυτούς λίγο πολύ γνωστό και αναμενόμενο: τον χτύπησαν και απτόν, όπως και τους άλλους με σαράντα βουρδουλιές, τα βασανιστήρια και οι απειλές συνεχίζονται για να μαρτυρήσουν το κρησφύγετο όπου θα καταφύγουν οι τρεις δραπέτες, όπως συνεχίζεται και η αγωνία να μη βρεθεί κάποιος που θα προδώσει το μυστικό. Όλα αυτά τα λόγια έχουν προφανώς ξαναιπωθεί ανάμεσα στους φυλακισμένους, οι υποτιθέμενες πληροφορίες είναι σχεδόν κοινοί τόποι για τους ανθρώπους του κελιού. Για τους θεατές όμως είναι πληροφορίες όχι μόνο σημαντικές, αλλά και απαραίτητες για να εισαχθούν με κάποιο τρόπο στην υπόθεση του έργου, όπως και στον τρόπο με τον οποίο αυτή πλέκεται.

Αυτό όμως ισχύει μέχρι και την πρώτη διακεκριμένη παύση. Στη συνέχεια οι πληροφορίες αποκτούν αξία και για το εσωτερικό πληροφοριακό σύστημα. Αυτό οφείλεται περισσότερο στις ερωτήσεις που απευθύνει ο Κλέφτης στον Φαγιά, παρά στις απαντήσεις που αυτός του δίνει: «Κλέφτης. Ήσουν ξυπνητός εσύ Φαγιά την ώρα που το σκάσανε. Φαγιάς. Και τι μ' αυτό; Κλέφτης. Λέω... Φαγιάς. Ήμουν... Κλέφτης. Θα' τανε μία η ώρα, ε; Φαγιάς. Μόλις πούχε χτυπήσει δυο η εκκλησιά.» Ερωτήσεις και απαντήσεις ενδιαφέρουν τους θεατές, για να γνωρίσουν το σκηνικό της απόδρασης, τον τρόπο παράκαμψης των εμποδίων, την κρυφή συνεργασία των κρατουμένων και τους ενδιασμούς του Φαγιά. Τον ίδιο τον Φαγιά όμως τον ενδιαφέρουν οι ερωτήσεις του Κλέφτη και αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι ενοχλείται, ότι περνά αμέσως σε μια αμυντική τακτική. Το περιεχόμενο των απαντήσεων που δίνει είναι μάλλον γνωστό στους συγκρατούμενούς του: αυτό που δεν είναι γνωστό (και που δεν θα διασαφηνισθεί ακόμα), είναι τα βαθύτερα ελατήρια της αντίδρασης του αυτής. Σημασία πάντως έχει ότι από τη στρατηγική της πληροφορόρησης στο εξωτερικό σύστημα, περνούμε, στο σημείο αυτό, στην πληροφορόρηση του εσωτερικού συστήματος και ταυτόχρονα, στις καίριες κινήσεις της πλοκής, δεδομένου ότι ο Φαγιάς, ύστερα από τις ερωτήσεις του Κλέφτη, θα γίνει πιο καχύποπτος απέναντι στους άλλους και πιο πειστικός για την ανεύρεση ενός λιθαριού προδότη ανάμεσά τους — κάτι που θα κινήσει τον μοχλό της δράσης. Από την επικοινωνία των επί σκηνής προσώπων δίδονται και άλλες συμπληρωματικές για τις προσωπογραφίες πληροφορίες: ο Γιατρός γράφει γράμμα στη γυναίκα του, ο Φαγιάς είναι και αυτός παντρεμένος και δεν γνωρίζει τι απέγινε η γυναίκα του, όλους τους κατατρέχουν οι φόβοι για τα βασανιστήρια που θα ακολουθήσουν και οι υποψίες για μια πιθανή προδοσία, ο Καλόγερος και ο Επιθεωρητής, που δεν έχουν ακόμα εμφανιστεί, χαίρουν εκτιμήσεως από τους κρατούμενους, αλλά ο Φαγιάς σπέρνει αμφιβολίες και προσπαθεί να υποβαθμίσει την παρουσία τους στο κελί, λέγοντας ότι «μας έχουνε ταραξεί στα κρηγύματα δω μέσα». Ο Γιαπωνέζος αντιπροσωπεύει μίαν άτεγκτη αντιστασιακή ηθική, με στρατιωτική σταθερότητα, μια και ήταν λοχίας στον στρατό, και πειθαρχία στις αρχές που διέπουν την ομάδα. Η σκέψη του συνοψίζεται στη φράση: «Ανάμεσά μας προδότης δεν μπορεί να ζήσει». Ο Φαγιάς φέρεται αρκετά πονηρά απέναντί του: υποδαυλίζει το πάθος του, υποστηρίζει την ηγετική του θέση στην ομάδα, από την άλλη μεριά όμως του καταλογίζει ευθύνες για τον Αράπη, του

υπενθυμίζει το σφάλμα του και εμμέσως τον εκβιάζει για να τον προσεταιριστεί. Μόλις το πετυχαίνει αυτό, έχοντας τώρα πρόσφορο έδαφος, αρχίζει να κατηγορεί τους δύο απόντες και ο Γιαπωνέζος συμφωνεί.

Η ισορροπία της πληροφόρησης στη συνέχεια στρέφεται προς την πλευρά των θεατών και από το εσωτερικό σύστημα προς το εξωτερικό. Τα σκηνικά πρόσωπα δεν προωθούν άλλες πληροφορίες, που να μη γνωρίζουν οι θεατές. Αντιθέτως, μοιράζονται μαζί τους το ίδιο κλίμα υποψίας και τις ίδιες απορίες σχετικά με την πιθανή προδοσία των συντρόφων τους και το υποκείμενό της προδοσίας αυτής. Το κλίμα υποψίας αρχίζει ήδη με τη ματωμένη πλάτη του Φαγιά, καθώς επιδεικνύεται επισταμένα σε όλους, αλλά επιρρώνεται με την είσοδο του Καλόγερου και του Επιθεωρητή στο κελί.

Η είσοδος των δύο αυτών προσώπων εντούτοις, αποτελεί ορόσημο για το επίπεδο πληροφόρησης των θεατών. Μετά την είσοδό τους και την πρώτη διαλογική ενότητα που ακολουθεί, οι θεατές αρχίζουν να γνωρίζουν ή, τουλάχιστον, να υποψιάζονται περισσότερα από τους έγκλειστους του στρατοπέδου. Και αυτό με μια πολύ απλή παράλειψη ενός λογικού βήματος στον διάλογο: ο Γιαπωνέζος και ο Φαγιάς, εις επήκων των υπολοίπων, ανακρίνουν τους δύο νεοεισελθόντες. Οι υποψίες πέφτουν από την αρχή στον Καλόγερο· βλέπουν την πλάτη του ανέγγιχτη, σε αντίθεση με του Φαγιά, που ήταν πληγιασμένη. Τον πλησιάζουν απειλητικά, αλλά την ίδια στιγμή ο Γιαπωνέζος του απευθύνει την εξής σημαντική ερώτηση: «Ποιος μπήκε πριν από σένα στην ανάκριση;». Ο Καλόγερος μένει άφωνος, οπότε ο Επιθεωρητής σπεύδει να ομολογήσει ότι ο ίδιος είχε προηγηθεί, με αποτέλεσμα να στρέψει τώρα όλες τις υποψίες πάνω του. Ο Καλόγερος δεν μαστιγώθηκε επειδή προηγουμένως είχε μαρτυρήσει ο Επιθεωρητής. Αυτός είναι ο συλλογισμός των κρατουμένων. Αλλά παραλείπουν ένα ουσιώδες, αυτονόητο σχεδόν για τους θεατές, όχι όμως και για τους ίδιους, λογικό βήμα. Όπως ο ένας κρατούμενος δεν βασανίστηκε επειδή είχε προηγηθεί η ανάκριση ενός άλλου, έτσι και εκείνος, με τη σειρά του, δεν βασανίστηκε, (αυτό το γνωρίζουν όλοι, αφού και η δική του πλάτη είναι ανέγγιχτη), επειδή είχε προηγηθεί η ανάκριση ενός άλλου. Ποιος είναι αυτός ο άλλος, το γνωρίζουμε ήδη από την πρώτη στιγμή: ο Φαγιάς. Το βήμα αυτό όμως δεν γίνεται ποτέ, και μολονότι οι θεατές οδηγούνται στην αναγνώριση της παράλειψής του, δεν μπορούμε να μιλήσουμε εύκολα για αδυναμία στον σχεδιασμό της πλοκής, δεδομένου ότι παρεισφρέουν δύο παράγοντες που «δικαιολογούν» την περιορισμένη λογική αντίδραση των κρατουμένων. Αυτοί οι παράγοντες είναι η ψυχολογική τους διάθεση και ο ιδεολογικός τους προσανατολισμός. Η βεβαρημένη ψυχολογία του φόβου και της αγωνίας δίνει την κατεύθυνση στη σκέψη τους και η ιδεολογία της αντίστασης διαμορφώνει το περιεχόμενο αυτής της σκέψης, καθώς και την ένταση της αντίδρασής τους απέναντι στα γεγονότα.

Από την αντίδραση όμως αυτήν, προκύπτει και ένας έμμεσος τρόπος πληροφόρησης του κοινού για την ύπαρξη της εσωτερικής ιεραρχίας στον σκηνικό πληθυσμό και για τη δομή της: ο συνδυασμός της ταραγμένης ψυχολογικής κατάστασης, της ιδεολογικής φόρτισης και της ελλιπούς λογικής καταλήγουν στη βάσιμη υποψία για την προδοσία του Επιθεωρητή. Όμως αυτός δεν δέχεται την επίθεση των συγκρατούμενών του. Ο Γιαπωνέζος είναι έτοιμος να τον χτυπήσει, όπως ο Φαγιάς τον κοιτάει στα μάτια με νόημα και βρίσκει τρόπο να στρέψει την προσοχή όλων σε κάποιον υποτιθέμενο ήχο που ακούγεται από έξω. Ούτε ο Γιαπωνέζος έχει ιδιαίτερη διάθεση να αναμετρηθεί με τον Επιθεωρητή, ενώ και οι υπόλοιποι φαίνονται πρόθυμοι να «ακούσουν» αυτόν τον περιεργο ήχο που αποφορτίζει την κατάσταση και αναστέλλει τη σύγκρουση. Μάλιστα, με έναν περίτεχνο τρόπο, ο Καμπανέλλης θέλει τον Κλέφτη να παρεμβαίνει αφηγούμενος την παιδική του ιστορία, η οποία μπορεί να αναγνωσθεί με τέσσερις συμπληρωματικούς τρόπους: α. παρουσιάζει ένα ομόθεμο αφηγηματικό πλαίσιο

σε μία μικρότερη κλίμακα (όπως βασανίζονται και δεν μαρτυρούν τώρα οι κρατούμενοι, έτσι και αυτός ως μαθητής δέχτηκε ξυλιές, αλλά δεν μαρτύρησε τον συμμαθητή του), β. εμμέσως δηλώνει τον φόβο του Κλέφτη μην τον κατηγορήσουν για προδοσία και εμφανίζει «ενδειξεις» του θάρρους και, κατά συνέπεια, της αθωότητάς του, γ. αποσπά την προσοχή από την κατηγορία του Επιθεωρητή και συμβάλλει στην αποκλιμάκωση της κατάστασης και δ. εμπλουτίζει με περισσότερα χρώματα τις προσωπογραφίες του κειμένου. Από την σκηνή αυτήν επομένως ο αναγνώστης-θεατής προσκομίζει σημαντικό πληροφοριακό κέρδος: μαθαίνει για το παρελθόν και την ψυχολογία του Κλέφτη, για τη δεσποζούσα θέση του Επιθεωρητή μέσα στην ομάδα της φυλακής, για το κύρος που εμπνέει, για την περιέργη προσωπικότητα του Φαγιά, ενώ παράλληλα σχηματίζει και την πρώτη «θεωρία» του για την εξέλιξη της υπόθεσης: ακολουθώντας την ελλιπή λογική πορεία και συνδυάζοντας τις πληροφορίες που ήδη έχει προσλάβει, υποθέτει ότι πριν από τον Επιθεωρητή ήταν ο Φαγιάς αυτός που είχε ανακριθεί και ότι αυτός είναι μάλλον ο προδότης. Γι' αυτό επιμένει αρχικά να αποδώσει γρήγορα την κατηγορία στον Καλόγερο, γι' αυτό κοιτάει και τον Επιθεωρητή με περιέργο τρόπο. Όμως γιατί δεν αφήνει τους κρατούμενους να τον χτυπήσουν; Ίσως επειδή φοβάται πως καθώς αμύνεται θα αποκαλύψει κάτι ή επειδή τρέφει ιδιαίτερα αισθήματα προς το πρόσωπό του; Οι παρέμβασή του αυτή αφήνει ορισμένες αμφιβολίες, οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν ως βάση για τη συνέχεια του έργου.

Ο νεαρός συγγραφέας έως τώρα δείχνει να κατέχει αρκετά καλά τις τεχνικές ενημέρωσης των θεατών, αλλά και, συνακόλουθα, τον τρόπο να κρατά αμείωτο το ενδιαφέρον τους. Έτσι, ενώ η τακτική της πληροφόρησης ακολουθεί εφεξής μια πορεία ομαλή, με μικρές αποκαλύψεις εκ μέρους του Επιθεωρητή και κάποιες αφηγήσεις εκ μέρους των άλλων προσώπων, που αφορούν κυρίως το παρελθόν τους, το ενδιαφέρον των θεατών διατηρείται με τις διακυμάνσεις των διαλόγων, τις υφέρπουσες εντάσεις και τις πρόσκαιρες υφέσεις που δημιουργούνται μεταξύ των προσώπων. Σε μία κλίμακα ύψους κινείται και ο διάλογος που ακολουθεί μεταξύ Φαγιά και Επιθεωρητή. Ο πρώτος προσπαθεί να πλησιάσει τον δεύτερο, να τον εκφράσει τη συμπάθειά του και να κερδίσει την εμπιστοσύνη του. Μάλιστα, δε διατάζει και να διαφοροποιήσει τη θέση του από τον Γιαπωνέζο. Η στάση του αυτή είναι ασφαλώς ύποπτη: μοιάζει να θέλει να ευχαριστήσει με κάποιον τρόπο τον Επιθεωρητή που προηγουμένως δεν τον μαρτύρησε, να θέλει να συνάψει μαζί του ένα είδος άδηλης συμφωνίας με στόχο την αποσιώπηση κάποιων πραγμάτων. Δικαιολογημένα ο Επιθεωρητής δεν τον εμπιστεύεται, αλλά προσπαθεί, αρχικά με μισόλογα και διακριτικές ερωτήσεις, να του αποσπάσει την ομολογία της προδοσίας του. Ο Φαγιάς προφυλάσσεται, προσποιούμενος ότι δεν καταλαβαίνει. Η ένταση διαδέχεται την ύφεση όταν ο Επιθεωρητής αφήνει τους λεπτούς υπαινιγμούς για να προβεί σε αιχμηρές διατυπώσεις: «Ότι δηλαδή μπήκα στην ανάκριση ύστερα από σένα, κι ότι δεν χρειάστηκε ούτε να με δείρουνε, ούτε να μιλήσω. Βλέπεις παραλείψανε να δείρουνε και μένα και τον Καλόγερο. Τουλάχιστο για να θολώσουνε τα νερά. Εσύ τι λες;». Ο Φαγιάς αναγκάζεται να περάσει στην αντεπίθεση, απειλώντας εμμέσως ότι θα αποκαλύψει κάποιες μικροαπατεωνιές του, (στο θέατρο, όπως και στην καθημερινή ζωή, οι άγιοι άνθρωποι σπανίζουν), εάν τολμήσει να πει τις σκέψεις του και στους άλλους συγκατούμενούς τους. Βλέποντας όμως ότι δεν κάμπτεται ο συνομιλητής του, προσπαθεί και πάλι, όπως προηγουμένως και τον Γιαπωνέζο, να τον προσεταιρισθεί. Όμως ο Επιθεωρητής με εφεκτικά βήματα προσπαθεί να τον παγιδεύσει, ενώ παράλληλα ερμηνεύει με καίριες ψυχολογικές παρατηρήσεις τη συμπεριφορά του: η μανία με την οποία κατηγορήσε τον Καλόγερο εξηγείται από το γεγονός ότι ήθελε να τον ενοχοποιήσει είτε για να αποσείσει από πάνω του τις υποψίες είτε για να βρει έναν συνένοχο και να απαλύνει έτσι τη συνειδήσή του.

Οι ρήσεις του Επιθεωρητή, ιδίως όταν αρχίζει να μιλάει για τον επικείμενο απαγχονισμό, επιβεβαιώνουν την ισχυρή θέση του στην ομάδα, ακόμα και έναντι του δόλιου Φαγιά. Αυτό γίνεται σαφέστερο, εάν σκεφτούμε ότι από τις διαφορετικές προοπτικές του έργου, τις οποίες προσφέρει το κάθε πρόσωπο ξεχωριστά,¹⁷ ο Καμπανέλλης επιλέγει αυτήν του Επιθεωρητή, γιατί είναι αυτή που αντιμετωπίζει όλα τα πρόσωπα μέσα στην ίδια μοίρα, ως άνθρωποι, υπάρξεις με αδυναμίες και αρετές, με σκοτεινές, αλλά και φωτεινές στιγμές. Το ότι επιλέγεται η προοπτική του Επιθεωρητή να υπερισχύει των άλλων σημαίνει ότι το πληροφορικό υλικό, απ' όπου και αν προέρχεται, φιλτράρεται, επικυρώνεται και μεταδίδεται ασφαλέστερα μέσα από τα λόγια και τις ενέργειες αυτού του προσώπου. Ο Φαγιάς κάμπτεται στο άκουσμα του πιθανού απαγχονισμού και λυγίζει κάτω από τις σαρκαστικές παρατηρήσεις του Επιθεωρητή, αλλά αποστομώνεται και περιορίζεται σε μία ανούσια διάφραση όταν τον ακούει να του λέει ότι ήταν μάρτυρας στην ανάκρισή του. Η αποκάλυψη αυτή επισφραγίζει την ισχυρή προοπτική του Επιθεωρητή, επιβεβαιώνει ότι το δράμα έχει δομή κλειστής προοπτικής¹⁸ και ενισχύει βεβαίως πολύ την ενημέρωση των θεατών έναντι των τεσσάρων υπολοίπων δραματικών προσώπων. Εφεξής, η ανισορροπία μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού επικοινωνιακού συστήματος δεν θα εξομαλυνθεί παρά στο τέλος του έργου, με την κατάρρευση του Φαγιά μπροστά στα μάτια όλων.

Στην ανισορροπία αυτή όμως εμφολοχρεί ο κίνδυνος να μειωθεί το ενδιαφέρον του θεατή και να χαθεί το σασπένς: αφού οι βασικές πληροφορίες έχουν δοθεί και η ανίχνευση του υπόπτου έχει ολοκληρωθεί ουσιαστικά, δεν μένει παρά να γίνει και η αποκάλυψη του στους άλλους. Η διαπίστωση αυτή, που σημειώνει μια δραματουργική αδυναμία στην πρόωξη «λύση», ευσταθεί μόνο σε μια πρωτοβάθμια ανάγνωση: μια ανάγνωση του *Κρυφού ήλιου* περίπου ως αστυνομικού μυστηρίου ενταγμένου μέσα σ' ένα περιβάλλον εγκλημασιολογίας. Δεν είναι όμως έτσι τα πράγματα. Το έργο εγείρει απλώς το ερώτημα για το υποκείμενο της προδοσίας. Στόχος του δεν είναι βεβαίως η αποκάλυψή του, αλλά τα αίτια που οδήγησαν σε αυτήν την πράξη, ακόμα περισσότερο, το περιεχόμενο της πράξης αυτής, μέσω της οποίας διατυπώνεται το άλλο, το βαθύτερο και παραμόνομο ερώτημα για την ουσία της ανθρωπίνης ύπαρξης. Επομένως, η αποκάλυψη του Επιθεωρητή δεν συνεπάγεται καμία απώλεια ενδιαφέροντος εκ μέρους των θεατών: λύνει τις απορίες για το πρόσωπο του προδότη, αλλά προετοιμάζει ταυτόχρονα το ερώτημα για το πρόσωπο του ανθρώπου, όταν αυτός βρίσκεται σε οριακές καταστάσεις της ζωής του. Με άλλους λόγους: το κεντρικό ερώτημα που διατυπώνει ο *Κρυφός ήλιος* δεν είναι «ποιος είναι ο προδότης;», αλλά «σε ποια ηθική βάση θα μπορούσε να δικαιωθεί η ανθρωπίνη ύπαρξη;»

Στο τμήμα του έργου που ακολουθεί ο Καμπανέλλης έχει την ευκαιρία να συμπληρώσει τις προσωπογραφίες ορισμένων προσώπων και να εμβαθύνει περισσότερο στο πρόβλημα της ενοχής και της ηθικής κρίσης. Μέσα από τους διαλόγους μεταδίδονται πληροφορίες για τη ζωή των προσώπων που μέχρι τώρα έμεναν πίσω από το πρώτο πλάνο: ο Καλόγερος μιλάει για τη γυναίκα του, την Ευθαλία, και το πουλόβερ που τον είχε δώσει και το οποίο αυτός αντάλλαξε με μερικά τσιγάρα, θυμάται τους περιπάτους που έκαναν προτού τον συλλάβουν και τις ιστορίες που του έλεγε. Ο Κλέφτης αναμειγνύει στη συζήτηση αυτή τις ανησυχίες του για τις προθέσεις του Γιαπωνέζου, που καιροφυλακτεί να επιτεθεί στον Επιθεωρητή. Είναι άδικο, λέει, να τα βάλουν μαζί του, αφού όλοι, και αυτός ο ίδιος, μπήκε στον πειρασμό προς στιγμήν να μαρτυρήσει

¹⁷ Για την προοπτική δομή των δραματικών κειμένων ως τακτικής πληροφόρησης των θεατών βλ. M. Pfister: *The theory and analysis of drama*, Cambridge University Press,

Cambridge 1991, σσ. 57-68.

¹⁸ Βλ. M. Pfister: *The theory and analysis of drama*, ό.π., σ. 67.

για να σωθεί· άλλωστε το λέει στον Φαγιά, όταν προσπαθεί να τον παγιδεύσει,¹⁹ αλλά το ομολογεί αργότερα και στον Καλόγερο. Στη συνέχεια, ο Φαγιάς, διαστρεβλώνοντας την αλήθεια, προσπαθεί να προσεταιριστεί τον Καλόγερο. Όμως, η προοπτική των πληροφοριών του Φαγιά ακυρώνεται πλέον στο εξωτερικό επικοινωνιακό σύστημα, αφού οι θεατές γνωρίζουν ήδη την αλήθεια. Απεναντίας, με τις λοιδορίες του ο Φαγιάς πετυχαίνει να σκιαγραφήσει καλύτερα το πρόσωπο του ύπουλου, αλλά και τρομαγμένου ανθρώπου, που προσπαθεί να τραβήξει τη ματιά του από την απελπισία, μεταθέτοντας τις ευθύνες, που ο ίδιος βιώνει, στους άλλους. Τα λόγια του φαίνεται ότι πιάνουν τόπο: ο Καλόγερος, αυτός ο «λιγάκι ψάλτης... λιγάκι ζωγράφος», κάμπτεται προς στιγμήν και αρχίζει να υποσιάζεται και αυτός τον φίλο του. Στη συνέχεια όμως παραδέχεται ότι και ο ίδιος σκέφτηκε να μαρτυρήσει για να σωθεί. Για να γίνει αυτό, ο Επιθεωρητής θέτει ένα από τα μεγαλύτερα ζητήματα της ηθικής φιλοσοφίας: την αξία που έχει το δίλημμα στη συγκρότηση μιας ηθικής συνειδήσης. Και στην απραξία ενός τέτοιου διλήμματος έχουν εισέλθει όλοι. Έως ότου φθάσουμε στην αποκάλυψη του ενόχου, όλοι, πλην του Γιαπωνέζου, θα δείξουν έμμεσα ή άμεσα ότι σκέφτηκαν την προδοσία και την προσπέρασαν, ότι βίωσαν τον πειρασμό αυτής της λύσης και τον αρνήθηκαν. Διευκολύνεται έτσι και προετοιμάζεται η τελική τους απόφαση να μη σκοτώσουν τον Φαγιά. Και μια τέτοια προετοιμασία φαίνεται τόσο πιο αναγκαία, όσο ο Καμπανέλλης οδηγεί τον προδότη στα άκρα της ποταπότητας και της κοινής εγκληματικότητας. Εδώ, ο διαταγμός του Γιαπωνέζου να χτυπήσει τον ζαλισμένο Επιθεωρητή δεν συμβάλλει μόνο στην καλύτερη σκιαγράφηση αυτού του προσώπου, αλλά και στην περαιτέρω ηθική υποβάθμιση του Φαγιά. Αλλά εκεί ακριβώς που ο προδότης βρίσκεται στο έσχατο σημείο της εκτίμησης του κοινού, επιχειρείται πάλι μια μικρή αλλαγή, με την προσπάθειά του να σώσει εκ νέου τον Επιθεωρητή, αφού αυτός δεν τον μαρτύρησε — κάτι που αν και δεν γίνεται αντιληπτό στο εσωτερικό σύστημα επικοινωνίας, στο εξωτερικό γίνεται αμέσως αντιληπτό. Ακολουθεί η σκηνή με την «παράσταση» του Γιατρού, σαν ένα είδος θεάτρου εν θεάτρω, όπου πρωταγωνιστεί η γαστρεντερική φαντασία· η είσοδος του φρουρού για να πραγματοποιήσει παροδικά αυτήν την φαντασία με δυο καρβέλια ψωμί και λίγες βραστές πατάτες και για ναδώσει λαβή στον Γιαπωνέζο να επιτεθεί στον Επιθεωρητή, αφού εξαμβάνει το απρόσμενο δώρο ως αντίτιμο της προδοσίας του· η νέα αναστροφή του Φαγιά, που συνδράμει τον Γιαπωνέζο, η αποκάλυψη του αληθινού προδότη αλλά και η τελική σωτηρία του χάρη στον Επιθεωρητή.

Τα δραματικά πρόσωπα και το ηθικό τους υπόσπρωμα

Κατά την παρακολούθηση των στρατηγικών πληροφόρησης και εστίασης της προσοχής του αναγνώστη-θεατή, μας δόθηκε η ευκαιρία να προσεγγίσουμε παράλληλα και τα δραματικά πρόσωπα που συνθέτουν το έργο. Κατά τη δραματουργική ανάλυση, άλλωστε, η απόλυτη διάκριση μιας στρατηγικής πληροφόρησης από μια ερμηνεία ενός προσώπου είναι συχνά δυσχερής, αν όχι ανέφικτη. Το ίδιο ισχύει, βεβαίως, και με άλλα μεγέθη του δραματικού κειμένου, όπως τα πρόσωπα και η πλοκή ή ο χώρος και ο χρόνος²⁰. Τώρα θα σκιαγραφηθούν κάποιες πρόσθετες όψεις των δραματικών προσώπων.

¹⁹ «Κάθε παλιάνθρωπος, Φαγιά, αγαπά την ελευθερία... γιατί η παλιανθρωπιά τη χρειάζεται την ελευθερία... είναι ένα είδος ελευθερίας δηλαδή... παλιάνθρωπε, προδότη Φαγιά σου εμπιστεύομαι αδερφέ μου πως είμαι μεγάλος παλιάνθρωπος - σκέψου πόσο πρέπει να υπο-

φέρει ένας παλιάνθρωπος σαν δεν μπορεί να κάμει την παλιανθρωπιά που ίσως τον σώσει...».

²⁰ Βλ. Γ.Π. Πεφάνης: *Το θέατρο και τα σύμβολα. Διαδικασίες συμβόλωσης του δραματικού λόγου*, δ.π., σσ. 363-420.

Ας θυμηθούμε το πιο αμφιλεγόμενο πρόσωπο. Είπαμε προηγουμένως ότι ο *Κρυφός ήλιος* είναι δράμα με δομή κλειστής προοπτικής. Με τη συμπεριφορά του Φαγιά όμως μπορούμε να διακρίνουμε ένα λειτουργικό κενό²¹ στις προσωπογραφίες και τους νοηματικούς συνδέσμους του κειμένου, κενό που δεν πρέπει να εκληφθεί ως ένας τόπος νοηματικής ακαθοριστίας του κειμένου αυτού καθ' εαυτό,²² αλλά ως μία πρόκληση προς τον αναγνώστη-θεατή για ένα σχεδόν «ελεύθερο παιχνίδι ερμηνείας των συγκεκριμένων τρόπων με τους οποίους οι διαφορετικές οπτικές γωνίες μπορούν να συνδεθούν μεταξύ τους.»²³ Αυτό το κενό που δημιουργεί η αντιφατική συμπεριφορά του Φαγιά, (αρχίζει να καταρρέει μπροστά στον Επιθεωρητή, αλλά συνεχίζει να τον υπονομεύει ύπουλα στη σκέψη των άλλων κρατουμένων, βιώνει την κόλαση των τύψεων την ίδια στιγμή που ετοιμάζει καινούργια άλλοθι για τις πράξεις του), θεωρείται λειτουργικό από την πλευρά της αναγνωστικής ή ακροαματικής ανταπόκρισης, επειδή δίνει την ευκαιρία να χαιστούν κάποιες γέφυρες ανάμεσα στον προδότη και στον βιασινιζόμενο από τις τύψεις του κρατούμενο και να συσχετιστούν με νέους τρόπους οι διαφορετικές όψεις του ίδιου, όπως και των υπολοίπων δραματικών προσώπων. Υπό το πρίσμα αυτού του λειτουργικού κενού, ο Φαγιάς θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι προσωποποιεί και συμπυκνώνει στην ίδια ταυτότητα τα χαρακτηριστικά και τις επιλογές δράσεις που συναντούμε σε όλα τα άλλα πρόσωπα. Εξού και η αντιφατικότητα που τον χαρακτηρίζει. Είναι προδότης, όπως θα μπορούσαν είναι σχεδόν όλοι οι άλλοι: είναι σκληρός τιμωρός, όπως είναι και ο Γιαπωνέζος· είναι φιλεύσπλαχνος, όπως ο Κλέφτης και ο Καλόγερος· είναι ακόμα αρκετά ξυπνος και παρυσιαίει μια αρκετά έντονη ηθική σκέψη, ώστε να μπορεί να συνομιλεί με τον Επιθεωρητή και να μην μπορεί να κοιτάξει ευθέως την αγχόνη στην αυλή του στρατοπέδου. Και για να μη βιαστούμε να τον κρίνουμε, μπορεί μέχρι και την τελευταία στιγμή να δείχνει το βλοσυρό του πρόσωπο, δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι αποκαλύπτεται καθαρά η προδοσία του επειδή δεν μπορεί να σκεπτεί καν τους προδομένους συντρόφους κρεμασμένους μπροστά στα μάτια του. Οι αναστροφές και οι υπαναχωρήσεις της συμπεριφοράς του υπαγορεύονται χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία από το συμφέρον του να παραμείνει στο σκοτάδι η πράξη του, αλλά υπάρχει σαφέστερη δυσκολία στο να παραδεχτούμε την ηθική κατάρρευση ενός τέτοιου αδίστακτου ανθρώπου. Αυτή η δυσκολία προκύπτει από το κενό που δημιουργεί ο Φαγιάς στο ενδιαμέσο των δύο συστημάτων πληροφόρησης, είναι δε και το κλειδί για την αμφιλεγόμενη συμπεριφορά του προσώπου αυτού, κλειδί που δείχνει να έχει ο Επιθεωρητής.

Ήδη, με τα δύο αυτά πρόσωπα ο Καμπανέλλης διαμορφώνει το μεγαλύτερο τμήμα του κειμένου του. Οι ψυχροί αριθμοί έχουν μάλλον κάτι να μας πουν. Από τις 713 ρήσεις που συγκροτούν το διαιλογικό τμήμα του *Κρυφού ήλιου* περισσότερες από τις μισές διανέμονται στον Φαγιά και στον Επιθεωρητή, οι οποίοι μοιάζουν να είναι τα κεντρικά πρόσωπα του έργου. Πιο συγκεκριμένα, ο Φαγιάς παίρνει τον λόγο 221 φορές, (30,9%), ενώ ο Επιθεωρητής 159 (22,3%), άρα το άθροισμα των ρησέων τους είναι 380, ήτοι το 53,2%. Από τα υπόλοιπα πρό-

²¹ Με την έννοια που χρησιμοποιεί τον όρο ο W. Iser στο *L'acte de lecture. Théorie de l'effet esthétique*, P. Mardaga, Bruxelles 1985, σσ. 318-352.

²² Τόπος ο οποίος, κατά τον R. Ingarden, διαμορφώνεται μεταξύ των σχηματοποιημένων όψεων που προβάλλει ένα λογοτεχνικό κείμενο· βλ. *L'œuvre d'art littéraire, L'Âge d'homme*, Lausanne 1983, σ. 217 κ.εξ. Ο M. Pfister, ό.π., σσ. 67-68, αποδίδει άστοχα τον ίδιο όρο του κενού (leerstelle/gap/blank) τόσο στον Ingarden,

όσο και στον Iser, αφήνοντας να εννοηθεί ότι ο «τόπος ακαθοριστίας» στον πρώτο, ταυτίζεται με το «κενό» στον δεύτερο. Αλλωστε ο ίδιος ο Iser διαχωρίζει τους δύο όρους· βλ. W. Iser: *Prospecting: From reader response to literary Anthropology*, Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1989, σσ. 285-286, σημ. 8.

²³ Βλ. W. Iser: *Prospecting: From reader response to literary Anthropology*, ό.π., σ. 9.

σωπα, ο Καλόγερος θα μιλήσει 121 φορές (16,9%), ο Γιαπωνέζος 107 (15%), ο Κλέφτης 80 (11,2%) και ο Γιατρός 25 (3,5%). Από μια άλλη οπτική γωνία και εκφράζοντας τις ίδιες αντιστοιχίες, η απόκλιση του Φαγιά από τον νοητό μέσο όρο των ρήσεων, (118 ρήσεις, που αντιστοιχούν στο 16,6% περίπου του έργου), ανέρχεται σχεδόν στις 113 επιπλέον ρήσεις και είναι της τάξεως του 14,3%, ενώ για τον Επιθεωρητή οι αντίστοιχοι αριθμοί είναι 46 ρήσεις και 5,7%. Στον αντίποδα της θετικής αυτής απόκλισης βρίσκεται η αρνητική απόκλιση του Γιατρού με -93 και -13,1% αντιστοίχως. Πολύ κοντά στον μέσο όρο βρίσκεται ασφαλώς ο Καλόγερος και αρκετά κοντά ο Γιαπωνέζος. Άρα, το πλεόνασμα των ρήσεων, που διανέμεται στον Φαγιά και τον Επιθεωρητή, αντλείται από τον Κλέφτη και, κυρίως, τον Γιατρό. Πώς χειρίζεται αυτήν την ποσοτική ανισορροπία ο νεαρός συγγραφέας;

Ο Γιαπωνέζος, για να ξεκινήσουμε από αυτόν, εκπροσωπεί τη λογική της αντίστασης και του πολέμου. Προβάλλει το δίκαιο του εν πολέμω αγωνιστή και απαιτεί οριστικές και κάθετες λύσεις στα προβλήματα που ανακύπτουν. Συναντούμε εδώ τα θέματα της ηθικής αντικειμενοκρατίας (ethical objectivism), όπου οι ηθικές κρίσεις, προτάσεις και λέξεις ανηγούνται σε νόμους και δηλώνουν όντα και όχι σχέσεις μεταξύ υποκειμένων. Οι ηθικές κρίσεις της αντικειμενοκρατίας είναι φορείς κάποιας τιμής αληθείας, ανεξαρτήτως χρόνου, χώρου, κοινωνικού περιβάλλοντος και διωποκειμενικής καταστάσεως. Οι θεωρίες που περιστρέφονται γύρω από την αντικειμενοκρατία, όπως ο ηθικός ρεαλισμός, και οι σύστοιχες δεοντολογίες, δεν επιδέχονται καμία αμφιβολία ή αμφισβήτηση του κύρους και της διαχρονικής τους εμβέλειας. Έτσι περίπου σκέπτεται ο Γιαπωνέζος. Ο προδότης είναι προδότης, εκπροσωπεί το κακό καθ' εαυτό, με τρόπο αντικειμενικό και αδιαμφισβήτητο, άρα η τιμωρία του είναι αυτονόητη και δεδομένη. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η άτεγκτη αυτή ηθική δεν έχει καμία μεταφυσική ή θεολογική χροιά, αλλά, αντιθέτως προς την ίδια την ουσία της, διαμορφώνεται στο περιβάλλον ενός πολέμου και μιας απάνθρωπης αιχμαλωσίας και ορίζεται με κριτήρια όχι διαχρονικά και ανυπερέβλητα, αλλά ιστορικά και ενδεχομένως αμφισβητήσιμα. Ο Γιαπωνέζος είναι στην πραγματικότητα το υποκείμενο μιας ηθικής αντίφασης, την οποία όμως δεν βιώνει ή δείχνει τουλάχιστον να μην τη βιώνει βαθιά: ενώ οι ηθικές κρίσεις του και τα συνακόλουθα προς αυτές δεοντολογικά προτάγματα αξιώνουν ένα απρόσβλητο κύρος, ανεξάρτητο από τις συνθήκες μέσα στις οποίες διατυπώνονται, από την άλλη μεριά, αυτές οι συνθήκες είναι η κινητήριος δύναμη, αν όχι η γενεσιουργός αιτία αυτών των κρίσεων και των προταγμάτων. Τα μόνα ίχνη αυτής της αντίφασης στη σκέψη του Γιαπωνέζου είναι ο διασταγμός του να εξολοθρευτεί αμέσως τον Επιθεωρητή και η ευπιστία του στα επιχειρήματά του στην τελευταία σκηνή. Αν επέμενε ο Καμπανέλλης στην εστίαση αυτής της αντίφασης, αν δηλαδή παραχωρούσε μεγαλύτερο μερίδιο λόγου και δράσης στον Γιαπωνέζο, θα μπορούσε να προκαλέσει μεγαλύτερες εντάσεις μέσα στη σφαίρα που κινείται το πρόσωπο αυτό, αλλά και να δημιουργήσει κάποια πεδία περαιτέρω διάδρασης με τα υπόλοιπα πρόσωπα, μια και η εκδήλωση της αντίφασης θα έφερνε τον Γιαπωνέζο πιο κοντά στην μετριοπάθεια λ.χ. του Κλέφτη ή στην υπερίσχυση του Επιθεωρητή. Η συγγραφική επιλογή όμως είναι να παραμείνει το ένα πρόσωπο του σκηνικού πληθυσμού στην άκρη της ηθικής κονίστρας, ώστε να μπορέσουν τα υπόλοιπα πρόσωπα να προσδιοριστούν με αναφορά αυτήν την άκρη και να εκδηλώσουν, σε αντιδιαστολή προς αυτήν, τις δικές τους ηθικές αξίες.

Τα πρόσωπα αυτά, ο Καλόγερος, ο Κλέφτης και ο Γιατρός, παρουσιάζουν περίπου την ίδια συμπεριφορά και απηχούν περίπου την ίδια ηθική στάση: τη στάση της ανεκτικότητας απέναντι στον πιθανό προδότη, η οποία απορρέει από δύο πηγές: αφ' ενός, από την άρνησή τους να προβούν οι ίδιοι σε έναν φόνο και αφ' ετέρου, από ένα υποσυνειδητό αίσθημα συνενοχής με τον προδότη, στον βαθμό που και οι τρεις τους δοκίμασαν τον πειρασμό να προ-

βούν σε μια αντίστοιχη πράξη, προδίδοντας οι ίδιοι τους τρεις δραπέτες. Η θέση, βεβαίως, των τριών αυτών προσώπων μέσα στη σχεσιοδυναμική των ρόλων δεν είναι κεντρική ούτε τόσο ισχυρή ώστε να επηρεάσει την έκβαση της δράσης. Μπορούν μόνο να σέβονται ή να φοβούνται τον Γιαπωνέζο και συνάμα να αποδοκιμάζουν σιωπηρά ορισμένες πράξεις του. Αυτό όμως δεν σημαίνει απαραίτητα ότι είναι και πουσιώδης. Αντιθέτως, πρέπει να συμφωνήσουν και οι τρεις, (ζητείται άλλωστε η γνώμη τους και από τον Επιθεωρητή και από τον Γιαπωνέζο εναλλακτικά στο τέλος του έργου), για να ληφθεί μια οριστική απόφαση, αφού είναι μέλη αυτής της κλειστής ομάδας και οποιαδήποτε έκβαση τους αφορά άμεσα. Η δραστηριότητά τους είναι σχεδόν ανύπαρκτη, όταν λ.χ. ξυλοκοπείται ο Καλόγερος, αλλά προϋποτίθεται η συναίνεσή τους για να μη σκοτωθεί ο Φαγιάς. Στην πραγματικότητα, τα τρία αυτά πρόσωπα αποτελούν την «κρίσιμη μάζα» του σκηνικού πληθυσμού, με την έννοια ότι, αφ' ενός εκφράζουν το γενικό πλαίσιο της ηθικής στάσης της ομάδας, και αφ' ετέρου δεν αποκοτούν μια δική τους, ανεξάρτητη ηθική στάση, δεν πρωτοστατούν στην ανατροπή μιας κατάστασης ή στη δημιουργία μιας άλλης, αλλά βλέπουν κάθε φορά προς την ισχύουσα τάση, για να τονίσουν τα χαρακτηριστικά της και να επισφραγίσουν την επιβολή της.

Ο Επιθεωρητής είναι ο εκφραστής της ηθικής μέριμνας. Η σκέψη του αρθρώνεται τόσο σε ατομικό, όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Δεν χάνει ποτέ την ικανότητά του να αντιδρά και-ρια στα πράγματα και να απαντά εύστοχα στις προκλήσεις. Ξέρει όμως και να σιωπά για να επιβραδύνει τους επικίνδυνους ρυθμούς ή να αναστείλει μια υποδόσκουσα σύγκρουση. Είναι αξιοσημείωτο ότι το πρόσωπο-καταλύτης του έργου δεν διακρίνεται από κανέναν συναισθηματισμό, ακόμα και σε στιγμές που θα περίμενε κανείς μια εκδήλωση συμπαθείας, όπως όταν απαντά εντελώς ψυχρά στην αφήγηση του Φαγιά. Η λέξη «κρίμα», που ακούγεται δύο φορές από το στόμα του Κλέφτη, μία για τον ίδιο τον Επιθεωρητή και μία για τον Φαγιά, είναι άγνωστη γι' αυτόν. Ο αναγνώστης μπορεί να διακρίνει εύκολα τις προσεκτικές κινήσεις με τις οποίες ο λόγος του περικυκλώνει, πολιορκεί και στο τέλος εκπορθεί τη σκέψη του Φαγιά. Είναι κινήσεις υπολογισμένες και ακριβείς. Το καίριο χτύπημα έρχεται την κατάλληλη στιγμή, όταν τον παρουσιάζει γλαφυρά τη φρόνη του απαγχονισμού και τον αφηγείται εκ των προτέρων την ιστορία της προδοσίας και των τρις άμεσες συνέπειές της, περιγράφοντάς του με ανατριχιαστικές λεπτομέρειες τη σκηνή που δεν θα διαδραματιστεί επί σκηνής, αλλά θα εννοηθεί, λίγο αργότερα, σε ένα διηγητικό²⁴ πλαίσιο τόσο υποβλητικό, που θα γονατίσει το ηθικό του.

Εντούτοις, αυτή η τόσο μελετημένη συμπεριφορά κρύβει μια βαθειά ανθρωπινή συνέι-δση. Είναι η ηθική συνείδηση που έρχεται αρκετά κοντά σε ορισμένες ηθικές πλευρές της υπαρξιατικής σκέψης της εποχής εκείνης. Κρίνοντας κυρίως από τα άρθρα και τα δοκίμια του ημερήσιου και περιοδικού τύπου,²⁵ αλλά και από τις παραστάσεις των έργων του J.-P.

²⁴ Για τη διάκριση του παριστώμενου και διηγητικού επιπέδου στη δραματολογική ανάλυση βλ. Γ.Π. Πεφάνης: *Το θέατρο και τα σύμβολα. Διαδικασίες συμβόλωσης του δραματικού λόγου*, δ.π., σσ. 368 ες.

²⁵ Βλ. ενδεικτικά Τ.Κ. Παπαζώνης: «Παρίσι 1946», *Κολχίας Θεσσαλονίκης* 14, Φεβρουάριος 1947, σσ. 1, 18, Ζ. Καρέλλι: «Απόψεις της μοναξιάς. (Σημειώσεις πάμω στην Αντίληψη της Αγωνίας του Σέρεν Κίρκεγκωρ)», *Κολχίας Θεσσαλονίκης*, Μάρτιος 1947, σσ. 33-47, Α. Νάκου: «Ο Sartre, ο εξιστανισμός και η αληθινή Γαλλία», *Νέα Εστία* 41, 1947, σσ. 525-526, Ντίμης Αποστολόπου-

λος: «Θέματα από τη φιλοσοφία του υπαρξισμού», *Ο Κί-κλος* 8, Αύγουστος 1947, σσ. 259-262, Κ. Βάρναλης: «Ο υπαρξισμός, φιλοσοφία και φιλολογία της αντίδρασης», *Ριζοσπάστης* 18 Σεπτεμβρίου 1947, Στέλιος Ξεφλούδας: «Η λογοτεχνία του υπαρξισμού και οι επικριτές της», *Νέα Εστία* 43, 1948, σσ. 656-658, Αγλ. Μητροπούλου: «Ο Σαρ-τρ και το θέατρο», *Ελληνική Δημοκρατία* 1948, σσ. 624-628, Στ. Ζώτος: «Η φιλοσοφία του Σαρτρ (ο άνθρωπος, οι ιδέες και το έργο του)», σσ. Ελληνική Δημοκρατία 1949, σσ. 73-75. Η Κ. Πετράκου στο ενδιαφέρον μελέτημά της «Ο υπαρξισμός στο μεταπολεμικό ελληνικό θέατρο», πα-

Sartre,²⁶ μπορούμε να δεχθούμε ότι ο υπαρξισμός ήταν μία αρκετά διαδεδομένη, (χωρίς αυτό να σημαίνει και εμπεδωμένη) φιλοσοφική κίνηση στους ελληνικούς πνευματικούς κύκλους κατά τα τέσσερα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Ελλείψει στοιχείων, δεν μπορούμε βεβαίως να επικαλεστούμε κάποια συνειδητή άντληση ιδεών ή κάποια επίδραση από το ισχυρό τότε ρεύμα του υπαρξισμού, ούτε άλλωστε η συγγραφική εξέλιξη του Καμπανέλλι παροτρύνει μια παρόμοια υπόθεση. Όπως έχει τονιστεί και αλλού²⁷, η σκέψη του συγγραφέα, όπως εκδιπλώνεται μέσα από όλη τη δραματολογία του, κινείται σε μία ευρεία ανθρωπιστική σφαίρα, όπου δεσπόζουν δύο θεμελιακές ιδέες: ότι ο άνθρωπος είναι υπεύθυνος για τη ζωή και την ιστορία του και ότι μόνο οι συγκεκριμένες σχέσεις με τους άλλους μπορούν να τον προσφέρουν τη δικαίωση της ύπαρξής του. Και οι δύο αυτές ιδέες όμως βρίσκονται στη βάση τόσο της υπαρξιστικής σκέψης, όταν πρόκειται να προσπελαστούν ζητήματα όπως η ευθύνη και η ελευθερία, το υποκείμενο και ο άλλος, η δέσμευση και η αλληλεγγύη,²⁸ όσο και της σκέψης που εκφράζει ο Επιθεωρητής.

ρουσιάζει, με ικανή βιβλιογραφία, την επίδραση του υπαρξισμού στη σκέψη και τη δραματολογία των ελλήνων συγγραφέων όλης της μεταπολεμικής περιόδου, περιλαμβάνοντας μεταξύ άλλων τον Καζαντζάκη, τον Πρεβελάκη, τον Σικελιανό, τον Τερζάκη, τη Λιμπεράκη ή τον Σεβαστάκη· βλ. Κ. Πετράκου: *Θεατρολογικά Miscellanea*, Δίαιλος, Αθήνα 2004, σσ. 217-254. Βλ. και Πρακτικά Β' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου (18-21 Απριλίου 2002): *Σχέσεις του Νεοελληνικού Θεάτρου με το ευρωπαϊκό*, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Αθηνών, Εργο, Αθήνα 2004, σσ. 393-410. Εύλογα δεν συμπεριλαμβάνεται ο *Κρυφός ήλιος*, αφού η ύπαρξή του δεν ήταν ακόμα γνωστή όταν συντάσσονταν τα μελέτημα. Για τον Καζαντζάκη υπάρχει και ειδικό άρθρο της μελετήτριας: «Υπαρξισμός και ψυχανάλυση στο θέατρο του Νίκου Καζαντζάκη», στον τόμο *Δάφνη. (Τμηματικός τόμος για τον Σπύρο Α. Ευαγγελάτο)*, Παράβασις-Μελετήματα 1, Εργο, Αθήνα 2001, σσ. 259-280, ενώ είναι υπό έκδοση και η σχετική μονογραφία της.

²⁶ Το 1948 παρουσιάζεται από τον θίασο Κατερίνας το *Ευλαβικό γίναιο* (*La putain respectueuse*), σε σκηνοθεσία Καρόλου Κουν και σκηνικά του Γιάννη Τσαρούχη. Έπαιξαν η Κατερίνα, ο Δημήτρης Χατζημάρκος, ο Νίκος Τζόγιας και ο Λυκούργος Καλλέργης. Την επόμενη χρονιά, ο Δημήτρης Μυράτ μεταφράζει και ο Τάσης Μουζενίδης σκηνοθετεί στο θέατρο «Κοτοπούλη» το έργο *Τα βρώμικα χέρια* (*Les mains sales*). Χαρακτηριστικό είναι ότι και τα δύο έργα ανεβαίνουν σε αθηναϊκές σκηνές σχεδόν αμέσως μετά την παρισινή τους πρεμιέρα: το πρώτο δύο χρόνια και το δεύτερο έναν μόλις χρόνο. Βλ. Κ. Πετράκου: «Ο υπαρξισμός στο μεταπολεμικό ελληνικό θέατρο», δ.π., σ. 226 και Β. Πούτσης: *Η πρόσληψη της γαλλικής δραματολογίας στο νεοελληνικό θέατρο (17^{ος}-20^{ος} αιώνας)*. Μια πρώτη σφαιρική προσέγγιση, Ελληνικά

Γράμματα, Αθήνα 1999, σσ. 152-153.

²⁷ Βλ. Γ.Π. Πεφάνης: «Απόσταγμα πενήντα θεατρικών χρόνων. Ο μοντέρνος Καμπανέλλης», *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τόμ. ΛΓ', 2001, σσ. 177-183, πρβλ. του ιδίου: «Σκηνοθετικά ζητήματα στα κείμενα του Ιάκωβου Καμπανέλλι. Ο χρόνος, το πέραςμα, ο εαυτός», στον τόμο: *Ιάκωβος Καμπανέλλης. 50 χρόνια θέατρο*, Ανοιχτό Θέατρο 2000, σσ. 88-94.

²⁸ Το θέμα βεβαίως είναι σύνθετο και δαιδαλώδες στις αναπτύξεις του. Βλ. ενδεικτικά Fr. Jeanson: *Le problème morale et la pensée de Sartre*, Seuil, Paris 1966, W. Barnes: *The philosophy and literature of existentialism*, Barton's educational series, New York 1968, J. Wahl: *Εισαγωγή στις φιλοσοφίες του υπαρξισμού*, Αδωνιδής, Αθήνα 1970, P. Vestraeten: *Violence et éthique. Esquisse d'une critique de la morale dialectique à partir du théâtre politique de Sartre*, Gallimard, Paris 1972, J.P. Sartre: *Un théâtre de situations*, Gallimard, Paris 1973, του ιδίου: *Ο υπαρξισμός είναι ένας ανθρωπισμός*, Αδωνιδής, Αθήνα χ.χ., του ιδίου: *Cahiers pour une morale*, Gallimard, Paris 1983, G. Marcel: *The philosophy of existentialism*, Citadel Press, New Jersey 1984, R. Goldthorpe: *Sartre: Literature and theory*, Cambridge University Press, Cambridge 1986, M. Buber: Το πρόβλημα του ανθρώπου, Γνώση, Αθήνα 1987, Χ. Μπακονικόλα-Γεωργοπούλου: *Φιλοσοφία και δραματολογία. Από το "Είναι και το Μηδέν" στο θέατρο του J.-P. Sartre*, Αθήνα 1989, N.L. Oaklander: *Existentialist philosophy. An introduction*, Prentice Hall, New Jersey 1995, H. Jonas-L. Vogel: *Mortality and Morality: A Search for the good after Auschwitz*, Northwestern University Press, Evanston 1996, Γ.Π. Πεφάνης: *J.-P. Sartre. Τέσσερα μελέτηματα για το έργο και τη φιλοσοφία του*, Αγκόκρεως, Αθήνα 1996.

Από τη στιγμή που θα μπει στο κελί, ο Επιθεωρητής εκφράζεται μέσα από μία συντροφικότητα προς τους συγκρατούμενούς του και μία ανεγκλικότητα ως προς τη στάση του Φαγιά, την προδοτική ενέργεια του οποίου έχει ήδη αντιληφθεί. Αντιμετωπίζει με επιείκεια στην αρχή, με διαλλακτικότητα και με υπομονή στη συνέχεια και με γενναιοδωρία στο τέλος όλες τις επιθέσεις, φραστικές και σωματικές, όλες τις απειλές που υφίσταται, σε βαθμό που να κάνει τον αυθόρμητο Γιαπωνέζο να απορήσει με τη στάση του. Θα πρέπει να διευκρινιστεί όμως ότι η συντροφικότητα και η επιείκεια, σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να ταυτιστούν με κάποια εκδοχή χριστιανικής συμπόνιας ή ιδεαλιστικής καλοσύνης. Είδαμε άλλωστε ότι οι ενέργειές του ακολουθούν τη στρατηγική της αποπτίλωσης του ψεύδους, που χαρακτηρίζει τον Φαγιά και κάμψης των υποκριτικών αντιστάσεών του. Οι ενέργειές του δεν έχουν καμία διάθεση συγχώρησης. Ο Επιθεωρητής δεν συγχωρεί τον Φαγιά, όχι πιθανώς γιατί δεν θέλει, αλλά επειδή δεν μπορεί. Και δεν μπορεί γιατί δεν είναι αυτός ο κριτής του. «Κανείς δεν έχει δικαίωμα να σε συγχωρεί ή να σε σκοτώνει» του λέει. Κανείς άνθρωπος, μέσα σε αυτές τις οριακές συνθήκες, δεν μπορεί να καταδικάσει οριστικά τον άλλον, εάν αυτός ο άλλος δεν γίνει κριτής του εαυτού του.

Βέβαια, σε κάθε μία από τις προτάσεις αυτές υπάρχει και ο χριστιανικός απόηχος και μάλιστα με τη μορφή ρητών αποφάνσεων μέσα στο δράμα. Ο ίδιος ο Επιθεωρητής θα φέρει στον Καλόγερο το παράδειγμα του Χριστού στον Σταυρό: αλλά αυτό το κάνει για να τον πείσει. Ο Καλόγερος, από την άλλη, θα χρησιμοποιήσει σε διαφορετικές περιστάσεις βιβλικές ρήσεις: «Ο αναμάρτητος πρώτος τον λίθο βαλέτω» ή «Λάβετε φάγετε τούτο μου εστί το σώμα μου το υπέρ υμών κλῶμενον εις άφεσιν αμαρτιών». Αλλά ο Καλόγερος είναι ένας θρησκευόμενος άνθρωπος και η εμβέλεια των λόγων του δεν ξεπερνά τα θρησκευτικά ρητά. Του Επιθεωρητή ο λόγος όμως ακολουθεί άλλη κατεύθυνση, γιατί δεν πηγάει από εξωτερικές, καθολικές αρχές ή άχρονες αλήθειες. Η σκέψη του δεν θέαει τον άνθρωπο ως πλάσμα του Θεού, άρα υπαγόμενο στον δικό του νόμο, αλλά ως ύπαρξη, ριγμένη μέσα στον κόσμο, και μάλιστα σε έναν κόσμο σκληρό, αν όχι παράλογο. Η ύπαρξη όμως δεν είναι μονοσήμαντη, αλλά διφορούμενη, το νόημά της δεν είναι εδραιωμένο κάπου αλλού, σε μια αιώνια αλήθεια λ.χ., αλλά είναι εκκρεμές, πρέπει συνεχώς να κατακτάται με την υπεύθυνη δράση. Αλλά αυτή η δράση είναι αναπόφευκτο να προσκρούει στις αντινομίες και τις αντιφάσεις. Όπως συμβαίνει και με τον Φαγιά. Κανείς δεν είναι καλός ή κακός: είναι ταυτόχρονα και καλός και κακός και η ύπαρξη ορίζεται μέσω της παλινωδίας ανάμεσα στους δύο αυτούς πόλους. Ποιοι είναι οι καλοί στο κελί του *Κρυφού ήλιου*; Προφανώς αυτοί που δεν προδωσαν τους συντρόφους τους. Αλλά όλοι τους θέλησαν κάποια στιγμή, τουλάχιστον σκέφτηκαν, να προδώσουν για να γλιτώσουν τη ζωή τους. Και ποιοι είναι οι κακοί; Ο Φαγιάς, που τελικά προτίμησε να εξαγοράσει τη ζωή του με τον απαγχονισμό των τριών φρυάδων. Αλλά και αυτός παρακαλάει στο τέλος να τον σκοτώσουν γι' αυτό που έκανε. Πού βρίσκεται ο Φαγιάς, στην πρώτη ή στη δεύτερη πράξη; Και ο Γιαπωνέζος, που είναι έτοιμος να σκοτώσει πρώτα τον Καλόγερο, ύστερα τον Επιθεωρητή και αργότερα τον Φαγιά στο όνομα μιας άτεγκτης και απρόσωπης αντιστασιακής νομοτέλειας, παίρνει το χρίσμα του καλού;

Αυτές οι ερωτήσεις συνιστούν την ηθική περιπέτεια που ανέλαβε ο παραξισμός: οι ίδιες ερωτήσεις βασανίζουν και το μυαλό του Επιθεωρητή. Ξέρει ότι ο Φαγιάς δεν μπορεί να εντοπιστεί στον ρόλο ούτε του στρατιώτη στο αλβανικό μέτωπο που έχασε το ένα μάτι του, ούτε του συζύγου μιας εξαιρετικής γυναίκας, ούτε του ραδιούργου και του προδότη, ούτε του κουρελιασμένου υποκειμένου που σέρνεται στο κελί της αυτοκαταφρόνησης, αλλά στην κίνηση που οδηγεί από τον έναν ρόλο στον άλλον ή από τη μία κατάσταση στην άλλη. Αυτή η κίνηση είναι ένας περιγραφικός τρόπος για να προσδιοριστεί η συνείδηση ως ροϊκότητα μέσω

των βιωμάτων και των πράξεων. Υπό το πρίσμα αυτό, απορρίπτεται η έννοια του φυσικού χαρακτήρα ή του μονοδιάστατου προσδιορισμού και διανοίγεται μια δυναμική έννοια της προσωπικότητας, η οποία συγκροτείται από παραλλαγές και εναλλαγές οργής και συμπάθειας, ηρωισμού και προδοσίας, αγάπης και μίσους, κακίας και καλοσύνης, ούτως ώστε κάθε μία από αυτές τις συναισθηματικές ή πραξιακές διαστάσεις να μην αποτελεί καθοριστικό τόπο, αλλά εφήμερο σταθμό, πέρασμα, μονοπάτι και περιπέτεια της συνείδησης. Στο επίπεδο αυτό, και από τη σκοπιά της ψυχολογίας και κοινωνιολογίας των ρόλων, η προσωπικότητα του Φαγιά θα πρέπει να εξαρτηθεί από την ικανότητά του να διαχειριστεί ένα πολύπλοκο και αντιφατικό σύνολο ρόλων,²⁹ τους οποίους όμως έχει ο ίδιος επιλέξει για τον εαυτό του μέσα σε ορισμένες κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες. Και αυτές οι συνθήκες, που ορίζονται από τον πόλεμο, το στρατόπεδο και τους συγκρατούμενους, ακυρώνουν τη δύναμη των θεσμιζμένων λέξεων, διαψεύδουν το περιεχόμενό τους, τις αποδεσμεύουν από οποιαδήποτε αξιακή αναφορά και τις απομυθοποιούν. Κενές, σαν άδεια πουκάμισα, καθώς θα έλεγε και ο Σεφέρης, γυμνές και αποστεωμένες σα νεκρά ξύλινα ειδώλια, δεν υπάρχουν παρά ως λεκτικές αναμνήσεις του έξω κόσμου.

Η πολυπλοκότητα της συνείδησης όμως δεν απαλλάσσει τον άνθρωπο από τις ευθύνες για τις πράξεις του· τουναντίον, επειδή οι πράξεις είναι συνειδητές επιλογές ενώπιον των άλλων, συνοδεύουν πάντα τη συνείδηση. Αυτή είναι και η τιμωρία της, λέει ο Επιθεωρητής, ο οποίος υπενθυμίζει καθαρά στον Φαγιά την ενοχή του, την ίδια στιγμή που μεσολαβεί για να τον σώσει. Η ενοχή του έγκειται βεβαίως στην πράξη της προδοσίας και στο αποτέλεσμά της (τη σύλληψη και τον απαγχονισμό των φυγάδων), αλλά πηγάζει και από τη διαδικασία της επιλογής αυτής της πράξης. Αυτό που δίνει αξία στον άνθρωπο είναι η αδυναμία που τον καταλαμβάνει να πάρει τη σωστή απόφαση, είναι το δίλημμα από το οποίο βασανίζεται η συνείδηση προτού επιλέξει την πράξη που θα ακολουθήσει και τόσο πιο μεγάλη αξία έχει η πράξη, όσο πιο ασφυκτικό είναι το δίλημμα. Η ομάδα της φυλακής άντεξε στην πίεση του διλήμματος και παρέμεινε ομάδα. Ο Φαγιάς ενέδωσε στην εύκολη λύση, θέτοντας εαυτόν εκτός ομάδας. Το «εμείς», που βρίσκεται στα θεμέλια της ηθικής της ομάδας, δεν υπάρχει πια γι' αυτόν. Γι' αυτό και η συμβολική εικόνα στο τέλος του έργου, με όλους τους φυλακισμένους να τρώνε μαζί, λειτουργεί τρόπον τινά και ως τελετή επανένταξης του Φαγιά στην ομάδα — με τη διαφορά όμως ότι επανεντάσσεται πλέον ως προδότης. Αυτή είναι και η τιμωρία του: «Πρέπει να βασανιστείς γι' αυτό που 'κανες Φαγιά. Δεν λέω πως πρέπει να σε σκοτώσουμε... όχι όμως και να μη νιώσεις μέσα σου την κόλαση... Αν πίστευα πως είσαι ένας ασυνείδητος πέρα για πέρα θ' άφηνα να σε σκοτώσουν και δε θα μ' ένοιωζε. Επειδή όμως πιστεύω πως δεν είσαι τίποτα άλλο από ένας αδύνατος άνθρωπος θέλω να βασανίζεσαι μόνος σου και να μη σε σκοτώσει ο Γιαπωνέζος».

Τα αφηγηματικά τμήματα και οι διακειμενικές σχέσεις

Η λειτουργία των αφηγηματικών μερών του έργου είναι η συμπλήρωση των πορτραίτων, που σχηματίζονται από τους διαλόγους, μέσω κυρίως μίας αναδρομικής διήγησης. Αντικείμενο της διήγησης αυτής είναι το παρελθόν των δραματικών προσώπων, κάποια περιστατικά ή κά-

²⁹ Βλ. R.J. Landy: *Προσωπικότητα και προσώπιο. Ο ρόλος στο δράμα, τη θεραπεία και την καθημερινότητα*,

Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σ. 33.

ποιες καταστάσεις που βίωσαν προτού αιχμαλωτιστούν από τους Γερμανούς και που εν μέρει τα χαρακτηρίζουν, αποτελώντας τρόπον τινά συνεκδοχικές εκφράσεις του ηθικού τους αναστήματος, της ιδεολογίας ή γενικότερα του χαρακτήρα τους. Το πρώτο από αυτά έχει ερωτηματική διατύπωση ανήκει στον Φαγιά, ο οποίος, συγκεντρώνοντας τις ανησυχίες για τη γυναίκα του, (αν δουλεύει, πώς καταφέρνει να ζει, πού ζει κ.τ.λ.), τις παρουσιάζει στον Γιαπωνέζο για να δικαιολογηθεί για τα πειράγματά του προς τον Γιατρό.³⁰ Το δεύτερο ανήκει στον Κλέφτη, έχει μεικτή μορφή, αφηγηματική και διαλογική, και περιγράφει ένα περιστατικό της παιδικής του ηλικίας κατά τη σχολική ζωή όπου, καθώς έχουμε σημειώσει, αρνήθηκε να προσδώσει έναν συμβατητή του με αποτέλεσμα να εισπράξει αρκετές ξυλίες. Το τρίτο ανήκει και πάλι στον Φαγιά, έχει και αυτό μεικτή μορφή και μάλιστα πιο έντονα διαλογική, περιγράφει τις ηρωικές στιγμές και τις κακονυχίες της ζωής αυτού του χαρακτήρα και λειτουργεί, όπως ειπώθηκε, ως μέσο προσεταιρισμού του Επιθεωρητή. Το τέταρτο αφηγηματικό τμήμα ανήκει στον Επιθεωρητή και θεωρείται καταλυτικό για το «ξεκλείδωμα» της συμπεριφοράς του Φαγιά και την υστερόχρονη ομολογία της ενοχής του. Γιατί στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει καμία άλλη απόδειξη της ενοχής αυτής: υπάρχουν μόνο βάσιμες υποψίες, που επιβεβαιώνονται μόνο χάρη στην ομολογία του προδότη. Ο Επιθεωρητής, με την περιγραφή ενός νοητού απαγχονισμού που επιτελεί εδώ, αποτυπώνει στη σκέψη του Φαγιά τα αποτελέσματα των πράξεών του. Αυτό το πετυχαίνει με τη λεπτομερή και ζωντανή περιγραφή («αφήνοντας τον κρεμασμένο να ταλαντεύεται μια δω μια χει... ενώ τα μάτια του έχουν πεταχτεί όξω στην πιο τρομαχτική απορία της ζωής τους... ο λαϊμός μακραίνει... η γλώσσα μαγκώνεται ανάμεσα στα δόντια...»), καθώς και με την έντονη χρήση της δείξης, η οποία παροντοποιεί την εικόνα του νοητού απαγχονισμού, μεταφέροντάς την μπροστά στα μάτια του. Καταφέρνει, με άλλους λόγους, να «ζωντανέψει» στο «εδώ και τώρα» αυτό που συμβαίνει συνήθως κατά τους απαγχονισμούς και κυρίως αυτό που θα συμβεί σε λίγες στιγμές, να δημιουργήσει μια παροντικότητα και μια ενθαδικότητα³¹ μέσα στην καρδιά μιας υποθετικής ενοχής. Το πέμπτο αφηγηματικό τμήμα ανήκει στον Κλέφτη. Είναι αρκετά εκτενές, καθώς περιλαμβάνει και αυτό ενσωματωμένους διαλόγους, και περιγράφει τη ζωή στο στρατόπεδο προτού καταφθάσουν και οι υπόλοιποι συγκρατούμενοί του. Η λειτουργία του είναι καθαρά πληροφοριακή, αφού ζωντανεύει εικόνες της μικροαπατεωνιάς, του παιχνιδιού, αλλά και του τρόμου, προσφέρει όμως και μια αισιόδοξη άποψη για τα παρόντα δεινά, περιγράφοντας μια προγενέστερη απόδραση κρατουμένων με αίτια έκβαση. Το έκτο και τελευταίο αφηγηματικό τμήμα ανήκει στον Γιατρό και περιλαμβάνει την περιγραφή του νοητού δείτνου, τον οποίο θα συζητήσουμε στη συνέχεια.

³⁰ «Ντροπή ρε Γιαπωνέζο να τα βάνεις μαζί μου... αν έχω ένα που εχτώμ δω μέσα είσαι συ... Κι ύστερα τι θαρρείς... ασιτεύομαι... Κοροϊδεύω Γιατρέ... Μα αν θες να ξέρεις κοροϊδεύω και τον εαυτό μου γιατί κι εγώ είμαι παντρεμένος... Πάει να σπάσει το μυαλό μου και να χυθεί όξω Γιατρέ... Οι άλλοι δεν ξέρουνε απ' αυτά... Πού δουλεύει η γυναίκα μου...; Πώς τα οικονομεί...; Πού τα βρίσκει...; Νάχει καμιά καλή δουλειά; Πού να την εύρει την καλή δουλειά; Πούλησε το σπίτι για να φάει...; Πόσα να πήρε...; Να φτάσανε για τρεις-τέσσερις μήνες...; Κι αν της το φάγανε τίποτα επιτρέπει και δεν πήρε φράγκο; Κι ύστερα... Πού να μένει τώρα...; Να πήγε στον Πειραιά... στη θεια μου... Κι αν βομβαρ-

δίσανε το εργοστάσιο του ηλεκτρικού που είναι κοντά...; Μήπως πάλι την πιάσανε ύστερα από μένα και βρίζεται σε καμιά φυλακή... Πού να μάθω; ... Θάβουμε ποτέ από δω μέσα...; Κι αν έβρω γω γερός και δεν την έβρω και κείνη γερή!»

³¹ Βλ. F. De Toro: *Theatre semiotics. Text and staging in modern theatre*, University of Toronto Press, Toronto-Buffalo 1995, σσ. 13 εξ., Γ.Π. Πεφάνης: *Το θέατρο και τα σύμβολα. Διαδικασίες συμβόλωσης του δραματικού λόγου*, ό.π., σσ. 181-184 με τη σχετική βιβλιογραφία. Βλ. τώρα και τη μετάφραση από την Κ. Διαμαντάκου του Keir Elam: *Η σημειωτική θέατρου και δράματος*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σσ. 166-177.

Όλα τα αφηγηματικά τμήματα του έργου, ακριβώς επειδή επιχειρούν ένα σύντομο ή λιγότερο σύντομο flash back και μια ατομική εστίαση, εκτρέπουν προσωρινά τη ροή της δράσης, επιβραδύνουν τον ρυθμό της και ελκύουν την προσοχή από την κατάσταση στο συμβάν, από τη συλλογική συνθήκη στην ατομική περίπτωση. Παράλληλα συμβάλλουν στην ολοκλήρωση των προσωπογραφιών, των ψυχολογικών περιγραφών και των φιλοσοφικών ιδεών.³²

Το διακειμενικό πλαίσιο του *Κρυφού ήλιου* είναι αρκετά ευρύ και διευρύνεται έτι περαιτέρω, αναλόγως προς το κριτήριο αναφοράς που επιλέγουμε. Περιλαμβάνει όλα τα κείμενα της λογοτεχνίας, της προσωπικής ιστορικής αφήγησης και τα χρονικά που γράφτηκαν για το Mauthausen και τα άλλα στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξόντωσης της ναζιστικής Γερμανίας από τους πρωταγωνιστές αυτού του φρικαλέου πολυεθνικού δράματος, αλλά και από μεταγενέστερους συγγραφείς³³. Θα μπορούσε επίσης να συμπεριλάβει και εκείνα τα έργα που αναφέρονται εμμέσως στα χρεματορία των στρατοπέδων, όπως η *Ανάκριση* του P. Weiss, ένα θέατρο ντοκουμέντο με βάση τα πρακτικά της δίκες του Άουσβιτς στη Γερμανία το 1964 ή που περιγράφουν τη ζωή των αιχμαλώτων και κρατουμένων από τις γερμανικές αρχές κατά τη διάρκεια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, όπως οι *Άταφοι νεκροί* του J.-P. Sartre, αλλά και έργα που κινηματογραφούν, όπως την πρόσφατη (1998) αριστουργηματική ταινία του Roberto Benini *La vita e bella*. Η ελληνική μεταπολεμική δραματολογία προσφέρει αρκετά παραδείγματα έργων με παρόμοια θεματική, όπως το *Μπλοκ C* του Ηλία Βενέζη ή οι *Δήμοι με τα άσπρα γάντια* του Μενέλαου Λουντέμη.³⁴ Αλλά και στην ίδια την καμπανελλική δραματολογία υπάρχουν ορισμένα σημεία που αποδεικνύουν ότι η πρώτη εμπειρία του *Κρυφού ήλιου* δεν είχε μείνει χωρίς απόηχους. Μπορούμε, νομίζω, να θεωρήσουμε ότι το πρόσωπο του Επιθεωρητή είναι εκδοχή μιας συνείδησης, που εμφανίζεται συχνά πυκνά, με διάφορες μορφές και παρὰλλαγές και σε διάφορα δραματολογικά συμφραζόμενα και ιδεολογικά περιβάλλοντα, σε αρκετά έργα του Καμπανέλλη. Θα τη συναντήσουμε στο πρόσωπο λ.χ. του Ιορδάνη στην *Αυλή των θαυμάτων*, του Χάρη του γλύπτη στο *Ο μπαμπάς ο πόλεμος*, του Δασκάλου στο *Παραμύθι χωρίς όνομα*, του Φόλου στον *Δείπνο* ή του Θιασάρχη στην *Τελευταία πράξη*. Τα πρόσωπα αυτά συσχετίζονται κάτω από τη μέριμνα του βίου και την ανοιχτή θωρόρηση της ανθρωπίνης ύπαρξης, με τρυφερή διάθεση κατανόησης του συνάνθρωπου και φιλοσοφικό βάθος στη σκέψη της παρουσίας του στον κόσμο.

Η θεματική του στρατοπέδου, όπως είναι γνωστό, δεν συναντάται σε άλλα έργα του Καμπανέλλη, εκτός από την *Οδό...*. Αλλά, ενώ το έργο αυτό είναι μικρής έκτασης και δραματοποιεί ουσιαστικά το επεισόδιο με τον Εβραίο, που αφηγείται ο Καμπανέλλης στο Μαουτχάουζεν,³⁵ ο *Κρυφός Ήλιος* είναι μεγαλύτερο έργο και δραματοποιεί περισσότερα περιστατικά και από διαφορετικές περιοχές της μνήμης, ενώ επεξεργάζεται πιο διεισδυτικά τους χαρακτήρες και τις σχέσεις και προσφέρει πιο σύνθετα δραματολογικά μορφώματα, από τις εμπειρίες του εγκλεισμού.

Τέλος, υπάρχει ένα μοτίβο που πρέπει να σημειωθεί ξεχωριστά: είναι η σκηνή του νοητού

³² Για τις αφηγηματικές ρήσεις στη δραματολογία του Καμπανέλλη βλ. Γ.Π. Πεφάνης: *Ιάκωβος Καμπανέλλης. Ανιχνεύσεις και προσεγγίσεις στο θεατρικό του έργο*, Κέδρος, Αθήνα 2000, σσ. 152 εξ.

³³ Ένα από τα πιο πρόσφατα βιβλία αυτού του θεματικού κύκλου, που κυκλοφόρησε στην Ελλάδα, είναι το μνημοσύνημα του Αυστριακού Erich Hackl: *Γάμος στο Αου-*

σβιτς, Κριτική, Αθήνα 2004.

³⁴ Βλ. Γ.Π. Πεφάνης: «Το θέατρο και η κατοχική Αθήνα», στον τόμο *Τοπία της δραματικής γραφής. Δεκαπέντε μελετήματα για το ελληνικό θέατρο*, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα 2003, σσ. 493-507, κυρίως σσ. 501-507.

³⁵ Βλ. Μαουτχάουζεν, ό.π., σσ. 265-268.

δείνουν, η οποία επαναλαμβάνεται παραλλαγμένη και στο *Βίβα Ασπασία*³⁶ και στο *Παραμύθι χωρίς όνομα*.³⁷ Είναι μια σκηνή που εγκιβωτίζει τη θεατρική πράξη μέσω της αναπαράστασης ενός δείννου. Συνδέεται βεβαίως και με την εικόνα του φτωχικού δείννου, (που θα επανέλθει βεβαίως και στο ομώνυμο μονόπρακτο του 1993), ακριβώς μετά τον απαγχονισμό των τριών φυγάδων και την τελευταία σύγκρουση των κρατουμένων. Η εικόνα των φυλακισμένων να βρίζονται σε κυκλικό σχηματισμό γύρω από τον αφηγητή Γιατρό και να αναζητούν στη φαντασία αυτό που τους στερεί η πραγματικότητα, δημιουργεί ίσως κάποιους θρησκευτικούς συνειρμούς, οι οποίοι βεβαίως εντείνονται στην τελευταία σκηνή από τα λόγια του Καλόγερου, όταν ο Επιθεωρητής τους καλεί να μοιραστούν το φαγητό. Μάλιστα αυτή η τελευταία σκηνή, με το ταπεινό φαγητό που τους πέττει ο γερμανός δεσμοφύλακας, μοιάζει σαν μια ειρωνική και θλιβερή παραμόρφωση της προηγούμενης σκηνής των πλούσιων και εξωτικών εδεσμάτων. Ούτως ή άλλως, η σκηνή του νοητού δείννου είναι μια ιδιάζουσα τελετουργία, την οποία οι φυλακισμένοι επαναλαμβάνουν τακτικά, προφανώς κάθε φορά που ασφυκτιούν στο κελί ή τους πιέζει η πείνα. Ο νοητός δείννος είναι ένα άλλοθι για να επιβιώσουν, μια κρυφή παρακαταθήκη ελπίδας και μια μοναδική ευκαιρία να παίξουν ρόλους που οι ίδιοι επιλέγουν. Ως τελετουργία, αρχίζει με τυπικά βήματα: ο Γιατρός, εν είδει πρωθερέα ή μάγου, «έρχεται στη μέση του κελιού και γονατίζει. Όλοι [...] μαζεύονται ολόγυρά του. Ο Γιατρός σπλώνει το σώμα του κι είναι ένα κεφάλι, ας πούμε, πιο ψηλά από τους άλλους. Όλοι κρέμονται απ' τα χείλια του περιμένοντας μια βέβαιη γοητεία!». Ενωμένοι σε μία κοινότητα πεινασμένων ανθρώπων, μεταβαίνουν σταδιακά σε μία κατάσταση εκούσιας, θα λέγαμε, σαγήνης, όπου αναστέλλονται προσωρινά οι επιταγές της πραγματικότητας για να εκδιπλωθούν οι δυνάμεις της γαστρομαργικής φαντασίας. Και αρχίζει η προετοιμασία ενός βιεννέζικου κνέντελ, ενώ ταυτόχρονα ακούγονται θόρυβοι στην αυλή. Όσο συνεχίζονται οι λεπτομερείς περιγραφές του γευσιγνώστη Γιατρού, τόσο ενισχύονται και οι θόρυβοι από έξω, που συνοδεύονται τώρα και από φωνές. Η κρίσιμη ώρα πλησιάζει και η φανταστική ευωχία συναγωνίζεται το ρίγος του θανάτου. Ο νεαρός συγγραφέας αποδεικνύεται γνώστης της υποβλητικότητας των αντιθέσεων και της λειτουργικότητας του καίριου ψυχολογικού κλίματος: εδώ, η σκηνή αυτή προετοιμάζει και πλαισιώνει με τον καλύτερο τρόπο τον απαγχονισμό των φυγάδων, που οι θεατές δεν βλέπουν. Το ηδύ προσπαθεί να καλύψει έντεχνα το φρικώδες, όχι όμως για να το κρύψει, αλλά για να το φανερώσει υποβλητικά.³⁸ Η ανάγκη να ξε-

³⁶ «Ασπασία: Όχι, παστίτσιο ιμπεριάλ, αυτοκρατορικό παστίτσιο...

Τσεζαρε: Νένο έχω φάει...

Ασπασία: Παίγνυμε μια οκά μακαρόνι νούμερο πέντε...

Αφροδίτη: Μία οκά για πόσα άτομα είναι...;

Ασπασία: Για αρκετά...

Μαρτσέλλο: Βάλε ντούε οκάντε...

.....

Ασπασία: Βάζουμε τη μεγάλη κατσαρόλα με νερό στη φωτιά... Έχουμε το νου μας μόλις βράσει το νερό να ρίξουμε μιάμηση χονταλιά της σουπας αλά... [...] Πρώτα έτσι, έτσι, έτσι... ύστερα έτσι, έτσι...

Μαρτσέλλο: Πρίμα! Πρίμα...

.....

Μαρτσέλλο: Παρμεζάνα έτοιμη...;

Ατίλν: Ακόμα τηγάνι...;

.....

Τσεζαρε: Σιλέντιο πόρκα μίξερια... Όποιο ξαναμιλήσει πετάω έξω...». Βλ. Ιάκωβος Καμπανέλλης: *Θέατρο*, τόμ. Β', ό.π., σσ. 168-170.

³⁷ Κοντσός: *Δε θυμάμαι καλά... ρήγανη βάνουνε στους κεφτέδες, για δεντρολίβανο!*

Μιχάλης: Ρήγανη... Δεντρολίβανο βάνουνε στο σιφάδο! Κοντσός: Λάθος... στο σιφάδο δαφνόφυλλα και κανέλα... αλλά κομμάτι ολόκληρο όχι... άχνη...

Μιχάλης: Ναι, βέβαια, άχνη βάνουνε στο ριζόγαλο!... Βλ. Ιάκωβος Καμπανέλλης: *Θέατρο*, τόμ. Β', Κέδρος, Αθήνα 1984, σ. 89.

³⁸ Την ίδια τεχνική συναντούμε, πολλά χρόνια αργότερα, και στο *Τρομπόνι* του Μάριου Ποντίκα: εδώ η μουσική του τρομπονιού υποκαθιστά την ηδονή του στομάχου.

φύγουν οι βασανισμένες σκέψεις από τον φόβο και να μην ακουστούν οι θόρυβοι της αληθινής τόσο μεγάλης, ώστε το μενού της φανταστικής κουζίνας του Γιατρού μπορεί τελικά να συμπεριλάβει και τις πιο απίθανες εξωτικές συνταγές. Ο εσωτερικός χώρος μετατρέπεται έτσι σε μια ουδέτερη ζώνη της συνείδησης, που μοιάζει αδιαπέραστη από τα γεγονότα της πραγματικότητας.

Το έργο είναι γραμμένο εν μέσω του εμφύλιου σπαραγμού και, αν λάβουμε υπόψη μας τα ιστορικά συμφραζόμενα της συγκεκριμένης περιόδου, διατυπώνει γενναίες και ενοχλητικές, για πολλούς, σκέψεις σχετικά με τις άκαμπτες δεοντολογίες, τις μονοσήμαντες ηθικές νόρμες και τις ακρότητες του πρακτικού βίου. Η στυφή γεύση που αφήνουν παρόμοια κείμενα είναι αποτρεπτικός παράγοντας για την παρουσίασή τους στη σκηνή. Οι κριτικοί αναγνώστες του Εθνικού θεάτρου θα είχαν ενδεχομένως διακρίνει μια βαρειά δραματική ατμόσφαιρα το 1951· τα επόμενα χρόνια κάποιοι άλλοι θα διέκριναν ίσως μια κάποια «ενοχλητική» ατμόσφαιρα και το έργο χάθηκε μέσα στη σιωπή του χρόνου. Ο Καμπανέλλης δεν προσπάθησε περισσότερο να το προωθήσει ώστε να παρουσιαστεί από κάποια σκηνή· το ταξίδι του στη θαυμαστή χώρα του θεάτρου είχε αρχίσει να φτάνει πλέον σε άλλα δραματικά τοπία. Ο *Κρυφός ήλιος* όμως παραμένει η πρώτη του, πριν από το *Μαουτχάουζεν*, εκτεταμένη δραματική περιγραφή της κοινωνίας του στρατοπέδου, απ' όπου διδάχτηκε και τη «θεατρικότητα» των ανθρώπων σχέσεων. Είναι ευτύχημα ότι ένα δακτυλόγραφο κείμενο είχε κρατήσει πιθανώς κάποιος ηθοποιός και το παρέδωσε χρόνια μετά στο Θεατρικό Μουσείο, απ' όπου και ενημερώθηκε ο Καμπανέλλης. Εδώ δημοσιεύεται για πρώτη φορά με την άδεια του συγγραφέα, για την οποία τον ευχαριστώ θερμά.

Ιάκωβου Καμπανέλλη

Ο Κρυφός ήλιος

1952

Ενυύχωρο κελί φυλακής σ' ένα μικρό στρατόπεδο συγκεντρώσεως. Στον τοίχο αριστερά πόρτα με δύο σκαλοπάτια και απέναντι στο δεξιό τοίχο παράθυρο με σιδεριά. Ο Γιαπωνέζος κι ο Κλέφτης είναι γονατισμένοι κοντά στον ξαπλωμένο καταγής Αράπη. Λίγο πιο μπρος ο Γιατρός κάτι σημειώνει σ' ένα παλιόχαρτο. Ακολουθούν στιγμές σιωπής που τις σπάει ένα τραχύ τριξίμο από τους σύρτες της πόρτας. Όλοι στρέφουν προς την πόρτα που ανοίγει. Ο Φαγιάς μπαίνει με το σώμα γυμνό από τη μέση και πάνω, κρατώντας το πονκάμισό του στο χέρι. Η πόρτα κλείνει. Ο Φαγιάς μένει στο πάνω σκαλοπάτι κι αφού τους κοιτάξει όλους καλά, λέει.

ΦΑΓΙΑΣ Τι κοιτάτε;
ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Τι έγινε ρε Φαγιά;
ΦΑΓΙΑΣ (Στρέφει για να δούνε την πλάτη του που είναι χαρακωμένη από τις βουρδουλιές και δεν γυρίζει το πρόσωπο παρά αφού βεβαιωθεί ότι προσέξαν τις πληγές του.) Τι ήθελες να γίνει; Ό,τι έγινε με όλους... Σαράντα βουρδουλιές... Το μεσημέρι για φαί άλλες τόσες... και το βράδυ το ίδιο... Φαί λένε, δεν έχει πια... ούτε νερό. Ξύλο μονάχα, γυμναστική και μπάνιο στο ρέμα... Ύπνο, λένε, δεν έχει πια... Τις νύχτες θα καθόμαστε στην αυλή με μια πέτρα τριάντα κιλά στα χέρια... ώσπου να ξημερώσει...
ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Θα ξημερώνει όμως.
ΦΑΓΙΑΣ Θα μας πάρουνε από δω και θα μας βάλουνε στη μπουκά... θα κλείσουνε τις τρύπες για να μη μπαίνει μήτε φως, μήτε αγέρας...
ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Ψέματα λένε.
ΦΑΓΙΑΣ Θα μας βγάλουνε τα νύχια... θα μας ριξουνε στα σκυλιά... θα μας δέρνουνε αλύπητα... θα 'ρχονται στην αυλή, λένε, με τα βούρδουλα... θα τρέχουμε εμείς με τις πέτρες και κείνοι θα μας χτυπάνε όπου λάχει... ώσπου να πέσουμε χάμα...
ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Μην πιστεύεις τίποτα. Τα λένε για να μας τρομάξουνε.
ΦΑΓΙΑΣ Αν δεν μαρτυρήσουμε πού θα κρυφτούνε οι τρεις δραπέτες, λένε, πως θα αφήσουμε τα κόκκαλά μας εδώ...
ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Λόγια... λόγια... Πάνε να μας κάνουνε να μαρτυρήσουμε.
ΦΑΓΙΑΣ Θα το κάμουνε ό,τι λένε. Περιμένεις λύτωση απ' αυτούς; ...
ΓΙΑΤΡΟΣ Και βέβαια θα τα κάμουν όσα λένε... Είμαστε χαμένοι, χαμένοι...
ΦΑΓΙΑΣ Μπορεί και να μας τουφεκίσουνε...
ΚΛΕΦΤΗΣ Όλα μπορεί εδώ πέρα.
ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Μην πιστεύετε... Αυτά είναι όλα κουβέντες που τις ακούς σε κάθε ανάκριση... Στο λόγο της τιμής μου είν' όλα ψέματα. Θένε να μας κάνουνε να μαρτυρήσουμε την κρυψώνα των τριών... μην ακούτε ούτε τις φοβέρες, ούτε τη χάρη που μπορεί να δώσουνε σ' όποιον μιλήσει...

Κι ύστερα σκεφθείτε πως αν τους πιάσουνε θα τους
 κρεμάσουνε μπρος στα μάτια μας. Όποιος μιλήσει τους παίρνει
 στο λαμό του...

ΦΑΓΙΑΣ Την είδατε την πλάτη μου... Κάθομαι και να με τουφεκίσουν. Δε θα τους
 πω όμως λέξη.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Θα μετανιώσει αν μίλησε κανείς.

ΦΑΓΙΑΣ (Κοιτά εξεταστικά το Γιαπωνέζο.) Οι δυο μας Γιαπωνέζο... οι δυο μας
 θα τον βολέψουμε μια χαρά...

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Δηλαδή Φαγιά... Δε θα προφτάσει να μετανιώσει.

ΦΑΓΙΑΣ Ας πάει στο διάβολο τέτοιο τομάρι. Και για να τον πνίξω ακόμα... θα
 σιχαθώ ν' αγγίξω πάνω του τα δάχτυλά μου...

(Παύση)

ΚΛΕΦΤΗΣ Ήσουνα ξυπνητός εσύ Φαγιά την ώρα που το σκάσανε.

ΦΑΓΙΑΣ Και τι μ' αυτό;

ΚΛΕΦΤΗΣ Λέω...

ΦΑΓΙΑΣ Ήμουνα...

ΚΛΕΦΤΗΣ Θα 'τανε μία η ώρα, ε;

ΦΑΓΙΑΣ Μόλις που 'χε χτυπήσει δυο η εκκλησιά. Ακριβώς πάνω στην αλλαγή
 της σκοπιάς.

ΚΛΕΦΤΗΣ Και πού βρήκανε το κλειδί;

ΦΑΓΙΑΣ Το 'χε φτιάξει ο Τσέχος, που δούλευε στο σιδεράδικο. Τους το πουλήσε
 για ένα ρολόι. Ανοίξανε την πόρτα και βγήκανε στη σκάλα. Βγάλανε το
 ένα κάγκελο από τη σιδεριά του παραθύρου και πηδήξανε στο δρόμο...

ΚΛΕΦΤΗΣ Πώς βγάλανε το σίδερο Φαγιά...; Αυτά είναι χωμένα δυο δάχτυλα μες
 στο ξύλο.

ΦΑΓΙΑΣ Φάγανε το ξύλο με μια ράσπα που 'χανε μαζί.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Έκανες πως κοιμόσουνα εσύ;

ΦΑΓΙΑΣ Μαζί τους ήμουνα, μου λέγανε να πάω μαζί.

ΚΛΕΦΤΗΣ Και δεν έφυγες... Γιατί ρε Φαγιά;

ΦΑΓΙΑΣ Μακάρι να 'ξερα. Θα 'μουνα ήσυχος τώρα... Που λες, πήδηξε ο
 Κλέαρχος πρώτος, ύστερα ο Γάλλος και τελευταία ο Μήτσος.
 Στεκόμουνα μπρος στην ανοιχτή σιδεριά... μου κάνανε νόημα να πάω...
 μα δεν το 'παιρνα απόφαση.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Κι ύστερα;

ΦΑΓΙΑΣ Με φασκελώσανε και φύγανε κολλητά στον τοίχο, από τη μεριά που
 ισκιώνει...

ΚΛΕΦΤΗΣ Σκέψου μωρέ Γιαπωνέζο, μαζί τους ήτανε, μπροστά στην ανοιχτή
 σιδεριά κι έχασκε. Δεν πήδαγε να φύγει, να φύγει μες στα περιβόδια,
 να τρέξει μέσα στα χωράφια όλη τη νύχτα... και με το χάραμα...

ΦΑΓΙΑΣ Ναι, μα ύστερα...;

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Ας έτρεχα έστω και μια νύχτα μονάχα ελεύθερος μες στα χωράφια, κι
 ας με σκοτώνανε ύστερα.

ΦΑΓΙΑΣ Σαν πολύ πάει να τα παιξεις όλα για μια νύχτα τρεχαλητό με την ψυχή
 στο στόμα και με τ' αυτόματα να γυρεύουνε για στόχο την πλάτη σου...

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Εγώ θα πήγαινα μαζί. Τουλάχιστο θα πέθαινα με τη χαρά ότι τους έφτυγα μες από τα χέρια και πως κάτι έκανα για να γλυτώσω.

ΦΑΓΙΑΣ Τι θαρρείς... απαράλλαχτα σκέφτομαι κι εγώ... μα δεν είχα μυαλό εκείνη την ώρα. Ήμουν σαν ηλεκτρισμένος, ήξερα πως τους δραπέτες τους κρεμάνε... Κοίταξα το δρόμο που τραβούσε πέρα, κοίταξα τα νοήματα που μου κάνανε... μα τα δυο σίδερα απ' όπου ανάμεσα τους έβλεπα... κάνανε ένα σχέδιο... όπως απάνω κάτω θα 'ναι κι η κρεμάλα... Ήτανε κι ένας σπάγγος εκεί δα που πήγαινε μια δω, μια χει... ο δρόμος γυάλιζε από τα ηλεκτρικά... με μαγνήτιζε... ήτανε να μου στρίψει... Όλο κάτι τέτοια βλέπεις ρε Φαγιά... Κα ξύπνιος ονειρεύεσαι.

(Παύση)

ΦΑΓΙΑΣ Τι γράφεις εκεί δα Γιατρέ... ;

ΓΙΑΤΡΟΣ Γράμμα στη γυναίκα μου.

ΦΑΓΙΑΣ Τι τα γράφεις αφού δεν μπορείς να τα στείλεις...;

ΓΙΑΤΡΟΣ Ίσως μπορέσω καμιά φορά.

ΦΑΓΙΑΣ Τρέχα γύρευε... Αυτή θα τα 'χει φτιάξει με κανένα άλλον.

ΓΙΑΤΡΟΣ Σε παρακαλώ Φαγιά μην αρχίζεις πάλι.

ΦΑΓΙΑΣ Και κάθονται αγκαλιά και τα πίνουνε Γιατρέ...

ΓΙΑΤΡΟΣ Πάψε ρε Φαγιά.

ΦΑΓΙΑΣ Κι αν είχε και καμιά φωτογραφία σου την πέταξε στα σκουπίδια.

ΓΙΑΤΡΟΣ Πέστε του ρε παιδιά να πάψει...

ΦΑΓΙΑΣ Θαρρείς πως θα περιμένει εσένα ρε Γιατρέ, που δε θα 'βγεις από δω μέσα παρά στη δευτέρα παρουσία... ; Σ' έχει ξεγράψει πια... όλους θα μας έχουνε ξεγράψει... θα μας έχουνε για δοσμένους από τα σκουλίκια...

ΓΙΑΤΡΟΣ Σε παρακαλώ ρε Γιαπωνέζο, πες του να μη μιλάει γι' αυτά...

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Σου το 'πα κι άλλοτε Φαγιά, μην τον πειράξεις.

ΦΑΓΙΑΣ Σ' έβαλε για δικηγόρο εσένα...;

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Ναι, αν σου γουστάρει έτσι...

ΦΑΓΙΑΣ Ντροπή ρε Γιαπωνέζο να τα βάνεις μαζί μου... αν έχω ένα που εχτιμώ δω μέσα είσαι συ... Κι ύστερα τι θαρρείς... αστειεύομαι... Κοροϊδεύω Γιατρέ... Μα αν θες να ξέρεις κοροϊδεύω και τον εαυτό μου γιατί κι εγώ είμαι παντρεμένος... Πάει να σπάσει το μυαλό μου και να χυθεί όζω Γιατρέ... Οι άλλοι δεν ξέρουνε απ' αυτά... Πού δουλεύει η γυναίκα μου...; Πώς τα οικονομάει...; Πού τα βρίσκει...; Να 'χει καμιά καλή δουλειά; Πού να την εύρει την καλή δουλειά; Πούλησε το σπίτι για να φάει...; Πόσα να πήρε...; Να φτάσανε για τρεις-τέσσερις μήνες...; Κι αν της το φάγανε τίποτα επιτήδειοι και δεν πήρε φράγκο; Κι ύστερα... Πού να μένει τώρα...; Να πήγε στον Πειραιά... στη θεια μου... Κι αν βομβαρδίσανε το εργοστάσιο του ηλεκτρικού που είναι κοντά... ; Μήπως πάλι την πιάσανε ύστερα από μένα και βρίσκεται σε καμιά φυλακή... Πού να μάθω; ... Θα 'βγουμε ποτέ από δω μέσα... ; Κι αν έβγω γω γερός και δεν την έβρω και κείνη γερή;

ΚΛΕΦΤΗΣ Έπρεπε να 'φρευες Φαγιά μαζί με τους άλλους.

- ΦΑΓΙΑΣ Κι αν μαρτυρούσε κανένas σας... ; Είναι που δεν έχω εμπιστοσύνη... αλλιώς...
- ΚΛΕΦΤΗΣ Οι άλλοι γιατί δεν φοβηθήκανε μη μαρτυρήσουμε;
ΦΑΓΙΑΣ Δεν ξέρουνε πού φτάνει ο άνθρωπος άμα βρεθεί στην ανάγκη.
ΚΛΕΦΤΗΣ Και πού το ξέρεις εσύ ρε Φαγιά...;
ΦΑΓΙΑΣ Είμαι πιο μεγάλος Κλέφτης, έχω δει πολλά στη ζωή μου. Ξέρω καλά τους ανθρώπους εγώ. Τίποτα δεν μου εγγυάται ότι δεν μαρτύρησε κιόλας κανένas από σας...
- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Ο Αράτης κι εγώ δεν μαρτυρήσαμε.
ΓΙΑΤΡΟΣ Ούτε κι εγώ, στην τιμή μου σας λέω, ούτε κι εγώ.
ΚΛΕΦΤΗΣ Σάματι μίλησα εγώ;
ΦΑΓΙΑΣ Όμως ο Καλόγερος κι ο Επιθεωρητής είναι ακόμα στην ανάκριση.
ΚΛΕΦΤΗΣ Είναι εντάξει παιδιά κι οι δυο τους. Να δεις που δε θα μιλήσουνε.
ΦΑΓΙΑΣ Τον Επιθεωρητή τότε φοβάμαι. Τι λες Γιαπωνέζο...;
ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Κι εγώ τον φοβάμαι... Άμα σκέφτομαι ποιος είναι άξιος να μαρτυρήσει μονάχα αυτός μούρχεται στον νου.
ΦΑΓΙΑΣ Μονάχα αυτός...; Κι ο Καλόγερος Γιαπωνέζο...; Τι θαρρείς πως είναι καλύτερος...;
- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Νομίζω ότι ο Καλόγερος είναι πρώτης τάξεως παιδί.
ΦΑΓΙΑΣ Ό,τι νόμιζες ίσαμε τώρα πρέπει να το ξεχάσεις. Η καλοσύνη με τα λόγια είναι κάτι που εύκολα δείχνεται. Κι αυτοί οι δυο ο Καλόγερος κι ο Επιθεωρητής μας έχουνε ταράξει στα κηρύγματα δω μέσα.
- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Όμως δεν ξέρεις πάλι... Καλύτερα να μην τους κατηγορούμε άδικα. Θα φανεί αν μιλήσανε στην ανάκριση και τότε λογαριαζόμαστε. Κοίτα Γιατρέ, κι εσύ Κλέφτη μη βγάλετε άχνα απ' όσα είπαμε για τους άλλους... Θα φάτε άσχημες κλωτσιές.
- ΓΙΑΤΡΟΣ Θεός φυλάξει.
ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Πρέπει να σταματήσουνε κείνα που ξέραμε. Από δω και μπρος θα πάψει ο καθένας να κάνει του κεφαλιού του. Αποδείχνεται πως πρέπει να 'μαστε μονιασμένοι. Να... οι τρεις σηκωθήκανε και φύγανε χωρίς να τους νοιάζει τι θα γίνει με μας. Κι όμως ξέρανε τι μας περιμένει... Εδώ που τα λέμε έπρεπε ή όλοι να φύγουμε ή κανείς. Αλλά μια και φύγανε τρεις μονάχα... ώρα τους καλή. Όσο για μας... καθήκον είναι να κρατήσουμε μυστικά την κρυψώνα για να γλυτώσουμε.
- ΦΑΓΙΑΣ Άκου Γιαπωνέζο να ξέρεις ότι τους έδωσα το λόγο μου. Γιατί σαν είδε ο Μήτσος ότι δεν ήμουν αποφασισμένος να πάω μαζί, μου λέει. «Θα 'χετε το κουράγιο να μη μαρτυρήσετε την κρυψώνα, σκεφθείτε πως αν μας πιάσουνε θα μας κρεμάσουνε.» « Πηγαίνετε στην ευχή του Θεού, του λέω γω, κανείς δε θα μαρτυρήσει.» Καταλαβαίνεις, έχω ευθύνη Γιαπωνέζο. Έδωσα το λόγο μου δηλαδή.
- ΓΙΑΤΡΟΣ Και νάτανε και τίποτα καλοί... Παλιοτόμαρα ήτανε όλοι τους, κλέφτες και καβγατζήδες.
- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Τέτοιοι είμαστε όλοι Γιατρέ. Όσο καιρό ήτανε εδώ μέσα κανείς μας δεν τους ξεχώρισε για χειρότερους, είναι προστυχιά να τους βρίζουμε τώρα, επειδή δεν είναι μπροστά να μας ακούνε. Όμως Γιατρέ, κι ας μας κάνανε κακό με το να φύγουνε, είναι καλύτεροί μας. Είχανε εξυπνάδα

και θάρρος που εμείς δεν τα 'χουμε. Εμείς θα σκουληκιασούμε εδώ μέσα περιμένοντας να τελειώσει ο πόλεμος για να βγούμε. Μα κείνοι θα 'ναι όξω, θα τρώνε και θα πίνουνε όσο θένε, θα καπνίζουνε και θα πατάνε τις γόπες, θ' ανασαίνουνε ελεύθερο αέρα... Μα το Χριστό είναι καλύτεροί μας. Όποιος μαρτυρήσει θα τον ξεκάμω.

ΦΑΓΙΑΣ

Θα 'μαι το δεξί σου χέρι Γιαπωνέζο.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ

Η προδοσία είναι μεγάλο... μεγάλο αίσχος. Άμα εμείς μιλήσουμε θα τους κρεμάσουνε. Είναι ορισμένα πράματα, καθήκοντα δηλαδή, που δεν μπορείς να κάμεις αλλιώς. Εδώ μέσα είμαστε μια κοινωνία, να πούμε, δεν πρέπει ο ένας να βλάπτει τον άλλον.

ΦΑΓΙΑΣ

Ο Γιαπωνέζος ήτανε λοχίας στο στρατό και ξέρεi.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ

Μπορείς στον πόλεμο ν' αφήσεις το διπλανό σου και να φύγεις; Όχι. Ο λιποτάχτης είναι προδότης της πατρίδας και τον σκοτώνουνε. Όποιος προδώσει, θα 'ναι λιποτάχτης της κοινωνίας και θέλει σκότωμα.

ΦΑΓΙΑΣ

Να 'σαι ο αρχηγός μας δω μέσα. Πες κι άλλα.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ

Ο άνθρωπος είναι ζώον κοινωνικόν. Δεν είδατε πως κι άμα ξεψυχή κανείς, τους θέλει όλους κοντά του, ότι και στην κηδεία πάνε πάλι μαζί. Είναι κοινωνικές σχέσεις αυτές. Δεν σπάνε. Άμα σπάνε η κοινωνία χάνει την ισορροπία της. Ήμουναι και στο στρατό λοχίας και ξέρω από πειθαρχία. Δηλαδή το 'χω μελετήσει το ζήτημα κι αυτά που λέω τα πιστεύω και τα πονάω. Ανάμεσά μας προδότης δεν μπορεί να ζήσει.

ΦΑΓΙΑΣ

Μπράβο ρε Γιαπωνέζο, είσαι ο πιο έξυπνος κι ο πιο δυνατός εδώ μέσα... κι όχι κούφια λόγια, κατάλαβες... ; Έργα... τον προδότη θα σου τον δείξω εγώ. Όχι πως δε θα μπορείς να καταλάβεις μονάχος σου ποιος θα 'ναι... αλλά κάτι θέλω να κάνω κι εγώ για να ξεφορτωθούμε μια ώρα αρχύτερα ένα τέτοιο τομάρι. Γιαπωνέζο, στον λόγο της τιμής μου σου λέω, όλα αυτά που είπες ήτανε σαν να τα 'λεγα εγώ.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ

Οι δυο μας Φαγιά, οι δυο μας θα βάλουμε τάξη εδώ μέσα. Εσύ τους έδωσες το λόγο σου πως δε θα μαρτυρήσει κανείς, εγώ αφού όπως είπες είμαι ο πιο δυνατός κι ο πιο έξυπνος έχω καθήκον να τους φυλάξω από την προδοσία και να τιμωρήσω εκείνον που δε θα σεβαστεί ένα καθήκον απέναντι της κοινωνίας.

ΦΑΓΙΑΣ

Εντάξει Γιαπωνέζο. Από δω και μπρος εσύ θα κάνεις κουμάντο ανάμεσά μας κι αλίμονο σε κείνον που δεν θ' ακούει ό,τι του λες. Τ' άκουσες Κλέφτη και συ Γιατρέ; Από τούτη τη στιγμή θα κάνουμε όλοι κείνο που λέει ο Γιαπωνέζος. Είναι ο πιο γερός απ' όλους μας κι έχει το δικαίωμα να μας κουμαντάρει.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ

(Κρυφά στο Φαγιά.) Να δεις τώρα που δε θα μιλήσει κανένας. Μας πήρανε από φόβο σου λέω γω.

ΦΑΓΙΑΣ

Σύμφωνοι... Αν και φοβάμαι δηλαδή πως αν δεν μίλησε σήμερα κανένας αύριο ή μεθαύριο θα 'ναι σκούρα τα πράματα. Γιατί μη θάρρεις ότι αντέχουνε όλοι στο ξύλο όπως εσύ. Εσύ αντέχεις, ρωτάς όμως αν αντέχουν οι άλλοι...; Αυτό δε θα πει πως ο προδότης θα συχωρεθεί. Θα τον καθαρίσω μονάχος μου στην ανάγκη.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ

Αυτό είναι δική μου δουλειά.

ΦΑΓΙΑΣ

Φοβάμαι ότι λες λόγια μονάχα και εσύ.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Εγώ; Αυτό θα το δούμε.
 ΦΑΓΙΑΣ Ξέρε το όμως ότι κάνεις γκάφες.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Γιατί;
 ΦΑΓΙΑΣ Η υπόθεση με τον Αράπη ήτανε βλακεία σου.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Όμως δεν μίλησε Φαγιά, κι ας είναι άρρωστος. Βογγούσε απ' το ξύλο
 μα δεν είπε λέξη.
 ΦΑΓΙΑΣ Τον πήρες στο λαιμό σου, αυτό λέω εγώ.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Τι ήθελες να κάμω; Δεν ήσουν μπροστά που μου 'πε ότι είναι
 άρρωστος και δεν ξέρει αν αντέξει και δεν μαρτυρήσει; Καλά, του λέω,
 θα παρακαλέσω, θα τους φιλήσω τις μπότες για να μη σε χτυπήσουν.
 Θα τους πω να δώσουνε σε μένα διπλές, φτάνει να μην αγγίξουνε σένα.
 Πού θες να το 'ξερα ότι θα τρώγαμε κι οι δυο διπλό ξύλο;
 ΦΑΓΙΑΣ Μα αυτή είναι η καθαρή βλακεία σου. Και 'γω δε θα την έκανα Γιαπωνέζο.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Βλακεία;
 ΦΑΓΙΑΣ Αμέ; Κι από πάνω... ποιος σου λέει πως δεν μίλησε ο Αράτης;
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Δεν είναι δυνατό.
 ΦΑΓΙΑΣ Γιατί;
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Μ' αφού τον έφερα λιπόθυμο μέσα.
 ΦΑΓΙΑΣ Τόσο το χειρότερο. Τώρα ξέρουνε ποιος είναι ο πιο αδύνατος. Δεν
 έπρεπε να καταλάβουνε πως είναι άρρωστος ο Αράτης. Το παραδέχεσαι
 πως είναι βλακεία αυτό που 'καμες;
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Καλά λες...
 ΦΑΓΙΑΣ Αν κάνεις τέτοιο κουμάντο βράσε ρύζι.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Σσσσσ... Τόση ώρα με παinouσες...
 ΦΑΓΙΑΣ Και τώρα σε παινώ, μωρέ... είσαι παλικάρι... αλλά να κάνεις ό,τι σου
 λέω εγώ. Εμένα κόβει πιο καλά το μάτι μου. Σύμφωνοι... ε; Γιατί άλλη
 μια τέτοια γκάφα να κάνεις θα σε πάρουνε για παλαβό.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Μην τους πεις τίποτα.
 ΦΑΓΙΑΣ Έννοια σου. Θα ...
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Θα κάνω ό,τι μου λες εσύ.
 ΦΑΓΙΑΣ Εντάξει. Δεν σου φαίνεται ότι αργούν αυτοί οι δυο;
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Κάτι λάκκο έχει η φάβα.
 ΦΑΓΙΑΣ Εκείνος ο Επιθεωρητής είναι μια μουσίτσα... μια αλεπού χωρίς ταίρι.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Είναι βρωμόμουτρο... Δίκιο έχεις...
 ΦΑΓΙΑΣ Κι ο Καλόγερος εδώ που τα λέμε το ίδιο είναι.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Γι' αυτό και μονιάζουνε οι δυο τους.
 ΚΛΕΦΤΗΣ Ακούω βήματα... θαρρώ πως έρχονται.

*(Σωπαίνουν. Η πόρτα ανοίγει και μπαίνουν ο Επιθεωρητής κι ο Καλόγερος. Ο Φαγιάς έχει ση-
 κωθεί και στέκει προκλητικά απέναντι στην πόρτα. Πλάι τον με το ίδιο ύψος ο Γιαπωνέζος.)*

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Τι έγινε Επιθεωρητή;
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τι θες να πεις;
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Πλ.... πώς πήγε;
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Θανμάσια ευχαριστώ, εσείς; (Ο Γιαπωνέζος τον κοιτά αμήχανα κι
 ύστερα πλησιάζει τον Καλόγερο με το αίμα ανεβασμένο στο κεφάλι.)

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Στάσου Καλόγερε.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ρούπι δεν κούνησα.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Λέγε.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Τι να πω;
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Πόσες άρπαξες;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Όσες κι εσείς.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Δηλαδή πόσες;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δεν τις μέτρησα.
 ΦΑΓΙΑΣ Βγάλε το λουρί σου Γιαπωνέζο.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Δείξε μας τη πλάτη σου.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Αφήστε με ήσυχο.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Τράβα όζω το πονκάμισό σου.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δε θέλω.
 ΦΑΓΙΑΣ Δεν έχει δε θέλω δω μέσα Καλόγερε. Τραβήξου Γιαπωνέζο άστονε σε μένα. Είπε να βγάλεις το πονκάμισό σου. (*Προχωρεί κατά πάνω τον κι ο Καλόγερος υποχωρεί κατατρομαγμένος.*) Να δούμε την πλάτη σου Καλόγερε που 'ναι άγγυχη. Γιατί ρε Καλόγερε δεν την άγγιξε ο βουρδουλας τη δική σου τη πλάτη; Μπρος μίλα με το καλό. Κανένας δε θα σε πειράξει. Σου δίνω το λόγο της τιμής μου.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Μα δεν είπα λέξη...
 ΦΑΓΙΑΣ Τότε γιατί δεν μας δείχνεις τη πλάτη σου; (*Ο Καλόγερος τους κοιτά τρομαγμένος όλους χωρίς να μιλά. Ο Φαγιάς ασυγκράτητος χύνεται πάνω του, τον αρπά απ' τον λαιμό και τον ρίχνει κάτω. Ύστερα πέφτει πάνω του και τον ανεβάζει το πονκάμισο. Μια έκφραση ικανοποίησης τον πλημμυρίζει όταν η πλάτη του Καλόγερου φανερωθεί ανέπαφη. Όλοι εκτός απ' τον Επιθεωρητή πάνε κοντά και κοιτάζουν έκπληκτοι.*) Είδατε ποιος είναι ε; Για να ξέρετε... Μπρος Καλόγερε μίλα τώρα. Τι ωφελεί να κρύβεσαι; Πες το να τ' ακούσουμε.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Στην ψυχή της μάνας μου δεν είπα λέξη.
 ΦΑΓΙΑΣ Παρ' το ζουνάρι Γιαπωνέζο... βάρα... όχι... βάστα εσύ. Δος μου εμένα.
 ΚΛΕΦΤΗΣ Όχι ρε Φαγιά... αμαρτία είναι.
 ΦΑΓΙΑΣ Σκάσε μη τις αρπάξεις και συ.
 ΚΛΕΦΤΗΣ Πες του ρε Επιθεωρητή... ρε Γιατρέ... αμαρτία είναι... ρε Γιαπωνέζο...
 ΦΑΓΙΑΣ Μίλα Καλόγερε.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Σ' ό,τι έχω ιερό... λέξη δεν είπα.
 ΦΑΓΙΑΣ (*Έξω φρενών.*) Ψέματα λέει ο πρόστυχος ... ο Ισούητης. Λες ψέματα Καλόγερε. Θα 'κανα το ίδιο κι εγώ αν ήμουν στη θέση σου, θα 'πρεπε όμως να 'χω να κάνω με παλαβούς. Κι ύστερα τι θαρρείς... θέμε μονάχα να ξέρουμε τι γίνεται. Μολόγησέ τα όλα και κανείς δε θα σε πειράξει. Μόλις σου ριχτεί κανείς... βάλε τις φωνές και φέρε τους σκοπούς μέσα . Να δούνε ποιος θα βγει ζημιωμένος. Να δούνε ματσούκι που 'χει να πέσει. Μίλησε μωρέ Καλόγερε... μίλησε. Πες ότι μαρτύρησες την κρυψώνα των τριών. Πες ότι είναι δικαίωμά σου να κάνεις ό,τι θέλεις, είσαι ελεύθερος πες όπως και κείνοι να φεύγουνε... ή όπως εμείς που κάνουμε τώρα το δικαστή. Μπρος μίλα... (*Τον αφήνει να σηκωθεί, και αποτραβιέται λίγο προσδοκώντας την ομολογία απ' τον Καλόγερο.*)

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δεν μίλησα... Δεν είπα λέξη...

(Ο Φαγιάς χυμά έξαλλος και τον χτυπά όπου βρει. Μα την ίδια στιγμή τινάζεται πάνω ο Επιθεωρητής.)

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Χτύπα και μένα... μπρος... *(Τραβά με φούρια το πονκάμισό του.)* Και μένα η πλάτη είν' άγγιχτη. Χτύπα... χτύπα αν είσαι άντρας.

(Ο Φαγιάς στέκει άλαλος κοιτάζοντας την πλάτη του Επιθεωρητή. Το χέρι του με το λουρί κατεβαίνει άπραγο.)

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Γιατί δεν λες την αλήθεια ρε Καλόγερε;

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ντρέπομαι να πω πως δεν με δείρανε...

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Άστα αυτά τα παπαδίστικα. Ποιος μπήκε πριν από σένα στην ανάκριση; ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ *(Δεν μιλά.)*

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Εγώ.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Ντύσου Καλόγερε και φύγε απ' τη μέση. Φέρ' το ζουνάρι Φαγιά. *(Ο Φαγιάς δεν κουνιέται παρά κοιτάει στα μάτια τον Επιθεωρητή.)*

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Σου το ζητάει Φαγιά... τι περιμένεις;

ΦΑΓΙΑΣ Θαρρώ πως είναι κάποιος στην πόρτα και παραφυλάει.

ΚΛΕΦΤΗΣ Ναι, κι εγώ άκουσα.

ΦΑΓΙΑΣ *(Πάει στην πόρτα για ν' αφουγκραστεί.)*

ΚΛΕΦΤΗΣ Ναι... ναι... εγώ άκουσα ολοκάθαρα. Θα 'ναι πέντε-έξι ξέρεις.

ΦΑΓΙΑΣ Βάλ' το ζουνάρι σου... έχουμε καιρό.

ΚΛΕΦΤΗΣ Έτσι μπράβο. Αφήστε τις φιλοσοφίες. Άκου Επιθεωρητή... Άκου Φαγιά... Μια φορά στο δημοτικό σχολείο κάτι παιδιά σπάσαν ένα τζάμι. Άκου Καλόγερε.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ο Αράπης είναι πολύ άσκημα.

ΚΛΕΦΤΗΣ Ναι ο φουκαράς. Άκου Φαγιά...

ΦΑΓΙΑΣ Καρφί δεν μου καίγεται.

ΚΛΕΦΤΗΣ Ο μόνος που τα 'δε ήμουνα εγώ. Το μαθαίνει ο δάσκαλος και με φωνάζει. «Δε μου λες Καλατζή, ποιος έσπασε τα τζάμια;» Μιλιά εγώ.

Με κάνει εδώ που τα λέμε μαύρο στο ξύλο. Το κορόιδο εγώ. Άκου Γιατρέ να δεις δηλαδή...

ΓΙΑΤΡΟΣ Κέφι που το 'χεις.

ΚΛΕΦΤΗΣ Ναι. Με πάει στον κύριο Διευθυντή. Το τέλος είναι πολύ ωραίο. «Πώς σε λένε παιδί μου; Καλατζή. Το μικρό σου όνομα; Αριστείδη. Θα μας πεις Αριστείδη παιδί μου ποιος έσπασε τα τζάμια;» Μόνο εγώ. «Κύριε Μακρή, λέει στο δάσκαλο, — Μακρή τον λέγανε κι ήτανε μια στάλα ο μπαγάσας — χτυπήστε τον κύριε Μακρή.» Βουτάει τη βέργα και μου τη σπάει στις γάμπες, στις γαμπίτσες μου δηλαδή, τόσες δα σα σπαρματσέτα ήτανε. Ε λοιπόν μα το Χριστό δεν είπα λέξη.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Πάψε Κλέφτη.

ΚΛΕΦΤΗΣ Μα δεν τέλειωσε. Άκου να δεις. Με αγκαλιάζει ο κύριος Διευθυντής... με φιλάει αδερφάκι και μου λέει. «Μπράβο, λέει, αφού με τόσο ξύλο δεν μαρτύρησες είσαι σπουδαίο παιδί, κι αυτό να κάνεις πάντα.» Το

θυμάμαι σα να 'γινε χτες. «Ψιτ .. ψιτ μη φεύγεις Αριστείδη παιδί μου, πάρε κι αυτό το πενηνταράκι να πάρεις καραμέλες.» Ε λοιπόν στην ψυχή της αδερφής μου και μα τον τίμιο σταυρό σας λέω ποτέ στη ζωή μου δεν μαρτύρησα. (Γυρίζει ενθουσιασμένος να μαζέψει βλέμματα θαυμασμού. Μα ο Γιαπωνέζος κι ο Γιατρός έχουν ξαπλώσει στο βάθος του κελιού και προσπαθούν να κοιμηθούν. Ο Επιθεωρητής καθισμένος στο σκαλοπάτι έχει ριγμένο το πρόσωπο ανάμεσα στις χούφτες κι απέναντι ο Φαγιάς μισοξαπλωμένος καταγής έχει καρφώσει στο κενό το βλέμμα του. Απογοητευμένος ο Κλέφτης κάνει να τραβηχτεί στο βάθος να γυρίσει στο Φαγιά και λέει παρακαλεστικά.) Καμιά γοπίτσα; Έλεος.

ΦΑΓΙΑΣ
ΚΛΕΦΤΗΣ

Τόση δα μωρέ.
Θα 'χα και δε θα σου 'δινα ρε Κλέφτη; Σ' αγαπώ εσένα.
(Συγκινημένος γονατίζει κι ακουμπά το χέρι του στον ώμο του Φαγιά.)
Ξέρεις τι καλός άνθρωπος που είμαι ρε Φαγιά;

ΦΑΓΙΑΣ
ΚΛΕΦΤΗΣ
ΦΑΓΙΑΣ
ΚΛΕΦΤΗΣ
ΦΑΓΙΑΣ
ΚΛΕΦΤΗΣ

Άντε κοιμήσου.
Πού μένεις στην Αθήνα;
Στη Βιό από πίσω.
Αμάν αδερφάκι γειτόνοι είμαστε.
Εσύ πού μένεις;
Τι Θησείο τι Μεταξουργείο. Πέντε λεφτά δρόμος είναι. Μπορεί να τρακάρουμε καμιά φορά. Πού ξέρεις. Σκέψου, λέει, να τρακάρουμε. Αμάν πλάκες. Λοιπόν αύριο θα γράψω τη διεύθυνση ολονών σας.
Καλά μωρέ, άντε τώρα κοιμήσου.

ΦΑΓΙΑΣ
ΚΛΕΦΤΗΣ

Πάω. (Ρίχνει μια ματιά όξω απ' το παράθυρο.) Όπου να 'ναι θα ξημερώσει. (Ακούγεται το ρολόι μας εκκλησίας.) Άκου... Δυο... τρεις... τέσσερις... πέντε... (Φεύγει στο βάθος του κελιού και ξαπλώνει κοντά στους άλλους. Ακολουθεί ένα διάστημα σιωπής απόλυτης. Ο Φαγιάς ρίχνει μια εξεταστική ματιά στους ξαπλωμένους και πλησιάζει αργά τον Επιθεωρητή. Ο Επιθεωρητής τον αισθάνεται, σηκώνει το κεφάλι του και κοιτάζονται για λίγο κατάματα.)

ΦΑΓΙΑΣ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ
ΦΑΓΙΑΣ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ
ΦΑΓΙΑΣ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ
ΦΑΓΙΑΣ

Μπορείς να μου το συχωρέσεις Επιθεωρητή;
Ποιο απ' όλα;...
Ό,τι έγινε πρωτότερα.
Πρωτότερα; Πού ακριβώς;
Εδώ μέσα Επιθεωρητή... Πού αλλού; Παραφέρθηκα...
Πρώτη φορά που έρχεσαι να κάτσεις κοντά μου.
Δεν αισθάνεσαι την ανάγκη για λίγη συντροφιά; Έχεις και μια μαχαίριά εκεί πέρα, πρώτη φορά τη βλέπω.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ
ΦΑΓΙΑΣ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ
ΦΑΓΙΑΣ

Είναι από εγγείωση.
Τι διάλογο μ' αυτές τις αμυγδαλές όλος ο κόσμος...
Είναι από ωτίτιδα... όχι από αμυγδαλές.
Με τέτοιο φως πού να διακρίνεις δώ μέσα. Λοιπόν είμαστε πάνω από μισό χρόνο μες στο κελί... Δεν είν' έτσι;

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ
ΦΑΓΙΑΣ

Έτσι είναι.
Πρώτη φορά που καθόμαστε πλάι-πλάι.

- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Είναι που δεν μας δόθηκε η αφορμή.
 ΦΑΓΙΑΣ Για λογαριασμό μου λέω πως επιθύμησα ένα φίλο. Εγώ έκανα πάντα ό,τι μπορούσα για να μονιάσω με κάποιον. Μα δεν γίνθηκε τίποτα, δεν μοιάζουνε τα χνώτα μας που λένε.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Και τώρα δοκιμάζεις για μένα;
 ΦΑΓΙΑΣ Είμαι σίγουρος πως εσύ είσαι ο μόνος που μπορώ να τα ταιριάξω.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Για να δούμε.
 ΦΑΓΙΑΣ Όχι... είσαι καλός άνθρωπος... και κανένα δεν πείραξες ποτέ εδώ μέσα. Γι' αυτό διάλεξα εσένα. Άκου... μη θαρρείς ότι έχω πολλά-πολλά με το Γιαπωνέζο. Ίσα, ίσα που δεν συμφωνούμε καθόλου μάλιστα. Να... τώρα θέλει σώνει και καλά να κρατάει άρρωστο δω μέσα τον Αράπη. Γιατί φοβάται μη μαρτυρήσει σα βρεθεί μονάχος. Αν πήγαινε όμως το παιδί στο νοσοκομείο...
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τώρα μιλάς σα να μη ξέρεις τι γίνεται. Δεν βλέπεις πόσους πεθαμένους βγάζουν κάθε μέρα από 'κει μέσα;
 ΦΑΓΙΑΣ Μα έχω ένα δικό μου άνθρωπο εκεί... Ρωμιό... πατριώτη μας... θα τον είχε πώς και πώς τον Αράπη.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Δε θα τον τσίμπαγαν αμέσως οι σκοποί Φαγιά για να τον κάνουνε να μαρτυρήσει; Θα τον άφηναν στα χέρια του πατριώτη σου; Εκτός κι αν είναι αργά πια. Εκτός αν μαρτύρησε κιόλας κάποιος.
 ΦΑΓΙΑΣ Δεν το πιστεύω.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ούτε 'γω.
 ΦΑΓΙΑΣ Να είδες τι χρειάζεται η συντροφιά; Εμένα δεν μου 'κοψε πως θα τον αρπάξουν. Έτσι είναι. Το 'να μυαλό συμπληρώνει το άλλο. Να μπορούσαμε να οικονομήσουμε τουλάχιστο καμιά ασπιρίνη... καμιά αντιπυρίνη... ή τίποτα άλλο.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Δεν υπάρχει τρόπος να μηνύσεις του φίλου σου;
 ΦΑΓΙΑΣ Με ποιον;
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Με τον Σέρβο που φέρνει το φαί. Να του πασάrouμε στα κρυφά κανένα σημείωμα.
- ΦΑΓΙΑΣ Δεν βαριέσαι... τίποτα δεν γίνεται.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Πυρετός είναι και θα περάσει...άσε.
 ΦΑΓΙΑΣ Σωστά δεν είναι σπουδαίο πράμα.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Θα χολοσκάμε τώρα για λίγο πυρετό του Αράπη; Ε Φαγιά;
 ΦΑΓΙΑΣ Μα τον Χριστό. Α... όχι δεν είναι έτσι. Ό,τι μπορεί ο καθένας πρέπει να το κάμει.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Σωστά. Το κάτω- κάτω μπορεί να πάθουμε κι εμείς τίποτα. Ποιος θα μας κοιτάξει;
 ΦΑΓΙΑΣ Άκου. Έχω τη βέρα μου χωμένη μες στη φόδρα. Τι λες... να τη στείλουμε μαζί με το σημείωμα;
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Δική σου είναι. Δεν μου πέφτει λόγος...
 ΦΑΓΙΑΣ Έτσι κι αλλιώς δεν τη φορώ Επιθεωρητή.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Κάμε ό,τι θες.
 ΦΑΓΙΑΣ Ας έβγουμε γεροί από δω μέσα... κι όλα τ' άλλα είναι μηδέν. Τι αξίζει μια βέρα. Σαν έβγα από δω φτιάχνω μια άλλη.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Καλά τότε. Στείλε την. Μη σου τη φάει μονάχα ο Σέρβος και πάει

- τζάμπια και βερεσέ.
 Λες;
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Δεν μου καλαρέσει η μούρη του.
 ΦΑΓΙΑΣ Εγώ λέω να τη στείλω... κι ό,τι γίνει ας γίνει. Δεν αξίζει μια βέρα ο Αράτης; Θα πήνε στείλω ξέρεις. Φτάνει να μας στείλουν τα φάρμακα. Μα και να μη τα στείλουν εγώ τη χαράμιζω για τον Αράτη.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Κι η γυναίκα σου που θα σε δει μεθαύριο χωρίς τη βέρα;
 ΦΑΓΙΑΣ Γιατί μεθαύριο;
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Πώς να σου το πω...; Να σαν έβγουμε από δω.
 ΦΑΓΙΑΣ Σου μίλησα ποτέ για τη γυναίκα μου Επιθεωρητή; Είναι μια πρώτης τάξεως γυναίκα. Άμα παντρευτήκαμε ήτανε να γίνω εργολάβος. Μα δεν ήξερα γράμματα και δεν με πήρανε στη σχολή. «Δεν πειράζει, λέει, γίνε χτίστης. Και χτίστης καλά είναι.» Εμένα όμως μου 'χε κολλήσει να γίνω εργολάβος. Πάω λοιπόν σε νυχτερινό σχολειό για να πάρω χαρτί απ' τη δεύτερη του γυμνασίου. Μα να ο διάολος και με παίρνουνε φαντάρο. Πάει το νυχτερινό σχολειό, πάνε όλα. Θα γίνω χτίστης, λέω. Θα 'ναι αργά μετά τη θητεία για γράμματα. «Σου το 'πα, μου λέει, και χτίστης καλά είναι.» Τελειώνω το στρατό κι αμέσως αρχινά ο πόλεμος. Φεύγω τότες για την Αλβανία. Γύρισα μ' ένα μάτι χαλασμένο, πειριασμένος, ελεεινός. «Ρε Στάσα θα με θες μ' ένα μάτι, της λέω.» «Όπως και να 'σαι είσαι άντρας μου και σε θέλω.» Δεν είναι εντάξει γυναίκα Επιθεωρητή; «Ούτε χτίστης δεν μπορώ να γίνω, της λέω, θα μείνω εργάτης για πάντα. Μήτε να δω στα ίσια δεν μπορώ. Πώς να αλφαδιάζω; Πώς να κανονίζω την ισιάδα του τοίχου;» «Μείνε εργάτης, μου λέει, κι εργάτης καλά είναι. Όσα έχουμε τόσα θα τρώμε. Μονάχα υγεία κι ομόνοια να υπάρχει.» Τι να γίνεται... Μια μέρα δεν είχαμε να φάμε. Ήτανε χειμώνας του σαράντα ένα. Πάω στο σπίτι... «Συγχώρα με γυναίκα, τίποτα δεν οικονομήσα... μήτε για μας, μήτε για τα παιδιά.» «Έννοια σου, μου λέει, και γράφτηκα για αιμοδότης στις Πρώτες Βοήθειες. Έχουμε φαί για σήμερα.» «Τι κάνει, λέω, να πουλάς το αίμα σου; Να γίνω κλέφτης καλύτερα... να πουληθώ ολόκληρος...»
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τελειώσες Φαγιά;
 ΦΑΓΙΑΣ Βαριέσαι ν' ακούς;
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τι με νοιάζουν εμένα όλα αυτά;
 ΦΑΓΙΑΣ Δεν σε νοιάζουνε;
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τέτοιες ιστορίες έχω ακούσει σαράντα.
 ΦΑΓΙΑΣ Συμπάθα με... μα σκέφτηκα πως μια κι είπαμε να γίνουμε φίλοι...
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τότε να είσαι ειλικρινής μαζί μου Φαγιά.
 ΦΑΓΙΑΣ Θαρρείς πως όλα αυτά είναι ψέματα;
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Δεν νομίζεις πως θα τα ταίριαζες καλύτερα με τον Κλέφτη ή με τον Γιαπωνέζο;
 ΦΑΓΙΑΣ Να σου ορκιστώ ό,τι θες. Ούτε μια λέξη δεν ήτανε ψεύτικη.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Μπορεί. Αλλά τέτοιες συζητήσεις δεν μ' ενδιαφέρουνε απόψε. Γι' αυτό σου λέω πως θα τα ταίριαζες καλύτερα μ' έναν άλλονε.
 ΦΑΓΙΑΣ Δεν βλέπεις πως κοιμούνται οι άλλοι;
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Καλά... είναι τόση βιάση;

- ΦΑΓΙΑΣ Όχι... βιάση δεν είναι... όμως μια κι ήρθα να σου πω να με συγχωρέσεις...
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ετούτο πάλι πώς σου φαίνεται;
- ΦΑΓΙΑΣ Είμαι εντάξει.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Μα δεν χτύπησες εμένα... τον Καλόγερο χτύπησες.
- ΦΑΓΙΑΣ Μπορεί εκείνον να χτύπησα... όμως μαζί σου μπορεί να συνεννοηθεί κανείς. Είναι παλαβιάρης ο Καλόγερος. Δεν πιστεύω να μην το θέλεις κι εσύ.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Το θέλω Φαγιά. Προπάντων απόψε. Φτάνει να μην αρχίσεις πάλι τα οικογενειακά σου. Για άλλα πράγματα θέλω εγώ να μιλήσουμε, γι' αυτά που γίνονται δω μέσα.
- ΦΑΓΙΑΣ Γι' αυτό ήρθα κοντά σου. Τι θαρρείς, εγώ το 'νιωσα πως οι ψυχές μας συγγενεύουν. Κοίτα όλοι κοιμούνται σαν τα ζώα. Οι μόνοι π' αγρυπνάμε είμαστε μείς. Να 'χαμε κι ένα τσιγάρο να καπνίζαμε...
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Έξοχα θα 'τανε.
- ΦΑΓΙΑΣ Να μου δώσεις την διεύθυνσή σου Επιθεωρητή... να πάω στην οικογένειά σου. Να τους πω για σένα. Εμένα η θέση μου είναι πιο αλαφριά. Θα το 'χεις ακούσει... ε; Μπορεί να 'βγω πιο γρήγορα απ' όλους.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Πρώτη φορά το λες.
- ΦΑΓΙΑΣ Δεν το λέω για να μη πικραίνονται οι άλλοι. Όμως εσένα σ' έχω για ψημένο άντρα και μπορώ να σου το πω.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Μπορείς να μου εμπιστευθείς ό,τι θέλεις Φαγιά. Κοίτα σ' έχω κι εγώ για ψημένο άνθρωπο... Μπορούμε να μιλήσουμε για όλα τα πράγματα έτσι ειλικρινά αναμεταξύ μας;
- ΦΑΓΙΑΣ Για ποια πράγματα δηλαδή;
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Για οτιδήποτε.
- ΦΑΓΙΑΣ Μα βέβαια... Δεν είπαμε πως είμαστε φίλοι;
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Και δε θα παραξενευτείς για τίποτα; Θα μου μιλήσεις με την ίδια ειλικρίνεια και συ; Θα με συμβουλεύσεις κιόλας αν νομίζεις πως χρειάζεται;
- ΦΑΓΙΑΣ Μα βέβαια. Πες ό,τι θες.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ξέρε Φαγιά πως λίγοι άνθρωποι έχουν το θάρρος να λένε ό,τι αισθάνονται.
- ΦΑΓΙΑΣ Το ξέρω.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Γιατί ό,τι σκεφτόμαστε μπορεί ο διπλανός μας να μη το βρίσκει σωστό.
- ΦΑΓΙΑΣ Σωστό ξεσωστό εγώ θα σου πω τη γνώμη μου σα φίλος. Σα να πρόκειται για μένανε τον ίδιο.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ναι μα το Θεό... αν με ακούσεις σα να πρόκειται για σέναν τον ίδιο... τότε θα με καταλάβεις καλύτερα. Είναι και η ώρα κατάλληλη. Πες μου λοιπόν. Δεν σ' έχει αναστατώσει η ιστορία με τους τρεις που φύγανε;
- ΦΑΓΙΑΣ Ναι.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Αναρωτιέμαι... Είμαι παλιάνθρωπος ή είναι φυσικό να σκέφτομαι όπως σκέφτομαι. Αν μου 'λεγες τι νοιώθεις και συ θα μπορούσα να κάνω μια σύγκριση.
- ΦΑΓΙΑΣ Ναι, μα εξήγησου καλύτερα. Μπερδεμένα τα λες.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Να τι θέλω ακριβώς να πω. Δεν είναι φοβερό να σκέφτεσαι ότι μπορείς να γλιτώσεις απ' όλα όσα μας περιμένουν ακόμα και να μη το κάνεις.

Εσύ... τι σκέφτηκες μόλις φύγανε... και συλλογίστηκες τι μας περιμένει...
Κι ύστερα με τη δήλωση που κάμανε πως όποιος μαρτυρήσει
θ' αλαφρώσει τη θέση του και γρήγορα θα τον αφήσουν ελεύθερο.

Τι σκέφτηκες Φαγιά;

ΦΑΓΙΑΣ Ό,τι σκέφτηκες και συ.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Εγώ πήρα αμέσως την απόφαση να μιλήσω.

ΦΑΓΙΑΣ Ναι την απόφαση...

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Και σταμάτησες στην απόφαση Φαγιά;...

ΦΑΓΙΑΣ Συμπάθα με σε διέκοψα.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Δεν έχει σημασία. Κι ύστερα Φαγιά;

ΦΑΓΙΑΣ Τι ύστερα...

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Θαρρώ πως μπερδέψαμε τα λόγια μας.

ΦΑΓΙΑΣ Άνθρωποι είμαστε. Κι ύστερα μίλησες Επιθεωρητή;

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Εσύ τι λες πως έκαμα...

ΦΑΓΙΑΣ Το σωστό.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Μα να λοιπόν. Κι ύστερα μου λες εμένα... Δεν είχα όμως και λόγο να
μην κάνω το σωστό, αφού μπήκα στην ανάκριση ύστερα από σένα.

Δεν είναι έτσι;

ΦΑΓΙΑΣ Για να το λες...

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ότι δηλαδή μπήκα στην ανάκριση ύστερα από σένα, κι ότι δεν
χρειάστηκε ούτε να με δείρουνε, ούτε να μιλήσω. Βλέπεις παραλείψανε
να δείρουνε και μένα και τον Καλόγερο. Τουλάχιστο για να θολώσουνε
τα νερά. Εσύ τι λες;

ΦΑΓΙΑΣ Εγώ λέω πως τα παχιά λόγια είναι φτώχεια.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Σύμφωνοι αλλά ... Δώσε μου μια θετική απάντηση.

ΦΑΓΙΑΣ Άστα τώρα αυτά. Αυτά είναι θεωρίες που λες. Εγώ ξέρω πως τα παχιά
λόγια είναι φτώχεια. Αλλά σου αρέσουν και σένα πού να πάρει ο
διάβολος και κάθεσαι εκεί да κι αρχινάς να ρητορεύεις περί καλοσύνης.
Τώρα όμως ξέρω τι είσαι. Μέσα μου έχω παλαβώσει από τα γέλια τόση
ώρα που σ' ακούω να λες πως σκέφτηκες να μαρτυρήσεις, πως
μαρτύρησες κιόλας - ποιος ξέρει. Τη στιγμή που χτες βράδυ ακόμα
έκανες κήρυγμα πως πρέπει όλοι να μονιάσουμε κι είχαμε κρεμαστεί
απ' το στόμα σου, δεν ξέραμε τι κούφιος τενεκές είσαι από μέσα...
τι θεατρίναρος.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Λες να 'μαι θεατρίναρος μονάχα;

ΦΑΓΙΑΣ Μπορεί να 'χω ένα μάτι, μα με το ένα βλέπω πιο καλά. Σ' έχω δει το
λοιπόν να σελεμάς τις πατάτες του Κλέαρχου κι ύστερα να τον
πληροφορείς πως τις πήρε ο Κλέφτης. Σ' έχω δει να βουτάς απ' την
τσέπη του Γάλλου ένα τσιγάρο κι ύστερα να του πουλάς το μισό για
μισό κομμάτι ψωμί.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Σκάσε.

ΦΑΓΙΑΣ Σ' έχω δει να σαλιαρίζεις με τους σκοπούς, να τους κάνεις τον τενόρο,
να τους βγάνεις κορώνες για μια πατάτα κι άλλα πολλά Επιθεωρητή και
χειρότερα ακόμη που δεν στα λέω για να μην ανάψεις... Αυτά για να
μιλήσουμε σ' άλλη γλώσσα που συνεννοούμαστε καλύτερα.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Λες;

- ΦΑΓΙΑΣ** Το κορόιδο κάνεις;
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Όχι. Μ' έχεις δει όμως και να πουλώ το σακάκι μου για λίγο κάλτσιουμ όταν ήταν άρρωστος ο Γιατρός, στο κάτω κελί. Ή να μην τρώω την μισή μου σούπα για να τη δώσω στον Εβραίο που 'χανε αφήσει νηστικό τρεις μέρες, ή ακόμα να στέλνω το ψωμί μου στη μπούκα που 'χανε τους δυο Κρητικούς ή εσένα σαν πρωτόθρεξ δεν σου 'δωσα μια ρέπα ίσα με μια οκά; δε θα μπορούσα να την πουλήσω για ένα τσιγάρο; Αλήθεια είναι.
- ΦΑΓΙΑΣ**
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τότε κύριε Φαγιά να σκας και να μη μιλάς. Δεν είναι εύκολο να κλέβεις τα τσιγάρα του διπλανού σου, ούτε να χαρίζεις τη σούπα και το ψωμί σου. Κανένα από τα δύο δεν γίνεται ανώδυνα.
- ΦΑΓΙΑΣ** Αν νομίζεις πως σε πρόσβαλα.... συγνώμη.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Κι ύστερα Φαγιά τι θαρρείς; Πώς τα παχιά λόγια δεν έχουνε την αξία τους;
ΦΑΓΙΑΣ Εδώ μέσα...; Πού ο διπλανός παραφυλά να σου βγάλει το μάτι;
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Εδώ μέσα το παραδέχομαι πως είναι μηδέν.
ΦΑΓΙΑΣ Σου κάνουνε τη ζωή δυο φορές κάτεργο. Κοίτα τους, όλοι κοιμούνται γιατί είναι αναίσθητοι... τίποτα δεν τους βασανίζει, τίποτα. Εμείς οι δυο πρέπει να γίνουμε ένα πράμα. Ό,τι σκέφτεται ο ένας να το λέει στον άλλον. Ένας ίσον κανέναν, δύο όμως είμαστε πολλοί... Εσύ γραμματισμένος κι εγώ έξυπνος. Θα νοιαστούμε για μας μονάχα, για μας. Απ' ό,τι κάνω εγώ θα ωφελείσαι και συ. Σύμφωνοι Επιθεωρητή;
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ** Σύμφωνοι λέει...
ΦΑΓΙΑΣ Καθένας απ' αυτούς που φύγανε δεν ήτανε παλιοτόμαρο; δε θα μας κρεμούσανε στην ανάγκη για να γλιτώσουνε κείνοι; Γιατί λοιπόν να νοιαστούμε εμείς για δαύτους, τι ανάγκη έχουμε; Σκεφτήκανε σαν φύγανε πως θα ξεφυγούμε εμείς οι επίλοιποι στην αυλή φορτωμένοι με πέτρες τριάντα κιλών; Πως θα τρέχουμε και θα μας δέρνουνε κι από πάνω ώσπου να πέσουμε καταγής με σπασμένα κεφάλια και μ' ανοιχτές μύτες;
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ** Σύμφωνοι Φαγιά.
ΦΑΓΙΑΣ Ετούτη η κόλαση μου 'χει ξεκαθαρίσει το μυαλό. Σκέφτομαι ελεύθερα δω μέσα, όχι σαν όξω στην κοινωνία που 'κανα ό,τι κάνουμε όλοι. Οι άλλοι σου σερβίρανε την απάτη με μαεστρία και συ την έπαιρνες για ελεημοσύνη. Εγώ όμως δεν είχα την μαεστρία και δεν ήμουνα ελεύθερος να κάνω ό,τι θέλω. Εδώ όμως νοιώθω ελεύθερος Επιθεωρητή.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ** Λες να 'μαστε...;
ΦΑΓΙΑΣ Σε ποιον θα δώσουμε λογαριασμό;
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Σε κανένα.
ΦΑΓΙΑΣ Αυτό λέω κι εγώ. Κι όσο για τούτους που κοιμούνται... ας τους να κοιμούνται. Είναι αναίσθητοι, τι θαρρείς δεν βράζει η ψυχή τους όπως η δική μας... Δεν άκουσες τον Κλέφτη; Αυτός μα το Χριστό είναι ο πιο αναίσθητος απ' όλους... λες κι είναι το ίδιο δυο τζάμια του Δημοτικού σχολειού...
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ** Με το να γλιτώσεις τη ζωή σου...
ΦΑΓΙΑΣ Να φύγεις και να πας στα παιδιά σου.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ή όπου αλλού...

- ΦΑΓΙΑΣ Τρέμει η φωνή σου Επιθεωρητή...
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Και βέβαια τρέμει... Κάθε παλιάνθρωπος, Φαγιά, αγαπά την ελευθερία... γιατί η παλιανθρωπιά τη χρειάζεται την ελευθερία... είναι ένα είδος ελευθερίας δηλαδή... παλιάνθρωπε, προδότη Φαγιά σου εμπιστεύομαι αδερφέ μου πως είμαι μεγάλος παλιάνθρωπος - σκέψου πόσο πρέπει να υποφέρει ένας παλιάνθρωπος σαν δεν μπορεί να κάμει την παλιανθρωπιά που ίσως τον σώσει...
- ΦΑΓΙΑΣ Σε νοιώθω Επιθεωρητή...
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Όσο ποτέ αδερφέ μου Φαγιά.
- ΦΑΓΙΑΣ Μα τον Χριστό. Ναι όσο ποτέ... έκαμες καλά και μαρτύρησες.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Και μαρτυρήσαμε Φαγιά.
- ΦΑΓΙΑΣ Τι σημασία έχει ποιος το 'καμε;
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Καμιά. Αλλά μη βγάνεις όξω τον εαυτό σου.
- ΦΑΓΙΑΣ Τον εαυτό μου;
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Θέλω να πω μη με ξεμοναχιάζεις.
- ΦΑΓΙΑΣ Μπορεί και να μη το σκέφτηκα.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Μ' αφού το 'καμες και τόση ώρα μιλάς σαν προδότης, πώς δεν το σκέφτηκες; Δεν τα πουλάς σε μένα αυτά.
- ΦΑΓΙΑΣ Άκου να σου πω. Μίλα καλύτερα σε μένα.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Αργά πια κύριε Φαγιά.
- ΦΑΓΙΑΣ Τι αργά; Ψαρεύεις σε θολά νερά Επιθεωρητή.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τα νερά είναι διάφανα σαν κρυστάλλο.
- ΦΑΓΙΑΣ Μπλοφάρεις άσχημα φιλαράκο.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Έχω την αλήθεια με το μέρος μου.
- ΦΑΓΙΑΣ Την αλήθεια βράσε την και πιες την. Άκουσα με τ' αυτιά μου πως πήρες την απόφαση να μαρτυρήσεις... και πως έκανες το σωστό.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Αυτό το 'πες εσύ.
- ΦΑΓΙΑΣ Και ποιον θα πιστέψουνε απ' τους δυο μας;
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Εμένα.
- ΦΑΓΙΑΣ Η πλάτη σου είναι άγγιχτη, ενώ η δική μου μαύρη από το βούρδουλα.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Κι αν σε ρωτήσω γιατί σαν είπα «Δος το ζουνάρι, τι περιμένεις» άφηκες να σου ξεραθεί το χέρι, τι θα πεις; Τι θα πεις, αν κι ο Κλέφτης ομολογήσει πως δεν άκουσε κανένα να παραφυλάει στην πόρτα;
- ΦΑΓΙΑΣ Πως το 'κανα για να σε σώσω Επιθεωρητή, ο Γιαπωνέζος θα σε καθαρίσει.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Για να με σώσεις εσύ;
- ΦΑΓΙΑΣ Σε υποψιάστηκε για καλά. Τα κατάλαβε όλα. Αφηκα το λουρί, προφασίστηκα πως κάποιος μας παραφυλά για να σε γλιτώσω από τα χέρια του. Αύριο έχει ο Θεός, μπορεί και να μην είναι τόσο ξαναμμένος όπως πρωτότερα. Θα 'χει πια κρυώσει το πράμα. Κι έχεις και την παλιανθρωπιά να θες να με μπλοφάρεις Επιθεωρητή. Ντροπή σου μα τον Χριστό.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Νικόλα Προκοπίου. Για κοίτα με καλά στα μάτια και πες μου... Γιατί ρίχτηκες με τόση λύσσα πάνω στον Καλόγερο... γιατί σαν είδες την άγγιχτη πλάτη του τα μάτια σου αστράφανε από χαρά... γιατί με δυο λόγια ψόφαγες ν' ακούσεις ότι πρόδωσε; Να σου το πω εγώ. Γιατί

- αν όχι πώς γύρευες να ενοχοποιήσεις εκείνον... τουλάχιστον γύρευες έναν συνένοχο, έναν σύντροφο. .. το ίδιο που ήρθε να κάμεις και σε μένα... Με τι ανακούφιση θα τους άκουγες όλους να ομολογούνε πως μαρτύρησαν... όμως είναι καλύτεροί σου Φαγιά... Παίξω ένα σκληρό παιγνίδι μαζί σου... μα είσαι επικίνδυνος άνθρωπος... είσαι ένα τομάρι... Θα 'θελες ν' ακούσεις πως πρόδωσα κι εγώ...
 θ' αποτραβίσουνα όμως ύστερα... Θα 'θελες να με αφήσεις να βγάλω μονάχος μου το φίδι απ' την τρύπα... Δεν είναι έτσι;
 Πιστεύεις πως μαρτύρησα;
ΦΑΓΙΑΣ Τίποτα δεν πιστεύω. Ούτε και ότι δεν μαρτύρησα εγώ χωρίς να το θέλω... Όλα είναι πιθανά. Για σκέψου καλά... Δεν αποκλείεται να σου 'φυγε καμιά κουβέντα. Άνθρωποι είμαστε...
ΦΑΓΙΑΣ Λες δηλαδή, χωρίς να το θέλω;
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Εσύ ξέρεις. Όσο πιο βέβαιος είσαι, τόσο το καλύτερο για σένα... και μπορεί να μη δώσεις λογαριασμό σε κανένα για ό,τι κάνεις... όμως αν τους πιάσουνε θα τους κρεμάσουνε στη μέση της αυλής... μπορεί να 'χεις την εικόνα των τριών κρεμασμένων για όλη σου τη ζωή στα μάτια... κι αν δεν είσαι βέβαιος ότι μαρτύρησες ή όχι... Θα 'ναι χειρότερα για σένα...
ΦΑΓΙΑΣ Μπορεί και να μη τους πιάσουνε...
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Αλίμονο, θα τους φέρουνε δετούς σε καμιά ώρα...
ΦΑΓΙΑΣ Ίσως και να μη τους κρεμάσουνε...
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Λες να 'ναι πιο πονόψυχοι από σένα;
ΦΑΓΙΑΣ Πας σώνει και καλά να με βγάλεις προδότη;
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Μην αγωνίζεσαι άδικα Φαγιά... Όταν μπήκες να ανακριθείς ήμουνα απ' όζω... Σταμάτησαν να σε χτυπάνε και συ δεν βγήκες όπως βγαίνουν οι άλλοι. Έμεινες κάμποση ώρα μέσα... Κάτι ψυλλιάστηκα κι έστησα τ' αυτί στην πόρτα... ύστερα από λίγο είδα απ' το παράθυρο στην αυλή να φεύγουνε στρατιώτες με τ' αυτόματα και τα κυνηγόσκυλά τους... Σε μια ώρα θα 'ναι κιόλας εδώ...
ΦΑΓΙΑΣ Ψέματα λες. Για όλ' αυτά καμιά απόδειξη δεν υπάρχει.

(Παύση)

- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ** Έχεις δει ποτέ σου να κρεμάνε;
ΦΑΓΙΑΣ Ποτέ.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Κρύμα.
ΦΑΓΙΑΣ Πού τους κρεμάνε;
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Στη μέση της αυλής. Έλα να σου δείξω.
ΦΑΓΙΑΣ Τι να σηκωθώ τώρα. Ας τ' αφήσουμε αυτά.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Καμμένη Φαγιά. Κάνεις σα να 'ναι αλήθεια.
ΦΑΓΙΑΣ Καμιά φορά με γελάνε τα μάτια μου.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Έναν αθώο δεν τον γελάνε ποτέ. (Ο Επιθεωρητής σηκώνεται και στέκει τώρα κοντά στο παράθυρο κοιτάζοντας έξω. Ο Φαγιάς τον κοιτάζει άφωνος. Ύστερα σηκώνεται αργά σα μαγνητισμένος και πάει κοντά.) Μήτε κρεμάλα δεν έχεις δει ποτέ; (Ο Φαγιάς σωπαίνει.) Είναι

όπως βλέπεις ένα μεγάλο μαύρο Π από χοντρό ξύλο. Απ' τη μέση του απάνω ξύλου είναι δεμένο το σκοινί με τη θηλειά που κρέμεται και περιμένει. Ο μελλοθάνατος ανεβαίνει στο σκαμνί με τις ρόδες που 'ναι ακριβώς κάτω απ' τη θηλιά. Από κει ψηλά ακούει να του διαβάζουν ότι καταδικάστηκε εις τον δι' αγχόνης θάνατον. Τότε κάποιος... ένας απ' όλους του περνά τη θηλιά στο λαιμό. Όλα είναι έτοιμα. Καμιά σωτηρία. Ερμημά θανάτου Φαγιά. Δίνουνε μια γερή σπρωξιά στο σκαμνί και κείνο κυλά και φεύγει αφήνοντας τον κρεμασμένο να ταλαντεύεται μια δω μια κει... ενώ τα μάτια του έχουνε πεταχτεί όξω στην πιο τρομαχτική απορία της ζωής τους... ο λαιμός μακραίνει... η γλώσσα μαγκώνεται ανάμεσα στα δόντια... Βλέπεις; Κι είναι ο Κλέαρχος αυτός, είναι ο Γάλλος ο δεύτερος, είναι ο Μήτσος ο τρίτος και ρίχνουνε μια ματιά κατά δω, σα να θένε να πούνε «Ποιος μας κρέμασε;» (Ο Φαγιάς έχει έρθει σε απελπιστική κατάσταση. Τα μάτια του έχουνε κολλήσει στην ανλή και τρέμει ολόκληρος. Δεν λέει λέξη στον Επιθεωρητή. Ύστερα από λίγες στιγμές γυρίζει το κεφάλι και ράκος σωστό πάει και χώνεται σε μια γωνιά του κελιού. Ο Επιθεωρητής τον κοιτά με τόνα μάτι. Ύστερα κάθεται χάμω, ακουμπά το κεφάλι του στον τοίχο, κλείνει τα μάτια και κουρασμένος όπως είναι απ' την αγρύπνια αποκοιμείται. Καθώς ο Φαγιάς κάνει να βολευτεί στη μεριά του - καθισμένος με το πρόσωπο μες στις παλάμες- ξυπνά τον Καλόγερο που είναι δίπλα του ξαπλωμένος. Ο Καλόγερος ανασπώνεται. Εξω φαίνεται να ξημερώνει και μια πρώτη αχτίδα ήλιου, διαπερνώντας το παράθυρο, χαρακιάζει οριζόντια το κελί. Ο Καλόγερος έρχεται στη μέση του κελιού και χώνει τα χέρια του μες στη δέσμη το φως. Το πρόσωπό του φωτίζεται από εκστατική χαρά και γονατίζει σε στάση προσευχής. Μα την ίδια στιγμή η φωνή μιας Ρωσίδας που τραγουδά την «Μπούκλα» τον κάνει να τρέξει στο παράθυρο. Η φωνή απομακρύνεται, ο Καλόγερος πάει και κάθεται στο πάνω σκαλί της πόρτας. Ο ήλιος του πέφτει στο πρόσωπο. Βγάζει απ' την τσέπη ένα τσιγάρο, ένα κομματάκι ασφάλεια κι ένα σπρίτο. Ανάβει το τσιγάρο, τραβά με μανία μια-δυο φορές, ύστερα τ' αφήνει σε μια γωνίτσα. Πάει στον Κλέφτη και τον τραβά απ' το πανταλόνι. Ο Κλέφτης ανασπώνεται κι ακολουθεί τον Καλόγερο που τον κάνει νόημα να μη μιλήσει και να πάει μαζί του. Κάθονται πλάι-πλάι στο σκαλοπάτι. Ο Κλέφτης κοιτά λαίμαργα το τσιγάρο, περνά το χέρι του στον ώμο του Καλόγερου.)

ΚΛΕΦΤΗΣ
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ
ΚΛΕΦΤΗΣ
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ

Πού το βρήκες Καλόγερε;
Είναι το τελευταίο ενθύμιο που είχα από κείνη.
Ποιο ενθύμιο;
Το τσιγάρο Κλέφτη. Είναι από το πουλόβερ που πούλησα στον Πολωνό για εφτά τσιγάρα. Είπα να κρατήσω τουλάχιστο το ένα για να τη θυμάμαι, αφού πούλησα το πουλόβερ.

ΚΛΕΦΤΗΣ
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ
ΚΛΕΦΤΗΣ
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ

Την Ευθαλία δηλαδή.
Ναι.
Μια και τα 'ναφες όμως πάει πια.
Θα κρατήσω το μισό και δε θα το καπνίσω ποτέ.

- ΚΛΕΦΤΗΣ Κάμε όπως θέλεις αν κι εγώ νομίζω δηλαδή, ότι είναι ντροπή να σου χρειάζεται μια γόπα για να τη θυμάσαι.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δίκιο έχεις, θα το καπνίσουμε όλο.
- ΚΛΕΦΤΗΣ Και βέβαια Καλόγερε. Τι ψυχή έχει το μισό τσιγάρο, ούτε για να τη θυμάσαι δεν φτάνει, ούτε για να καπνίσουμε.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Κλέφτη το πουλόβερ μου το 'χε πλέξει εκείνη με τα χέρια της και μου το 'χε στείλει σε πακέτο. Είχε μέσα κι ένα χαρτάκι που 'γραφε: «Εσείς βουνά που ξέρετε τον πόνο της ψυχής μου πέστε μου αν έχει βότανο να γιάνω την πληγή μου.»
- ΚΛΕΦΤΗΣ Αυτό θα τότε αντιγράψει ξέρεις από κανένα χαρτάκι ημερολόγιου. Σούχουνε κάτι πετυχημένα καμιά φορά. *(Το τσιγάρο τώρα πηγαίνει από χέρι σε χέρι.)*
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Α, όχι δεν το πιστεύω. Εγώ σου λέω πως το 'φτιαξε μονάχη της. Είναι πολύ μορφωμένη Κλέφτη. Έχει τελειώσει γυμνάσιο. Ξέρει κάτι ποιήματα...
- ΚΛΕΦΤΗΣ Μπράβο ρε Καλόγερε... άμα έβγουμε από δω και παντρευτείτε θα την αγαπώ σαν αδερφή μου.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Την περασμένη άνοιξη - τότε που με πιάσανε- πηγαίναμε στα χωράφια τ' απογέματα και πιανούμασταν χέρι-χέρι και πηγαίναμε...
- ΚΛΕΦΤΗΣ Τι ωραία... σαν κινηματογράφος... Μαζώνανε κι αγροήλια Καλόγερε;
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Λουλούδια είναι;
- ΚΛΕΦΤΗΣ Όχι. Κάτι σαν αγριοαρακάς... τρώγεται...
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Καθόμαστε λοιπόν ή βολταρίζαμε μες στα σπαρτά κι εγώ της έλεγα κομμάτια απ' τον ακάθιστο ύμνο — γιατί τα βράδια ήτανε χαιρετισμοί κείνες τις μέρες και τα 'ξερα όλα απ' όξω. Περπατούσαμε ώπου να κτυπήσουνε οι καμπάνες και τότε παίρναμε ξεχωριστούς δρόμους και γυρζαμε πίσω. Όμως στην εκκλησιά πάλι ανταμώναμε με τα μάτια. Κρατούσε κερί κι εγώ έψελνα από τ' αναλόγιο
- «Χαίρε ακτὶς νοητοῦ ἡλίου
Χαίρε βολὶς τοῦ αὐτοῦ φέγγους
Χαίρε τίμιον διάδημα βασιλέων ευσεβῶν
Χαίρε καύχημα σεβάσμιον ιερῶν ευλαβῶν.....»
- ΚΛΕΦΤΗΣ Άκου Καλόγερε, άμα βγούμε από δω μέσα θα 'ρχομαι κι εγώ στους χαιρετισμούς. Τ' αποφάσισα. Θα 'ρθω να ζήσω στο χωριό σου... μαζί σου Καλόγερε. Τη νύχτα που πέσαμε να κοιμηθούμε και που ήταν ησυχία θυμήθηκα που σε τυράγνησε ο Φαγιάς και μου 'ρθε να κλαίω...
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Άκου και τούτα Κλέφτη. Μου 'λεγε ένα ποίημα μια φορά για έναν πραματευτή που έδωσε τη ζώνη που του 'φτιαξε η κακομοίρα η αρραβωνιαστικιά του για δυο φιλιά μιας χήρας.
- ΚΛΕΦΤΗΣ Α τον μαπάσα... προστυχιά. Εγώ δε θα το 'κανα ποτές.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Βγαίνουν όμως κάτι ξωτικές...
- ΚΛΕΦΤΗΣ Πίστευε στα ξωτικά;
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ποιος η Ευθαλία;
- ΚΛΕΦΤΗΣ Ο άλλος.

- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Βέβαια πίστευε. Εκεί που πήγε για να βρει τη χήρα — είχανε δώσει ραντεβού σε μια σπηλιά. Βγαίνουνε κάτι ξωτικές...
- ΚΛΕΦΤΗΣ Αμάν.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Η ίδια υπόθεση με το πουλόβερ Κλέφτη. Πώς θα της φανεί της Ευθαλίας σαν μάθει πως πούλησα το πουλόβερ που μου 'πλεξε με τα χέρια της και με δάκρυα στα μάτια μπορεί και με ωραία πονεμένα τρεγουνδάκια... κι εγώ ο παλιάνθρωπος το πούλησα για εφτά τοιγάρα.
- ΚΛΕΦΤΗΣ Κι οι ξωτικές;
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Οι ξωτικές χορεύανε αλαφριά... σαν τον καπνό του τοιγάρου αλαφριά... και του σαλέψανε το νου και του πήρανε το πουλόβερ.
- ΚΛΕΦΤΗΣ Κι ύστερα;
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ύστερα λένε πως τρελάθηκε, και γύριζε στους δρόμους. Μα δε θα της το πω ποτέ Κλέφτη πως πούλησα το πουλόβερ. Ντρέτομαι. Μπορεί και να μη μου ξαναμιλήσει.
- ΚΛΕΦΤΗΣ Έτσι είναι μωρέ παιδί μου οι μορφωμένοι. Βουλιάζουνε σπουδαίες δουλειές για ψύλλου πήδημα. Να τώρα ο Γιαπωνέζος ξέρει πέντε πράματα παραπάνω από μας και πώς τα παίρνει κατάκαρδα όλα. Την ώρα που ξάπλωσα κοντά του μου 'λεγε πως υποψιάζεται τον Επιθεωρητή, ότι μαρτύρησε. Και μόλις αποδειχτεί, λέει, θα του σπάσει το κεφάλι στις πλάκες. Εγώ δεν μαρτύρησα. Μπορεί ποτέ να μη μαρτυρήσω. Μα δε θα σκοτώσω όμως. Ό,τι έγινε έγινε... ας τον να ζήσει. Σάματι θα σωθούν οι τρεις άμα σκοτώσεις το μαρτυριάρι; Ή δηλαδή το 'κανε από κακία του; Έτσι που είναι τα πράματα δω μέσα.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Αχ και να βγαίναμε από δω.
- ΚΛΕΦΤΗΣ Καλόγερε θα φεύγαμε αγκαλιά με τα πόδια ίσαμε την Ελλάδα... κι όχι πια στην Αθήνα. Θα 'στηνα μια καλύβα από πισσόχαρτο στο χωριό σου και θα ξενοδούενα στα χωράφια. Έτσι συλλογιζόμουν και τη νύχτα... όλη τη νύχτα το συλλογιζόμουν. Άκου λέει να μαρτυρήσω τους τρεις για να μ' αφήσουν ελεύθερο. Άκου πειρασμό που σου βάνουν. Είναι όμως προστυχιά. Θα ήγνε παντρευτείς την Ευθαλία Καλόγερε;
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Βέβαια... μόλις πάω.
- ΚΛΕΦΤΗΣ Αν είχε μια αδερφή η Ευθαλία την έπαιρνα.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δεν έχει.
- ΚΛΕΦΤΗΣ Κρίμα. Καλόγερε πιστεύεις εσύ ότι μπορεί να μαρτύρησε ο Επιθεωρητής;
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Θαρρώ πως θα του πέρασε απ' το νου.
- ΚΛΕΦΤΗΣ Ναι... μα... απ' το νου μονάχα;
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Πού θες να ξέρω;
- ΚΛΕΦΤΗΣ Και μένα μου πέρασε απ' το νου. Μα ο Κλέαρχος ήτανε καλό παιδί... κι ο Μήτσος το ίδιο... κι ο Γάλλος κι εκείνος... κι εκείνος ήταν καλός. Όλοι ήτανε καλοί. Σκέψου μάνα μου να τα κρεμάσουνε τα παιδιά στα καλά καθούμενα. Επειδή σηκωθήκανε και φύγανε. Δεν είναι σωστό μωρέ Καλόγερε. Τι να κάνανε; Εδώ μέσα να κάθονται; Λοιπόν ο Γιαπωνέζος ξέρεις θα το κάνει ό,τι λέει. Θα του κομματιάσει το κεφάλι του Επιθεωρητή. Κι είναι καλός άνθρωπος ο κακομοίρης ο Επιθεωρητής. Και εμείς οι άλλοι τι να κάνουμε Καλόγερε;
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Τι μπορούμε να κάνουμε...

ΚΛΕΦΤΗΣ	Αμαρτία δεν είναι; Μπορούμε να καθόμαστε να βλέπουμε να του σπάει το κεφάλι;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Δε θα 'χει το κουράγιο Κλέφτη.
ΚΛΕΦΤΗΣ	Θα το κάνει σου λέω. Έχει κάνει και λοχίας... στρατιωτικός. Είναι κρύμα ο κακόμοιρος ο Επιθεωρητής. Εγώ του το 'πα. «Γιαπωνέζο, του λέω, αυτά είναι ψύλλοι στ' άχερα. Ας τον να ζήσει τ' ανθρώπακι.»
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Και τ' είπε; Είπε να τον αφήσει;
ΚΛΕΦΤΗΣ	«Μυρίζομαι, μου λέει, πως είστε συνεννοημένοι δυο-τρεις από δω μέσα να τότε βάλτε να μιλήσει μια και ξέρει να τα λέει καλύτερα.» «Μα το Χριστό, του λέω, Γιαπωνέζο αυτά σου τα λέω γιατί τότε πονάει η ψυχή μου και γιατί είναι ψύλλοι στ' άχερα και...»
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Ε, τι;
ΚΛΕΦΤΗΣ	Έχει ένα στόμα... Να μου 'πε κάτι που ντρέπομαι να στο πω εσένα και μου γύρισε τον πισινό του και κοιμήθηκε.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Ας βγαίναμε από δω Θεέ μου... ας βγαίναμε. (Σηκώνεται και πάει στο παράθυρο. Λίγο πριν άρχισε ν' ακούγεται το τραγούδι και τώρα ακούγεται δυνατότερα.)
ΚΛΕΦΤΗΣ	Πάμε να πλαγιάσουμε Καλόγερε;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Καλύτερα ξύπνιος.
ΚΛΕΦΤΗΣ	Όμως εμένα με ζάλισε το τσιγάρο... Γυρίζουνε όλα...
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Ξάπλωσε συ.

(Ο Κλέφτης πάει παραπατώντας και ξαπλώνει. Ο Φαγιάς που δεν κοιμάται και που σ' όλο το προηγούμενο διάστημα γυρίζει ανήσυχα τότε απ' τη μια τότε απ' την άλλη βλέπει τον Καλόγερο που κοιτάει παρατεταμένα έξω και τα μάτια του προσηλώνονται έντρομα στο πρόσωπο του Καλόγερου. Σηκώνεται αργά και πάει δίπλα του χωρίς όμως να κοιτάξει έξω.)

ΦΑΓΙΑΣ	Καλόγερε τι κοιτάς;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Το δάσος.
ΦΑΓΙΑΣ	Φοβάσαι και συ;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Τι να φοβάμαι;
ΦΑΓΙΑΣ	Τι γίνεται στην αυλή;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Τίποτα. Έρημη είναι.
ΦΑΓΙΑΣ	Τα πολλά-πολλά του λόγου σου να τα κόψεις με τον Επιθεωρητή. Δεν μου λες δεν έπρεπε να 'χει κτυπήσει το καμπανάκι;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Απορώ κι εγώ. Πάντοτες χτυπάει πριν βγει ο ήλιος.
ΦΑΓΙΑΣ	Φαίνεται πως δε θα πάνε τα κουμάντα στη δουλειά σήμερα.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Έτσι φαίνεται.
ΦΑΓΙΑΣ	Είναι άδεια λοιπόν η αυλή;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Ψυχή δεν είναι έξω.
ΦΑΓΙΑΣ	(Τον σπρώχνει ελαφριά και κοιτά έξω. Σα στρέψει μέσα το κεφάλι το πρόσωπό του δείχνει σαν να πήρε κουράγιο.) Να με συγχωράς Καλόγερε που σε χτύπησα τη νύχτα.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Δεν πειράζει... να κάπνισε.
ΦΑΓΙΑΣ	Δε θέλω.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	Εσύ να μη θέλεις; Έλα τώρα Φαγιά άσε τις ντροπές. Εγώ δεν κρατώ με

- ΦΑΓΙΑΣ κανένα κακία.
Δε θέλω σου λέω. Ο σαματάς τη νύχτα έγινε για άλλονε που λες... όχι για σένα. Πρις έρθεις απ' την ανάκριση εγώ κι ο Γιαπωνέζος συμφωνήσαμε να βάλουμε τάξη δω μέσα. Κι όχι να κάνει καθένας του κεφαλιού του.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δεν με νοιάζει. Εγώ ποτές μου δεν πείραξα κανέναν.
- ΦΑΓΙΑΣ Μπορεί να μη πείραξεις. Μα βλέπεις τι γίνεται δω μέσα.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Μονάχοι σας τα κάνετε.
- ΦΑΓΙΑΣ Άκου Καλόγερε. Ξαν δε θες να ξέρεις τι γίνεται δω μέσα θα πει πως σε συμφέρει να κάνεις πως δεν ξέρεις.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δεν καταλαβαίνω τι θες να πεις. Εγώ ένα ξέρω. Πως με χτύπησες άδικα.
- ΦΑΓΙΑΣ Ναι μα είδες τι φανερώθηκε ύστερα.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Τι;
- ΦΑΓΙΑΣ Κάνε μου όρκο στο Βαγγέλιο πως δε θα πεις λέξη στον Επιθεωρητή.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Θες να πεις...;
- ΦΑΓΙΑΣ Ναι, πως μαρτύρησε κείνος, όχι εσύ.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ούτε κείνος δεν μαρτύρησε. Πού το ξέρεις εσύ;
- ΦΑΓΙΑΣ Δεν είδες που δεν τον χτύπησαν;
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ούτε μένα δεν χτύπησαν. Και δεν μαρτύρησα εγώ.
- ΦΑΓΙΑΣ Άκου και τα παρακάτω ντε. Μη κάνεις τον έξυπνο. Τη νύχτα άμα κοιμηθήκατε όλοι τον έπιασα με το καλό και μου τα μολόγησε όλα. Με το νι και με το σίγμα. Του 'πα πως κι εγώ μαρτύρησα... τον έφερα βόλτα και μου τα 'πε. Όμως κοίτα μη βγάλεις λέξη απ' το στόμα σου. Θα βρεθείς μπερδεμένος. Στο λέω μοναχά για να ξέρεις ποιος είναι ο προδότης. Και να μη πηγαίνει ο νους σου στο Γιατρό ή σε κανέναν άλλον. Στη κατάλληλη στιγμή να 'στε έτοιμοι και να ξέρετε τι διαολοσυνάφι ήταν αυτός ο τράγος. Γιατί θα θέλει όπως καταλαβαίνεις να το αρνηθεί άμα δει τα σκούρα... ή και... από κάτι τέτοιους όλα να τα περιμένεις. Μπορεί να κατηγορήσει άλλους... μπορεί και μένα ακόμη...
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Αδύνατο... αδύνατο... Δεν μπορεί να μαρτύρησε ο Επιθεωρητής. Τόνη ξέρω καλά.
- ΦΑΓΙΑΣ Τίποτα δεν ξέρεις. Εδώ υπάρχουνε αποδείξεις. Τόνη λυπάμαι κι εγώ. Μα ο Γιαπωνέζος... Βέβαια δε θα το ξανακάνει ο Επιθεωρητής... Δε θα ξανακάνει τέτοια προστυχιά... βρέθηκε στην ανάγκη και μαρτύρησε... μπορεί να μην αντέχει στα μαρτύρια... μα πώς να κάνεις το Γιαπωνέζο να πιστέψει πως κατά βάθος είναι τίμιος άνθρωπος...
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Κι όμως θα 'πρεπε... θα 'πρεπε... ο Επιθεωρητής είναι καλός.

(Ο Επιθεωρητής ανασπώνεται από κει που 'χε ξαπλώσει. Τριβίμε το χέρι το κούτελο. Ύστερα αντιλαμβάνεται το Φαγά πλάι στον Καλόγερο και τους κοιτάει.)

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ξημέρωσε;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ναι.

(Ο Επιθεωρητής σηκώνεται και τραβά προς το μέρος τους. Ο Φαγάς παίρνει τη σθηστή γόπα του Καλόγερου και τη βάζει στο στόμα.)

- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Πάρτο Φαγιά.
 ΦΑΓΙΑΣ Ευχαριστώ. Αυτό ήθελα. Φωτιά έχεις; (*Ο Καλόγερος τον ανάβει κι ύστερα ο Φαγιάς με σκυφτό κεφάλι κάνοντας το φουκαρά ξαναγυρίζει στη θέση του. Ο Επιθεωρητής κάθεται στο σκαλοπάτι.*)
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Καλόγερε... θα μου δώσεις κι εμένα φωτιά;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Βέβαια.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Φέρε μου τότε. Εγώ γέρασα. (*Ο Καλόγερος πάει κοντά και του δίνει φωτιά.*) Κάτσε Καλόγερε. (*Ο Καλόγερος διατάζει.*) Κάτσε να κουβεντιάσουμε. (*Ο Καλόγερος κάθεται.*)
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Χαρά Θεού είναι όξω.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ναι... όξω... Καλόγερε είσαι ο πιο αταίριαστος μέσα σε μια φυλακή... παραφωνία είσαι.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Κουβέντες. Αν ήταν όλοι σαν και μένα...
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τι θα γινότανε;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ (*Με υπαινιγμό.*) Θα γλιτώνανε οι τρεις.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τι σου 'λεγε ο Φαγιάς;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Τίποτα... να καπνίσει ήθελε.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Καλά έκανες και του 'δωσες. Ο Φαγιάς είναι καλός κατά βάθος. Εδώ μέσα δεν πρέπει να παίρνεις τοις μετρητοίς ό,τι κάνει ο καθένας. Δικαιολογίες.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Δικαιολογίες; Ποιανού δικαιολογίες;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δικές σου. Άκου είναι απαραίτητο να κουβεντιάσουμε;
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Πώς μου μιλάς έτσι; Ποτέ δεν μου φέρθηκαν έτσι άσχημα. Σου 'πε τίποτα ο Φαγιάς;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Όχι.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τότε;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Μα θαρρείς πως είμαι βλάκας και αναίσθητος;
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ούτε βλάκας είσαι, ούτε αναίσθητος. Εκνευρισμένος είσαι απ' την αγρύπνια Καλόγερε. Πήγαινε κοιμήσου.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δεν χρειάζεται.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Θα σου κάνει καλό... άκουσέ με.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Μπα. Λέει κανείς να κοιμηθεί για να μη σκέφτεται. Μα ούτε και χει δεν γλιτώνεις. Τα όνειρα είναι χειρότερα. (*Σιγά με υπαινιγμό πάλι.*) Άραγε να μαρτύρησε κανείς;
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ποιος ξέρει... Μάλλον όχι.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Μα τότε γιατί δεν χτύπησαν εμάς τους δυο;
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Θα 'ρθει κι η σειρά μας.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Τώρα που ήμουν ξαπλωμένος ονειρεύτηκα πως τους πιάσανε και τους χρειάσανε από κείνο χει το δοκάρι.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Όνειρα... ψευτιές...
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Μάλιστα κουβεντιάσαμε κιόλα μαζί τους... κι ας ήτανε κρεμασμένοι.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Αηδίες.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Σκέψου όμως και να γίνεις και στ' αλήθεια.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Αν τους πιάσουνε θα 'ναι εντελώς τυχαίο... τυχαίο... καταλαβαίνεις;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Καταλαβαίνω...
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Γιατί με κοιτάς έτσι;

- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Τι σημασία θα 'χει αν είναι τυχαίο ή όχι.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Μπορεί για σένα να μην έχει καμιά σημασία...
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Έχει για σένα Επιθεωρητή;
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Φαίνεται πως με υποψιάζεσαι κι εσύ επειδή είδες άγγιχτη τη πλάτη μου. Δεν πειράζει... κι ασφαλώς για 'κείνον που πρόδωσε... αν κάποιος πρόδωσε... Δε θα βρίσκεις καμιά δικαιολογία. Γιατί και συ είσαι από κείνους που λένε πως δε θα μαρτυρούσαν ποτέ. Όμως πες μου... με όλη την ειλικρίνεια που σε χαρακτηρίζει... τι σκέφτηκες όταν άκουσες τι μας περιμένει; ... ότι εξαιτίας των τριών μπορεί να αφήσουμε τα κόκαλά μας εδώ. Ενώ αντίθετα όποιος μαρτυρήσει μπορεί να ελπίζει πολλά. Λοιπόν τι σκέφτηκες;
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Αγάπα τον πλησίον σου ως εαυτόν.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Μπράβο. Μα κι αυτή η απάντηση δεν είναι τόσο απλή. Τι δουλειά έκανες έξω Καλόγερε;
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Λιγάκι ψάλτης... λιγάκι ζωγράφος. Δηλαδή εικόνες ζωγράφιζα. Έκανα όμως και ταμπέλες για τα μαγαζιά. Μάλιστα σ' ένα χασάπικο έχω κάνει ένα κάντρο δυόμισι μέτρα επί ογδόντα πόντους.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ρωμανό δεν λένε εκείνο το μεγάλο βυζαντινό υμνογράφο;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Βέβαια.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Δεν μου λες Καλόγερε...
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ου... από εκκλησιαστικά ρωτά με ό,τι θέλεις.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Αλήθεια λες; δεν σου πέρασε απ' το νου να μαρτυρήσεις και να γλιτώσεις απ' ένα πιθανό θάνατο δω μέσα; Μακριά απ' τους γονιούς σου... μακριά απ' όλους; Να μείνεις ένα κομμάτι κρέας εκεί που θα το κουβαλήσουνε με άλλα και θα το βάλουνε στο ψυγείο με φάρμακα σε κείνο τον κρύο θάλαμο που 'ναι σωρός στοιβαγμένοι οι νεκροί... και που τους παίρνουνε με τη σειρά για να τους ρίξουν στο φούρνο... ενώ και να γλιτώσεις θα μπορούσες και να φύγεις μια ώρα αρχύτερα από δω... να γυρίσεις σπίτι σου... στην πατρίδα σου... στο χωριό σου... στην κοπέλα σου...
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Στον ύπνο μου... ναι. Στον ύπνο μου, λέει, εγώ τους μαρτύρησα. Μα στο ξύπνιο μου ούτε το σκέφτηκα. Στην τιμή μου σου λέω. Όχι Επιθεωρητή... άδικα με ψαρεύεις.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Λες ψέματα Καλόγερε.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ψέματα εγώ;
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Λες πως δεν σου πέρασε καθόλου απ' το νου;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Καθόλου.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Μήτε σαν απλή σκέψη; Χωρίς να αμφιταλαντεύεσαι; Έτσι, να το σκέφτηκες μια στιγμή μονάχα;
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ούτε.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Λες άθλια ψέματα Καλόγερε.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Θες με το ζόρι να στο πω; Αφού σου λέω δεν το σκέφτηκα.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Είσαι μικρός Καλόγερε και δεν ξέρεις τι δίνει αξία στον άνθρωπο. Καλόγερε όταν ο Χριστός λέει «Παρελθέτω απ' εμού το ποτήριον τούτο» μαρτυρά ότι φοβάται τον πόνο και τον θάνατο... και κατά κάποιον τρόπο προδίνει την αποστολή του, αφού από πριν είναι

- ταγμένος για να σταυρωθεί. Το κατάλαβες αυτό;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ναι.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ε, λοιπόν αυτή την ανθρωπίνη αδυναμία που τον κυριεύει για λίγες στιγμές δεν σκέφτηκαν οι Ευαγγελιστές να του τη στερήσουν γιατί κατάλαβαν την αξία της. Πώς τώρα εσύ Καλόγερε παιδί πρῶμα, χωρίς καμιά μεγάλη αποστολή στον κόσμο, δεν μαρτυράς την αδυναμία σου εκεί που ο Θεός σου δεν ντράπηκε να την ομολογήσει.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ (Παύση.) Έχεις δίκιο Επιθεωρητή. Το σκέφτηκα.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Φοβήθηκες μη σε υποτιμήσω;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Το 'διωξα τόσο γρήγορα απ' τη σκέψη μου που... είπα πως δεν άξιζε τον κόπο να το λογαριάσει κανείς... Είναι φριχτό να φτάνεις να σκέφτεσαι τέτοια πράγματα.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Εγώ το σκέφτηκα πολύ περισσότερο από σένα. Δεν έχω βλέπεις και την ευχέρεια να ξεφουρνίζω ρητά του Ευαγγελίου και να κάθομαι απάνω. Δυστυχώς Καλόγερε.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Είναι κόλαση δω μέσα Θεέ μου... κόλαση. Πότε να 'βγουμε από δω μέσα... Σιχαίνομαι τον εαυτό μου. Σαν έβγω από δω μέσα θέλω να τα ξεχάσω όλα... όλα... Δε θέλω να 'χω καμιά σχέση με τον Καλόγερο της φυλακής.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Το πότε θα 'βγουμε είναι αβέβαιο. Μπορεί και να μη βγούμε ποτέ.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Λες;
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Δε θέλω να σου χαλάω τις ωραίες σου ελπίδες... όμως καλά είναι νάχει κανείς υπ' όψιν του ότι μπορεί να πεθάνουμε δω μέσα. Έρημοι και ξεμοναχιασμένοι από όλο το κόσμο. Γι' αυτό Καλόγερε τι σημασία έχουν όσα ξέρουμε κι όσα συνηθίσαμε.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δηλαδή;
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Θέλω να πω πως οι λέξεις, οι νόμοι, οι συνήθειες για μας εδώ μέσα που δεν έχουμε κανέναν να μας μιμηθεί, που δεν δουλεύουμε ούτε για την κοινωνία, ούτε για την ιστορία, ούτε για το μέλλον του κόσμου οι λέξεις και οι νόμοι για μας τους επτά που θα πεθάνουμε παρ'όλα αυτά εδώ μέσα δεν έχουνε απολύτως κανένα νόημα. Όλα είναι ξένα για μας... κι εμείς πάλι είμαστε ξένοι απ' όλα.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δεν σε καταλαβαίνω...
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Αν κάποιος από μας μαρτύρησε Καλόγερε, τι πιστεύεις ότι πρέπει να γίνει;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δεν ξέρω.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τότε άκου το από μένα. Δεν χρωστάμε σώνει και καλά να του πρήξουμε τα μούτρα ή να τον ξεκάνουμε.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Κατάλαβα... κατάλαβα... μα έχει ανθρωπους εδώ μέσα που δε θα τον αφήσουν να βραδιαστεί.
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ας τους εκείνους. Εσύ, τι θα κάνεις;
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δεν ξέρω τι θα κάνω. Εγώ μονάχα τι πιστεύω ξέρω. Ο αναμάρτητος πρῶτος τον λίθο βάλετω. (Ο Επιθεωρητής απλώνει το χέρι του και χαϊδεύει τα μαλλιά του Καλόγερου βαθιά συγκινημένος. Ο Καλόγερος σηκώνεται. Βολταρίζει αφηρημένα για λίγο κι ύστερα πάει στο βάθος του κελιού και ξεπαλώνει. Στην αυλή ακούγονται κουβέντες.

Ο Επιθεωρητής πάει βιαστικά στο παράθυρο. Ο Φαγιάς ανασηκώνεται έντρομος.)

ΦΑΓΙΑΣ Φάνηκε τίποτα; (Ο Καλόγερος σηκώνει το κεφάλι του.)

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τίποτα. Σήκωσε.

ΦΑΓΙΑΣ (Κοιτά τον Καλόγερο που βολεύτηκε πάλι στη θέση του και πλησιάζει αργά τον Επιθεωρητή.) Πώς θες να ησυχάσω; Όλη την ώρα τους βλέπω μπροστά μου... με τα μάτια και τη γλώσσα όξω... κρεμασμένους και τους τρεις στη σειρά... σημάδεψα την ψυχή μου για τα καλά.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Προσπάθησε να μην το σκέφτεσαι. Και το σπουδαιότερο μη καταλάβουν οι άλλοι τίποτα.

ΦΑΓΙΑΣ Αν με καταλάβουν εσύ θα φταις... Ως την ώρα που δεν μου 'χες μιλήσει για το πώς κρεμάνε ήμουν αήσυχος... από κείνη τη στιγμή όμως... Γιατί μου το 'κανες αυτό Επιθεωρητή;

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Πρέπει να βασανιστείς γι' αυτό που 'κανες Φαγιά. Δεν λέω πως πρέπει να σε σκοτώσουμε... όχι όμως και να μη νοιώσεις μέσα σου την κόλαση... Αν πίστευα πως είσαι ένας ασυνείδητος πέρα για πέρα θ' άφηνα να σε σκοτώσουνε και δε θα μ' ένοιαζε. Επειδή όμως πιστεύω πως δεν είσαι τίποτα άλλο από ένας αδύνατος άνθρωπος θέλω να βασανίζεσαι μόνος σου και να μη σε σκοτώσει ο Γιαπωνέζος.

ΦΑΓΙΑΣ Μου σημάδεψες άσκημα την ψυχή... βασανίζομαι το καταλαβαίνεις;

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Βλέπεις πως μήτε εδώ δεν είμαστε ελεύθεροι Φαγιά; Ποτέ και πουθενά δεν είμαστε ελεύθεροι. Είμαστε σκλάβοι της φυλακής μα και της εκλεκτής μας συνειδήσης. Σκλάβοι του καλού μας δαίμονα Φαγιά. Πρόδωσε ο εγωιστής Φαγιάς... επαναστάτησε και μαρτύρησε. Τώρα ο σύντροφος του κελιού μας Φαγιάς μετάνοισε και βασανίζεται. Και βασανίζεται δίκαια... έτσι είναι... γιατί πουθενά δεν είμαστε ελεύθεροι να κάνουμε ό,τι θέλουμε. Υπάρχει παντού ένας χωροφύλακας.

ΦΑΓΙΑΣ Αν βασανίζομαι έτσι, εσύ φταις. Ποιος είσαι συ που θα μου κάνεις τον χωροφύλακα;

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Τον χωροφύλακα που λέω τον έχεις μέσα σου.

ΦΑΓΙΑΣ Εσύ μ' έκανες με τις κουβέντες σου στο παράθυρο να βασανίζομαι έτσι.

Με τι δικαίωμα ανακατεύτηκες... και μου 'κανες κόλαση την ψυχή;

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Την έχεις μέσα σου και την κόλαση... Δεν σου την έφτιαξα εγώ.

Τι φταίω...

ΦΑΓΙΑΣ Τι φταις... τι φταις... ε; Μωρέ από τη ξήλια σου τα 'κανες όλα... μάντεψες πως είχα μαρτυρήσει εγώ... εγώ πρώτος... και δεν πρόλαβες εσύ... ξήλεψες που αλάφρυνα την ποινή μου... έσκασες που μπορεί να βγω πριν από σένα... μου 'πες πώς τους κρεμάνε με όλες τις λεπτομέρειες για να μ' εκδικηθείς... για να μη χαρώ την ελευθερία μου... για να με κυνηγάνε οι μνηήμες των πεθαμένων... μα έννοια σου... σαν έβγω εγώ από δω θαβάλω τελεία και παύλα... θα τα ξεχάσω όλα... όλα... ναι, ναι... έννοια σου... εσύ ποτέ σου δεν με χώνεψες και πάντοτε μου 'κανες τον έξυπνο... είσαι ο διάλογος μεταμορφωμένος... Ήμουν αήσυχος πως έκανα το σωστό... κι ήρθες και μ' έκανες άνω- κάτω...

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Μη βγάνεις λέξη παραπάνω. Γιατί με κάνεις και σε σιχαίνομαι.

Μη βγάλεις λέξη παραπάνω Φαγιά.

- ΦΑΓΙΑΣ Μη βγάλω λέξη ε; Σε κατάλαβα καλά τη νύχτα τι μούτρο είσαι. Με μπλοφάρισες για να σου πω ότι μαρτύρησα... να μ' έχεις στο χέρι για να κάνω ό,τι μου πεις εσύ... για να μου κάνεις τον έξυπνο...
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Στο διάολο βλάκα... σκάσε.
- ΦΑΓΙΑΣ Να σκάσω ε... βλάκας ε;...
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Φύγε από κοντά μου, σε σιχαίνομαι... Δεν αξίζεις τον κόπο... Νόμιζα πως είχες μια στάλα φιλότιμο... μα είσαι ένα τομάρι πέρα για πέρα. Στο διάολο φύγε από κοντά μου.
- ΦΑΓΙΑΣ Βάλε με σ' ένα δικαστήριο που να τα εξετάσει όλα απ' αρχής, όλη μου τη ζωή απ' αρχής ίσα με τώρα και να δεις που θα με βγάλει... περισσότερι σου λέω γω... Μα δεν υπάρχει βέβαια τέτοιο δικαστήριο... και σου τυχαίνει κάθε κερατάς σαν και σένα και μου λέει ό,τι του κατέβει... στο διάολο όλοι σεις οι γραμματιζούμενοι, είσαστε μακριά από την ουσία... κανέννας σας δεν ακούει και να καταλάβει...
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Μ' αυτήν δα ίσα-ίσα είναι η ενοχή μας, η πιο μεγάλη, το ότι δεν υπάρχει κανείς να μας καταλάβει... Φταίμε οι ίδιοι γι' αυτό... (Καθώς πάει να τραβηχτεί απ' τον Φαγιά σα να ζαλίζεται, κλονίζεται, ο Φαγιάς κινά ενστικτωδώς να τον πιάσει αλλά στέκει ξαφνικά. Ο Επιθεωρητής φτάνει στον απέναντι τοίχο παραπατώντας, κρατιέται κι αφήνεται σιγά-σιγά να ξαπλώσει. Ο Φαγιάς τον πλησιάζει αργά, φτάνει ακριβώς από πάνω του, στέκει κοιτάζοντάς τον λίγες στιγμές, αποτραβιέται. Ο Καλόγερος ανασπώνεται και πάει κοντά.)
- ΦΑΓΙΑΣ Ξύπνιος ήσουν;
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Όχι... σα ναρκωμένος. Τι έπαθε ο Επιθεωρητής;
- ΦΑΓΙΑΣ Δεν ξέρω.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Θα 'ναι από το τσιγάρο... Μήτε να καπνίσουμε δεν μπορούμε πια.
- ΦΑΓΙΑΣ Δεν είναι απ' το τσιγάρο... από το φόβο του είναι. (Πλησιάζει και ξυπνά το Γιαπωνέζο.)
- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ (Στο τράβηγμα του Φαγιά τινάζεται πάνω και τραβά κατ' ευθείαν στο παράθυρο. Ο Φαγιάς τον αφήνει να κοιτάξει έξω. Μη βλέποντας τίποτα στην αυλή ο Γιαπωνέζος στρέφει στον Φαγιά.) Δεν είναι τίποτα έξω.
- ΦΑΓΙΑΣ Τόσο το καλύτερο.
- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Δεν χτύπησε το καμπανάκι;
- ΦΑΓΙΑΣ Ούτε και θα χτυπήσει σήμερα Γιαπωνέζο.
- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Τους φέρανε;
- ΦΑΓΙΑΣ Το πολύ σε καμιά ώρα θα 'ναι εδώ. (Ο Καλόγερος τους πλησιάζει.)
- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Άκουσες τίποτα;
- ΦΑΓΙΑΣ Ο Επιθεωρητής μίλησε...
- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Το κατάλαβα από την πρώτη στιγμή.
- ΦΑΓΙΑΣ Την ώρα που κοιμόσαστε όλοι... τον στρίμωξα με το καλό και μου τα μολόγησε όλα... αδυναμία του λέει ήταν και να τον βοηθήσω...
- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Θα τον είχα ξεκάνει από χτες το βράδυ αν μ' άφηνες...
- ΦΑΓΙΑΣ Σάματι και τώρα δεν είναι ευκαιρία;
- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Είναι άτιμο να τον χτυπήσουμε πάνω στον ύπνο.
- ΦΑΓΙΑΣ Δεν κοιμάται. Κάτι σα ζαλάδα του 'ρθε τώρα δα μόλις.
- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Τόσο το χειρότερο Φαγιά.

- ΦΑΓΙΑΣ Τόσο το καλύτερο Γιαπωνέζο, δε θα καταλάβει τίποτα.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Όμως δεν έχουμε καμιά σίγουρη απόδειξη.
 ΦΑΓΙΑΣ Δεν είμαι απόδειξη εγώ που τ' άκουσα όλα απ' το στόμα του;
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Πού ξέρεις όμως, μπορεί και να μην τους έβρουνε.
 ΦΑΓΙΑΣ Θα δεις πως όπου να 'ναι θα τους φέρουνε... τους είπτε με τέτοιες λεπτομέρειες για την κρυψώνα που δεν γλιτώνουν... Μην αργοίμμε Γιαπωνέζο, τώρα που κοιμούνται κι οι άλλοι είναι ευκαιρία... Στάσου κει δα Καλόγερε και μη βγάλεις άχνα... Λέγε τον τρόπο Γιαπωνέζο. Είσαι ο πιο άντρας απ' όλους δώ μέσα... αύριο θα προδώσει άλλους... και μένα πονά η καρδιά μου... Δεν είμαι χασάπης...
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Να τον πνίξουμε τότε... μ' ένα λουρί... κι ύστερα του κόβουμε μ' ένα ξυράφι τις φλέβες...
 ΦΑΓΙΑΣ Έτσι ναι... θα το πάρουνε γι' αυτοκτονία... Κάνε λοιπόν... πριν σηκωθεί και μας αρχίσει την πάρλα... κι αρχίσουνε κι οι άλλοι τα κλάματα...
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Όμως καμιά χειροπιαστή απόδειξη δεν έχω, καταλαβαίνεις;
 ΦΑΓΙΑΣ Μα δεν σου φτάνει που 'δες άγγιχτη τη πλάτη του, δεν σου φτάνει που σου λέω πως μου τα μολόγησε όλα; Να κι ο Καλόγερος εδώ... Δεν είναι μάρτυρας πως δεν τον αγγίξανε στην ανάκριση... ; Και πριν λίγο του 'πιασε την πάρλα εκεί δα... Τι σούλεγε Καλόγερε;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Τίποτα.
 ΦΑΓΙΑΣ Τίποτα; Και ποιος μας λέει Γιαπωνέζο πως δεν ήτανε κι οι δυο συνεννοημένοι, ο Επιθεωρητής κι ο Καλόγερος...;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Όχι... όχι... στην ψυχή της μάνας μου.
 ΦΑΓΙΑΣ Άφηκε τα αυτά τα παπαδίστικα.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Το μόνο που μου 'πε... (Ο Φαγιάς σταματά σαν κάτι να σκέφτηκε.)
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Λέγε λοιπόν τι σου 'πε;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Με ρώτησε αν σκέφτηκα να μαρτυρήσω...
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Κι ύστερα;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Του 'πα ναι... απλώς το σκέφτηκα...
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Κι ύστερα;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Είπτε πως αυτό δεν με υποτιμά και πως εκείνος το σκέφτηκε πολύ περισσότερο.

(Ο Φαγιάς άκουγε με αγωνία στην αρχή που τώρα μεταβλήθηκε σε απορία και απόγνωση.)

- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Άλλο;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ότι οι νόμοι κι οι λέξεις κι ό,τι ξέραμε δεν έχει καμιά αξία δώ μέσα...
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Κι ύστερα;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ότι λίγο- πολύ όλοι το ίδιο είμαστε.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Δηλαδή τι;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Δεν ξέρω τι εννοούσε...
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Κι ύστερα;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ότι αν κάποιος μαρτύρησε δεν χρωστάμε σώνει και καλά να τον ξεκάνουμε ή να του πρηξουμε τα μούτρα.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Όλ' αυτά βέβαια είναι απόδειξη... ο Θεός να με συγχωρέσει... μα θαρρώ ότι πρέπει να γίνει... (Η απόγνωση του Φαγιά έχει κορυφωθεί.)

*Ο Γιαπωνέζος βολταριίζει σαν ηλίθιος λίγες στιγμές. Ο Φαγιάς αρπά τον Καλόγερο και τον ρίχνει πάνω στον ξαπλωμένο Επιθεωρητή.
Ο Γιαπωνέζος γυρίζει έκπληκτος.)
Με νευρίασε το κοινόκυκλο...*

ΦΑΓΙΑΣ

(Ο Καλόγερος πεσμένος πάνω στον Επιθεωρητή δεν κάνει να σηκωθεί παρά μένει εκεί κλαίγοντας. Ο Γιαπωνέζος κι ο Φαγιάς κοιτάνε άφωνοι κι ακίνητοι. Ο Επιθεωρητής συνέχεται κι ανασηκώνεται. Ο Γιαπωνέζος γυρίζει την πλάτη.)

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Γιατί κλαίς Καλόγερε;

(Απ' όξω ακούγονται τρεις τουφεκιές. Ο Γιαπωνέζος στρέφει προς τα έξω. Ο Γιατρός κι ο Κλέφτης ξυπνάνε.)

ΓΙΑΤΡΟΣ	Τι γίνεται όξω;
ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ	Κάτι σινιάλο θα 'ναι.
ΚΛΕΦΤΗΣ	Καλό ή κακό;
ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ	Κανείς δεν ξέρει.
ΚΛΕΦΤΗΣ	Εγώ σου λέω πως είναι καλό... Μηνάνε στις περιπολίες να γυρίσουνε πίσω... Έχει ξαναγίνει αυτό...
ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ	Πάψε Κλέφτη.
ΚΛΕΦΤΗΣ	Τι να πάψω... να δεις που είναι όπως το λέω γω... Πριν έρθετε σεις οι άλλοι, ήμουνα εγώ κι ο Πολωνός δω μέσα. Τότες μια μέρα το 'χε σκάσει ένας Κροάτης. Είχε λοιπόν ένα τσιγάρο ο Πολωνός και γύρευα τρόπο να του το φάω. Είχε όμως ο μάγκας αδυναμία στα στοιχήματα, ήτανε όμως κύριος — λοχαγός του ιππικού — ίππαρχος δηλαδή. «Να δεις, του λέω, που δε θα τον έβρουνε.» «Θα τον έβρουνε, μου λέει.» «Βάνουμε στοιχήμα;» « Βάνουμε.» «Μπρος βάλε το τσιγάρο.» «Εσύ τι έχεις, μου λέει.» «Βάνω τη δεύτερη μερίδα το ψωμί.» «Ποια δεύτερη; μου λέει.» «Δεν ξέρεις ότι σήμερα θα πάρουμε δυο μερίδες ψωμί;» «Ψέματα, μου λέει.» «Ψέματα; Βάνουμε στοιχήμα;» «Βάνουμε.» Άκου Γιαπωνέζο να δεις δηλαδή. Του λέω τότε. «Άκου κύριε ίππαρχε, άμα χάσεις θα μου δώσεις το ένα κομμάτι ψωμί κι άμα κερδίσεις θα σου δώσω το ένα από τα δυο ψωμιά μου. Σύμφωνοι;» «Σύμφωνοι.» «Πάει και για το τσιγάρο;» «Πάει.» «Τότε άμα χάσεις το τσιγάρο κι άμα κερδίσεις θα σου δώσω πίσω το ψωμί που θα σου 'χω κερδίσει.» «Σύμφωνοι, μου λέει.» Απάτη δηλαδή στη μέση γιατί εγώ δεν έβανα τίποτις απέναντι του τσιγαρού παρά μπερδεψίματα. Περνάει μια ώρα, περνάνε δυο, τρεις, τέσσερις... τίποτα. Βαράνε τότε απ' όξω τρεις τουφεκιές και... να 'σου σε λιγάκι γυρίζουνε οι περιπόλες με άδεια χέρια. «Φέρ' το τσιγάρο κύριε ίππαρχε, του λέω, και να περάστε σε λιγάκι να πάρετε τη γόπα και να μου γυαλίσετε τα παπούτσια.»
ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ	Ποια παπούτσια ρε Κλέφτη;
ΚΛΕΦΤΗΣ	Τότες δεν τάχα πουλήσει ακόμη.
ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ	Σήκω Γιατρέ η σειρά σου.
ΓΙΑΤΡΟΣ	Τι πράμα;

- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Έλα να μας μαγειρέψεις τίποτα.
 ΓΙΑΤΡΟΣ Δεν έχω κέφι.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Ένας λόγος παραπάνω, μήτε κι εμείς έχουμε.
 ΚΛΕΦΤΗΣ Έλα ρε Γιατρέ.
 ΓΙΑΤΡΟΣ Καλά τότες. *(Έρχεται στη μέση του κελιού και γονατίζει. Όλοι έξω απ' τον Επιθεωρητή μαζεύνονται ολόγυρά του. Ο Γιατρός σπηλώνει το σώμα του κι είναι ένα κεφάλι, ας πούμε, πιο ψηλά από τους άλλους. Όλοι κρέμονται απ' τα χείλια του περιμένοντας μια βέβαιη γοητεία.)* Είναι πρωί... θα σας φτιάξω κάτι γλυκό. Κουζίνα Βιεννέζικη. Το λένε Κνέντενλ. Βάζουμε το τηγάνι στη φωτιά με μπόλικο βούτυρο να τσιγαρίσει. Ρίχνουμε τώρα κιμά με μυρωδικά και κρεμμυδάκι. Ροδίζει το κρεμμυδάκι, ψήνεται ο κιμάς κι όλος ο κόσμος λιγώνει απ' τις μοσχοβολιές. Κατεβάζουμε το τηγάνι και μόλις κρυώσει λίγο ο κιμάς τον παίρνουμε και κάνουμε μπάλες... μεγάλες... και τις ρίχνουμε σε τριμμένο παξιμάδι...
 ΚΛΕΦΤΗΣ Σπουδαία Γιατρέ.
 ΓΙΑΤΡΟΣ Εδώ φτιάχνουμε το ζυμάρι. Σπάμε μέσα έξι αυγά κι αφού τα δουλέψουμε καλά, ρίχνουμε γάλα... μέχρι μια οκά... και τώρα τ' αλεύρι... *(Στην αυλή ακούγονται θόρυβοι. Κανείς δεν γυρνά το κεφάλι.)*
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Λέγε Γιατρέ.
 ΓΙΑΤΡΟΣ ... το ζυμάρι δουλεύτηκε καλά... φτάνει τόσο. Παίρνουμε τώρα τις μπάλες του κιμά και τις τυλίγουμε με ζυμάρι... και τις ρίχνουμε σε μια κατσαρόλα με νερό που βράζει. Οι μπάλες βουλιάζουν. Μόλις ανέβουν στον αφρό θα πει πως είναι έτοιμες. Ανεβήκανε όλες στον αφρό. Τις βγάζουμε και τις βάζουμε ωραία- ωραία σε μια πιατέλα... *(Καινούργιοι θόρυβοι και φωνές έξω. Μικρή παύση.)*
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Λέγε λοιπόν Γιατρέ.
 ΓΙΑΤΡΟΣ Κόβουμε τις μπάλες όπως τις φέτες του πορτοκαλιού, τις περεχάμε με βούτυρο φρέσκο... τις πασπαλίζουμε με ζάχαρη και με κανέλλα... με μέλι... με γιανούρι... οι φέτες σκεπαστήκανε από τα μυρωδικά και τα μέλα και τις ζάχαρες... φάτε τώρα... φάτε να γλύφετε τα δάχτυλά σας. *(Νεκρική σιωπή. Τα μάτια κοιτάζουν τη μεριά του παπέρου που έδειξε λέγοντας «φάτε» ο Γιατρός.)*
 ΚΛΕΦΤΗΣ Κι άλλο Γιατρέ.
 ΓΙΑΤΡΟΣ Δεν μπορώ, είμαι πτώμα.
(Έξω οι θόρυβοι συνεχίζονται και δυναμώνουν.)
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Συνέχισε Γιατρέ.
 ΓΙΑΤΡΟΣ Λοιπόν κάτι σπάνιο, κάτι εξαιρετικό... Γάλα στη σούβλα.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Τι είπες;
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Τι είπες ρε;
 ΓΙΑΤΡΟΣ Γάλα στη σούβλα.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Κύριε ελέησον, αυτός μας κοροϊδεύει.
 ΦΑΓΙΑΣ Μας κοροϊδεύει ο πρόστυχος.
 ΚΛΕΦΤΗΣ Παιζει με την πείνα μας.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Τόσο καιρό μας λέει ψέματα;
 ΚΛΕΦΤΗΣ Βέβαια όλα ψέματα ήτανε.
 ΦΑΓΙΑΣ Γιατί το 'καμες αυτό;
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Άρπα την για να μην παίζεις με την πείνα του άλλου.
 ΦΑΓΙΑΣ Άρπα την χτήνος. (Ο Γιαπωνέζος τον ξαναχτυπά, το ίδιο κι ο Φαγιάς και πέφτουν από πάνω του. Ως κι αυτός ο Κλέφτης κι ο Καλόγερος κάνουν το ίδιο, ενώ οι θόρυβοι στην αυλή όλο και πιο πολύ φέρνουν ανησυχία στον Επιθεωρητή που σηκώνεται και πάει στο παράθυρο για μια στιγμή μονάχα που κανείς δεν τον βλέπει και αμέσως φεύγει από κει. Ο Γιατρός ξυλισμένος για τα καλά μένει κλαίγοντας σε μια γωνιά του κελιού. Ο ι άλλοι έχουνε αποτραβηχτεί λίγο μακρύτερα. Νεκρική σιγή και στο κελί και έξω.)
 ΚΛΕΦΤΗΣ Κρίμα δε θα μας ξαναπεί πια τίποτα.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Θα φοβάται.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Ποιος του 'πε να μας κοροϊ δεύει;
 ΓΙΑΤΡΟΣ Αλήθεια. Αλήθεια. Σάμπως μου αρέσει εμένα να λέω ψέματα.
 ΚΛΕΦΤΗΣ Δεν μας κοροϊδεύεις ρε Γιατρέ;
 ΓΙΑΤΡΟΣ Όχι. Είναι αλήθεια.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Εδώ που τα λέμε δεν βρίσκω σπουδαίο λόγο για να μη γίνεται.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Μα το Θεό. Όλα γίνονται σ' αυτό τον κόσμο.
 (Και πάλι έντονοι θόρυβοι στην αυλή.)
 ΚΛΕΦΤΗΣ Συγχώρεσέ μας Γιατρέ. Βιαστήκαμε.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Γάλα στη σουβλα. Γιατί όχι; Χίλιες φορές... έλα στη μέση Γιατρέ.
 (Ο Γιατρός έρχεται στη μέση. Δάκρυα τρέχουνε στα μάτια του.)
 ΓΙΑΤΡΟΣ Μου το 'λεγε ένας πλούσιος θεϊός μου απ' το Γιοχάνεσμπουργκ. Μια νέγκρικη φυλή της ζούγκλας έχει για Θεό ένα Μάγο από την Σουηδία και τότε τρέφει μ' αυτό το παράξενο πράμα. (Στην αυλή ακούγονται προστάγματα.) Αρμέγουνε γάλα από άγρια ζώα και βρῆχουνε μ' αυτό την ψύχα ενός δέντρου που 'ναι αφράτη σαν μπαμπάκι και την περνάνε στην σουβλα. Ο ι Νέγροι χορεύουνε γύρω από τις φωτιές, θεόρατες φωτιές, και γύρω- γύρω άλλοι χτυπάνε Ταμ- Ταμ- Ταμ, Ταμ- Ταμ- Ταμ. Γύρω απ' τον Μάγο χορεύουνε όλα τα μικρά κορίτσια της φυλής και του φέρνουν μέσα σε δίσκους καμωμένους από φύλλα, καρύδες ανοιχτές, φρούτα ξωτικά, πιοτά από χυμό λουλουδιών, λάγια ψητά, φασιανούς, πουλερικά... μυρωδικά, πράματα, θάματα, του πουλιού το γάλα... κι ανάβουν όλη τη νύχτα οι φωτιές... κι ο Μάγος γ'λεντά με τα κοριτσόπουλα πάνω σε ψάθες... μπροστά στα μάτια ολονών και οι άλλοι χτυπάνε ασταμάτητα κι αντιλαλεί η ζούγκλα... Ταμ- Ταμ- Ταμ, Ταμ- Ταμ- Ταμ. Περνάνε βδομάδες τέτοια ζωή χαρισάμενη και η ψύχα του δέντρου βούτα την και ξαναβούτα την στο γάλα έχει γίνει χοντρή σαν κοκορέτι και τότε είναι που λυσσάνε οι Νέγροι στο χορό... καθώς πάνε στο Μάγο το σουβλιστό γάλα μουσκεμένο σε άγριο μέλι... και βαράνε ώπου να σπάσουνε... Ταμ- Ταμ- Ταμ, Ταμ- Ταμ- Ταμ... (Ο Γιαπωνέζος σηκώνεται και πάει στο παράθυρο ενώ ο Γιατρός σα να τούχει στρίψει εξακολουθεί να λέει Ταμ- Ταμ- Ταμ... και να ανεβοκατεβάζει ρυθμικά το κεφάλι. Ο Κλέφτης, ύστερα ο Καλόγερος

πάνε στο παράθυρο. Ο Φαγιάς μένει κοντά στο Γιατρό. Ο Επιθεωρητής μένει στη θέση του άφωνος κι ακίνητος.)

ΚΛΕΦΤΗΣ (Φωνάζει.) Κλέαρχε... Μήτσο... Φρανσουά...

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Μη φωνάζεις Κλέφτη.

ΚΛΕΦΤΗΣ Γιατί να μη γίνονται θάματα στον κόσμο ρε παιδιά... Να γίνει στάχτη η κρεμάλα... και τα παιδιά πουλιά και να φεύγανε...

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Ή να 'ρθει, λέει, ο Διοικητής κι οι μάνες των παιδιών μαζί. Να τους πει «Ορίστε κυράδες μου, πάρτε τα παιδιά σας. Ξεχάσαμε πόσο τ' αγαπάτε και θελήσαμε να τα σκοτώσουμε. Τι έσχατη πλάνη», να πει ο Διοικητής. Να πέσουν τότες μάνες και παιδιά στις αγκαλιές, κι όλοι να γονατίσουν... Θεέ κάνε ένα θάμα... πώς μπορείς κι ανέχεσαι τα σκιοινιά... τις κρεμάλες...

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Ποιος Θεός και ποια σκιοινιά; Νάτος, εκεί πέρα κάθεται και δεν μιλά... Αυτός τους έστειλε στην κρεμάλα... αυτός τους πρόδωσε...

ΚΛΕΦΤΗΣ Σήκω Επιθεωρητή να δεις τι έκανες...

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Τίποτα δεν αισθάνεσαι Επιθεωρητή; ... τίποτα...;

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Δεν μπορώ να κλάψω, τι θέλετε να κάμω; Όμως τίποτα δεν είναι σίγουρο. Μπορεί και να τους βρήκανε τυχαία.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Τυχαία... (Την ίδια στιγμή η πόρτα ανοίγει. Κάποιος αποθέτει εκεί δυο καρβέλια ψωμί και μια λεκανίτσα βραστάς πατάτες. Η πόρτα κλείνει.) Τυχαία... Και τούτα; Τι είναι τούτα; Δεν είναι πληρωμή; Μην τ' αγγίζεις κανείς. Άμα κόψεις ένα καρβέλι θα τρξει αίμα από μέσα. Φάτα Επιθεωρητή. Τρώγε λοιπόν, τι κάθεσαι; Τρώγε σου λέω. (Απ' έξω ακούγεται ένα πρόσταγμα. Ο Γιαπωνέζος, ο Καλόγερος κι ο Κλέφτης γυρνάνε προς την αυλή, ενώ ο Φαγιάς λουζεται σε κρύο ιδρώτα από την αγωνία.)

ΚΛΕΦΤΗΣ Ο Μήτσος κρέμεται...

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Πάρ' το λουρί μου και κρεμάσου από το χαλκά της πόρτας. Πέρασε τη θηλιά στο λαιμό σου και γονάτισε. Μη μ' αναγκάσεις να το κάμω εγώ Επιθεωρητή. Θα 'ναι χειρότερο να σε κρεμάσω εγώ...

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Γιατί να με κρεμάσεις Γιαπωνέζο;

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Μην αρχίσεις τα ψέματα και τις δικαιολογίες. Δεν είναι ώρα για λόγια... Όξω κρεμάνε κιόλας τον δεύτερο... Δεν τη γλιτώνεις έτσι κι αλλιώς... Πάρ' το λουρί μου και τελειώνε... ήτανε καλά σαν γλιτώνες τις βουρδουλίες... μα δεν συλλογίστηκες ότι όξω θα κρεμάνε τους δραπέτες και δω μέσα τον προδότη... Πάρ' το λουρί και τελειώνε... γιατί αν το κάνω γώ... Δε θα νοιαστώ μη σε πονέσω... ούτε οι άλλοι...

ΦΑΓΙΑΣ Μπορείς ακόμη και περιμένεις; Τι κάθεστε και τότε βλέπετε; Κερδίζε καιρό... Σκέφτεται να σας τυλίξει με τα ψέματα του... Έχετε καρδιά να βλέπετε όξω πως κρεμάνε τους άλλους... και να τον αφήνετε αυτόν... Φέρ' το λουρί... (Έξαλλος ο Φαγιάς αρπά το λουρί και χυμά κατά πάνω στον Επιθεωρητή. Το ίδιο κάνει κι ο Γιαπωνέζος. Ανάμεσα στα χέρια τους ο Επιθεωρητής αγωνίζεται να τους ξεφύγει ζητώντας βοήθεια απ' τον Καλόγερο και τον Κλέφτη. Σε μια στιγμή καταφέρνει να τους ξεφύγει.)

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Ο Φαγιάς πρόδωσε... έχω αποδείξεις... αφήστε με τουλάχιστον να

μυλήσω Γιαπωνέζο... (Ο Φαγιάς παγώνει καθώς αισθάνεται στον ώμο του το χέρι του Γιαπωνέζου να τον βασιτά.)

ΦΑΓΙΑΣ Μην τον πιστεύεις Γιαπωνέζο.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Βάλε τον να κοιτάξει όξω την κρεμάλα και θα δεις... θα δεις που θα τρέμει σαν υστερικός... γιατί ξέρει...

ΦΑΓΙΑΣ Να κοιτάξω να... ψέματα Γιαπωνέζο, δεν πρόδωσα εγώ... Μπορεί ο Κλέφτης... μπορεί ο Καλόγερος... μπορεί ο Γιατρός... Γιατρέ... Γιατρέ... εσύ δεν μαρτύρησες; ... Δεν απαντά... Συγχώρεσέ με Επιθεωρητή... άδικα... ο Γιατρός πρόδωσε που του 'στριψε κιόλας... Θα 'μουνά έτσι ήσυχος αν είχα μαρτυρήσει εγώ; ... Το λουρί γρήγορα... το λουρί... ο Γιατρός πρόδωσε...

(Όλοι τον κοιτάνε άφοβοι και απορημένοι. Ο Φαγιάς τους κοιτά περίτρομος, διαπιστώνει ότι κανείς δεν τον πιστεύει, ότι η ταραχή του τον αποκάλυψε, ότι δεν υπάρχει πια σωτηρία και ξεσπά σε εξομολόγηση.)

ΦΑΓΙΑΣ Εγώ πρόδωσα, εγώ... εγώ ο άτιμος... Δεν ήθελα... μου 'στριψε...

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ (Χυμώντας απάνω του.) Εσύ... εσύ ε...

ΚΛΕΦΤΗΣ (Τρέμοντας από ταραχή.) Μη!! (Η φωνή του είναι τόσο βίαιη που καθηλώνει τον Γιαπωνέζο και συνεχίζει εκμεταλλευόμενος τη μικρή διακοπή που πέτυχε.) Μη βάλεις τις φωνές Γιαπωνέζο κι έλθουνε μέσα οι σκοποί. Αλίμονό μας...

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Ας έρθουνε.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Στάσου... Σκέψου ότι μπορεί να φωνάξει βοήθεια στους απ' όξω και δεν το κάνει.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Σκάστε.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Άστονε.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Γιατί;

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Είπα άστονε.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Απορώ! Τι σόι άνθρωποι είστε σεις; Αυτός κατηγορήσε εσένα πούσαι αθώς, τον Κλέφτη, το Καλόγερο, το Γιατρό πούναι όλοι αθώοι, εσένα σου ρίχθηκε να σε πνίξει. Μόλις ήρθα απ' την ανάκριση άρχισε να σε καρφώνει με σπιουνιές. Μ' έσπρωχνε να σε καθαρίσω την ώρα που ζαλιόστηκες απ' το τσιγάρο κι εσύ...

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Μ' έριξε όμως απάνω του.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Πού απάνω του;

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Επιθεωρητή ο Φαγιάς μετάνιωσε την ίδια στιγμή και μ' έσπρωξε απάνω σου για να συνέλθεις.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Γιατί ήθελε να σου ριχθεί τώρα πάνω στην αναμπαμπούλα, με είδε διατακτικό κείνη την ώρα. Μίλα Φαγιά έτσι δεν είναι;

ΦΑΓΙΑΣ Όχι...

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Και ποιος σε πιστεύει τώρα πια.

ΦΑΓΙΑΣ Αλήθεια είναι... πνίξε με τίποτα δεν με νοιάζει.

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Άλλη απάτη.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Φύγε άστονε. Ποιος σε διόρισε δικαστή εσένα. Ο Φαγιάς θα αποφασίσει μόνος του τι θα κάνει. Που 'ναι το ξυράφι, που 'ναι το ξυράφι;

- ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Ο Κλέφτης το 'χει.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Δώσε το στον Φαγιά Κλέφτη.
 ΚΛΕΦΤΗΣ Σάματι θυμάμαι πού είναι...
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ (Έτοιμος να τον κτυπήσει.) Κλέφτη.
 ΚΛΕΦΤΗΣ Καλά ντε... μα είναι κρίμα μωρέ... Να. (Το δίνει στο Φαγιά.)
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Ίσα τώρα, δείξε μας πως μετάνιωσες. Ή θες να σε πατήσω σα σκουλίκι.
 ΦΑΓΙΑΣ Να.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Μη, φτάνει...
 ΦΑΓΙΑΣ Δε θέλω να μου τη χαρίσετε...
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Άστονε...
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Όχι...
 ΦΑΓΙΑΣ Άσε με Επιθεωρητή δε θέλω λύτησες...
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Κανείς δεν έχει δικαίωμα να σε συγχωρεί ή να σε σκοτώνει. Ό,τι
 συνηθίζεται όξω από τούτους τους τέσσερις τοίχους δεν έχει σχέση με
 μας... είμαστε άλλος κόσμος εμείς, δος μου το ξυραφάκι δος μου το
 Φαγιά κι ύστερα τι θαρρείς στο δεύτερο, τρίτο ξυλοκόπημα δε θα 'μνε
 κανένας βουβός. Δεν είναι αλήθεια Κλέφτη;
 ΚΛΕΦΤΗΣ Μα την Παναγία.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Καλόγερε.
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Έτσι είναι Φαγιά.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Κι εσύ Γιαπωνέζο, θα 'ρχότανε ώρα που δε θα άντεχες πια.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Όχι εγώ δε θα μαρτυρούσα ποτέ κι αν με σουβλίζανε ακόμη. Δεν
 είμαι φιλόσοφος εγώ, είμαι άντρας. (Αρπάζει απ' το γιακά τον Κλέφτη.)
 Βρε μουστίσα θα πρόδινες εσύ; Εσύ ο Κλέφτης ο λεβέντης θα 'στελνες
 τρεις ανθρώπους στη κρεμάλα;
 ΚΛΕΦΤΗΣ Όχι... αλλά.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ (Στον Επιθεωρητή.) Όχι τ' ακούς; Εσύ Καλόγερε που 'σαι
 αναθρεμμένος μες την Εκκλησία θα γινόσουν Ιούδας ποτέ, θα 'κανες
 τέτοια ατιμία;
 ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Όχι Επιθεωρητή ποτέ.
 ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Ούτε συ κύριε Επιθεωρητή δε θα το 'κανες ούτε εσύ που 'χεις καρδιά
 ν' ανέχεται ένα τέτοιο τομάρι δε θα 'κανες ποτέ τέτοια ρουφιανιά.
 Λες ψέματα από λύτηση.
 ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Μπρος τότε σκοτώσε τον όχι όμως να του λες να αυτοκτονήσει. Κάμε το
 ο ίδιος με τα χέρια σου. Έχε όμως τούτο υπ' όψη σου πως θα 'σαι το
 ίδιο ένοχος όσο είναι και ο Φαγιάς. Μην πέσεις σε τέτοιο λάθος
 Γιαπωνέζο. Μην πέσεις, μη σε παρασύρουν οι λέξεις ΠΡΟΔΟΤΗΣ,
 ΤΙΜΩΡΙΑ, εξέτασε γιατί πρόδωσε, μπορείς; Αν δεν μπορείς δεν έχεις
 και δικαίωμα να ανακατευθείς, άκου τι μου 'λεγε τι τρομερό πράγμα
 μου 'λεγε που δεν ξέρω αν πρέπει να κτυπώ το κεφάλι μου στον τοίχο ή
 να γελάω ώσπου να πέσω ξερός... ότι εδώ μέσα λέει, ναι, εδώ σ' αυτούς
 τους τέσσερις τοίχους αισθάνθηκε για πρώτη φορά ελεύθερος
 άνθρωπος, τ' ακούς; Δηλαδή όξω εκεί που νομίζουμε ότι όλα δεν
 έχουνε τέλος και όριο εκεί που δεν υπάρχουν ούτε συρματοπλέγματα
 ούτε σκοποί ούτε σίδερα αισθανότανε σκλάβος. Κι εδώ... μέσα σε τούτο
 το κιβώτιο σε τούτα τα είκοσι τετραγωνικά μέτρα ένοιωσε ελεύθερος.

Μα το βάνει ο νους σας, το καταλαβαίνετε τι αλήθεια είναι αυτό και τι βρισιά για όλη τη δήθεν ελεύθερη ζωή που κάναμε; Φταίει λοιπόν αυτός; Και θες να τον σκοτώσεις Γιαπωνέζο; Για ποια δικαιοσύνη; Για τη δικαιοσύνη των λέξεων. Μα είναι λόγια μονάχα που μας καθίσανε στο σβέρκο και μας κάνανε αυτόματους και κουρδισμένους δήμιους. Συμφωνείς Καλόγερε;

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ Νομίζω.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Κλέφτη.

ΚΛΕΦΤΗΣ Κοίμα είναι.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Γιατρέ... Ακούστε με από μια μεριά είμαστε πράγματι ελεύθεροι άνθρωποι εδώ μέσα και η ελευθερία μας αυτή είναι το ότι είμαστε προ πάντων άνθρωποι, άνθρωποι γυμνοί από νόμους, αξιοπρέπειες και προκαταλήψεις. Είναι ευκαιρία να ξαναβρούμε τον εαυτό μας και τον πλησίον μας. Πράμα που δεν το νοιώσαμε ποτέ στη ζωή μας. Πιστέψτε με... έτσι είναι.

ΚΛΕΦΤΗΣ Τι ωραία.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Δός μου το ξυραφάκι Φαγιά (*Ο Φαγιάς του το δίνει.*) τίνος είναι το ζουνάρι;

ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΣ Δικό μου.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Φόρα το. (*Πάει στο παράθυρο και πετά έξω το ξυράφι.*) Η αυλή είναι έρημη τελειώσανε όλα σαν εφιάλτης. (*Στον Φαγιά.*) Μα εσύ καλέ μου Φαγιά είσαι ωστόσο ένας προδότης τ' ακούς;

ΦΑΓΙΑΣ Ας πέθανα Θεέ μου, ας πέθανα. (*Τρίβεται στο πάτωμα κλαίγοντας.*)

(*Παύση.*)

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Πού είναι οι πατάτες και το ψωμί;

ΓΙΑΤΡΟΣ Εδώ.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Βγάλε κι εκείνες απ' το πουκάμισό σου. Έλα στη μέση Καλόγερε. Κι εσείς οι άλλοι εδώ γύρω. Κι εσύ Φαγιά.

ΦΑΓΙΑΣ Δεν μπορώ.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ Πρέπει. Από δω κι εμπρός θα 'μαστε όλοι μαζί. Μοίρασε Καλόγερε. Εφτά μερίδες και τίμες.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ (*Σηκώνει το ψωμί με ευλάβεια.*) Λάβετε φάγετε τούτο μου εστί το σώμα μου το υπέρ υμών κλώμενον εις άφεσιν αμαρτιών.

ΑΥΛΑΙΑ